

๗๐ ปี

ธรรมศาสตร์

วารสาร

หอจดหมายเหตุ

ธรรมศาสตร์

ฉบับที่ ๘ (มิถุนายน ๒๕๔๓ - พฤษภาคม ๒๕๔๔)

Thammasat University Archives Bulletin No.8 June 2000 - May 2001

c o n t e n t s

The many political ghosts at Tha Pra-Chan: the politics of landscape and the remembering	
Thongchai Winichakul	3
72 years of political history of Thailand and Thammasat University: its successes and failures through the eyes of Charnvit Kasetsiri, a former Thammasat University Rector.	
Charnvit Kasetsiri	14
Duen Bunnag and The University of Moral Science and Politics.	
Nattapoll Chaiching	50
Thammasat University and the taboo history	
Farung Srikaw and Kissada Kamyong	64
Thammasat University Students through the years from the Office of registrar	
Akhraphong Khamkoon	78
The information sources in Burma	
Pamaree Surakiat	86
Creating University Archives : a How to guide	
Daoruang Naewthong	98

70 ปีธรรมศาสตร์กับเงาของอดีต

มีคำกล่าวว่าสายน้ำไม่เคยหลับไหล แม่น้ำเจ้าพระยาที่อยู่เคียงคู่ธรรมศาสตร์มาเนิ่นนาน ก็คงไม่ใช่ข้อยกเว้น

ทว่า แม่น้ำเจ้าพระยาไม่เพียงแต่ให้ความชุ่มชื้น หากยังช่วยส่องสะท้อนทอดเงาให้กับสถานที่แห่งนี้ตลอดเวลาด้วย

เพียงแต่ว่ามีใครสักคนที่สนใจจะมองเงานั้น

นอกจากเงาในแม่น้ำแล้ว ยังมีสิ่งที่เรียกว่าเงาของอดีตด้วย

เงาของอดีตบางครั้งวิ่งตามอยู่ข้างหลัง บางครั้งก็ก้าวนำไปข้างหน้า แต่ไม่ว่าอย่างไร เราทุกคนก็หนีเงาไม่พ้น สลัดไม่หลุด ทำลายไม่ได้ ทรายที่ยังมีแสงส่องสว่าง เพราะเงาเป็นส่วนหนึ่งของตัวเรา หากไม่มีตัวตนที่จับต้องได้ ก็ไม่มีเงา

ธรรมศาสตร์ล่วงเข้า 70 ปี เงาของอดีต ย่อมทอดยาวเป็นธรรมดา และไม่ว่าเราจะชอบ/ไม่ชอบอดีตเหล่านั้นอย่างไรก็ตาม ความจริงก็คืออดีตยังอยู่กับเราเสมอ

ในวันที่แสงยังส่องสว่างในดินแดนแห่งนี้ จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ฉบับนี้ ขอทำหน้าที่พาผู้อ่านทุกท่านไปเผชิญหน้ากับเงาของอดีต เฟื่องพินิจมันอย่างเปิดใจกว้างและมีสติ

และนี่อาจจะเป็นวิธี “เฉลิมฉลอง” อันเหมาะสมที่สุดในวาระ 70 ปี ธรรมศาสตร์กระมัง

ข้อเขียนทั้งหมดที่ปรากฏในจุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ เป็นความคิดเห็นของผู้เขียนโดยเฉพาะ มิใช่ทัศนคติของโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ หรือกองบรรณาธิการจุลสารหอจดหมายเหตุ

คณ : ก ร ร ม ก า ร ด ำ เ ป ็ น ง า บ
โ ค ส ง ก า ร ห อ ง ด ห ย ไ ท ศ ร ร ม ศ า ส ต ร์

ภาณุพงศ์ นิธิประภา	ที่ปรึกษา
นवलฉวี สุธรรมวงศ์	ที่ปรึกษา
วนิดา จันทนทัศน์	ประธานกรรมการ
สมเกียรติ วรรณญาณันต์	กรรมการ
ประจักษ์ ก้องเกียรติ	กรรมการ
เสริม กัลยารัตน์	กรรมการ
อัจฉรา จินดารัตน์	กรรมการ
ผู้อำนวยการกองกลาง หรือผู้แทน	กรรมการ
วารุณี ไอสถารมย์	กรรมการและเลขานุการ
ดาวเรือง แนวทอง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ธ ง ช ย วิ นิ จ จ ะ ฎ ฎ *

ผีหลายตนที่ท่าพระจันทร์ : การเมืองของภูมิสถานและความทรงจำ

นายสมิท นวกุล
อดีตหัวหน้ากองกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
โดยสารรถฟอร์ดเทานอส เดินทางไปดูสถานที่
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์รังสิต พ.ศ. 2513

“ฉันรักธรรมชาติ
เพราะธรรมชาติสอนให้ฉันรักประชาชน”

ชาวธรรมศาสตร์ตลอด 30 ปีที่ผ่านมาคุ้นเคยกับคำขวัญนี้ดี แม้อาจจะ
ไม่รู้ที่มาว่าตัดแปลงมาจากบทความของกุหลาบ สายประดิษฐ์เมื่อ 50 ปีก่อน ที่นำ
สนใจว่าก็คือ ชาวธรรมศาสตร์ในปัจจุบันจะมีปฏิกิริยาต่อคำขวัญดังกล่าวอย่าง
ไร หากจะเดาโดยไม่เคยสำรวจอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ น่าจะมี 2-3 แบบ

1. “น่าเสียดาย สบิรดแบบนี้จางหายไปทุกที”
2. “มีความหมายดี สอนให้เราเป็นคนดี ทำมาหากินสุจริต อย่าสร้าง
ความเดือดร้อนให้ใคร”
3. “อือม้ แล้วไง”

ถ้าหากเสนอคำขวัญอีกขึ้นแก่คนกลุ่มเดิม

“หากขาดโดม เจ้าพระยา ท่าพระจันทร์ เสมือนขาดสัญลักษณ์พิทักษ์
ธรรม”

น่าจะคิดว่า ชาวธรรมศาสตร์ปัจจุบันจะเข้าใจคำคมโดยเปลื้อง วรรณศรี
หรือไม่

แน่นอนว่า เจ้าพระยาไหลลงทะเลตามปกติทุกวี่วัน ท่าพระจันทร์ยังคง
พลุกพล่านกับการค้าขายโดยอาจไม่ค่อยสนใจเกอิชิที่ขึ้นในรั้ว มธ. นัก ส่วนโดม

*ศาสตราจารย์สาขาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน - เมดิสัน
สหรัฐอเมริกา

แม้ยังคงสูงส่งเช่นเดิม แต่ตึกโดมในยุคของเปลื้อง วรรณศรี ยาวกว่าตึกโดมในปัจจุบันมากเพราะมีไม้แค่อาคารของฝ่ายบริหารมหาวิทยาลัย แต่เป็นอาคารเรียนที่นักศึกษาผ่านประสบการณ์ร่วมกันมาก่อน

โดม – เจ้าพระยา – ทำพระ-จันทร์คือ สัญลักษณ์ของธรรมศาสตร์ที่มีบทบาทต่อการเมืองไทยในการต่อสู้เพื่อธรรม (ซึ่งมีความหมายคลุมเครือในคำขวัญนี้) นี่คือธรรมศาสตร์ของเปลื้อง วรรณศรีที่ประทับในใจของชาวธรรมศาสตร์ หลายสิบปีต่อมาในทำนองเดียวกับธรรมศาสตร์ของกุหลาบ สายประดิษฐ์เป็นสัญลักษณ์ของการรับใช้ประชาชน ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงธรรมศาสตร์ก็ผลิตคนที่ออกไปโกงกิน กตขี้ ช่มเหงประชาชนมากมายเช่นกัน

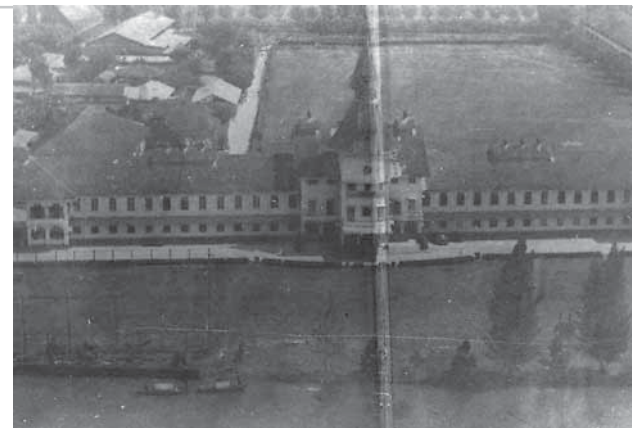
ในขณะที่เดียวกันเพลงประจำมหาวิทยาลัยปัจจุบันกลับไม่มีอะไรบงบอกเลยว่า ธรรมศาสตร์เกี่ยวข้องกับประชาชนหรือธรรม ธรรมศาสตร์เป็นแหล่งศึกษาอันร่มเย็นริมเจ้าพระยา (แม่น้ำสายเดียวกันกับของเปลื้อง วรรณศรี) ความหมายของโดมก็อยู่ที่ว่าอยู่เคียงกับต้น “ยูงทอง” ส่วนเหลืองแดงก็เป็นสีอันแสนจะวิไลให้ความอบอุ่น ต่างกับเหลืองคือ ธรรม แดงคือ โลहितตามที่เพลงประจำมหาวิทยาลัยในช่วงกว่า 30 ปีแรกนับจากก่อตั้งให้ความหมายไว้

ธรรมศาสตร์เป็นสถานที่ที่ล้นไปด้วยสัญลักษณ์ (น่าสนใจว่ามีสัดส่วนของสัญลักษณ์ต่อประชากรสูงกว่าที่อื่น ๆ ในประเทศไทยหรือเปล่า) ส่งผลให้ชาวธรรม-ศาสตร์ค่อนข้าง “สถาบันนิยม” แรงกว่า

มหาวิทยาลัยอื่น ยิ่งไปกว่านั้น บทบาททางการเมืองของธรรมศาสตร์นับจากก่อตั้งเพื่อสามัญชนจนถึง “การต่อสู้เพื่อประชาชน” ในยุคเดือนตุล่ายังมีผลให้สถาบันนิยมของธรรมศาสตร์แผ่ไปถึงคนที่ไม่เคยเป็นนักศึกษา อาจารย์มาก่อน แต่มีความผูกพันกับธรรมศาสตร์ในฐานะสถานที่เพื่อสนับสนุนการต่อสู้เรียกร้องของพวกเขา

อะไรเล่าทำให้อาคาร ลานกว้าง ต้นไม้ และสายน้ำ มีความหมายมากมายเกินกว่าพื้นที่และวัตถุทางภูมิศาสตร์? อะไรเล่าทำให้ความหมาย

ภาพถ่ายมุมสูง
มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์
และการเมือง
ในช่วงทศวรรษ 2480

นั้น ๆ ผูกติดกับภูมิศาสตร์ แถมยังส่งต่อสืบทอดและมีอิทธิพลต่อชีวิตของผู้คนราวกับว่า สถานที่และวัตถุเหล่านั้นมีชีวิตของตนเอง? อะไรเล่าคือความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ ความหมาย และความเปลี่ยนแปลง?

ข้อเขียนชิ้นนี้ขออาศัยธรรมศาสตร์เป็นกรณีอธิบายคำถามทางทฤษฎีในย่อหน้าข้างบน โดยในตอนต่อไปจะเป็นการพิจารณาทางทฤษฎีอย่างง่าย ๆ (ปรัชญาชาวบ้าน?) ว่าด้วย ภูมิศาสตร์ ภูมิสถาน (place) ว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่า เรื่องราว ความทรงจำ และความหมายอย่างไร และคนเราใช้ชีวิตจัดการ และถูกบงการอย่างไรจากภูมิสถานดังกล่าว

ในทางกลับกัน ข้อเขียนนี้ขออาศัยข้อคิดเชิงทฤษฎีดังกล่าวเพื่อมองประวัติธรรมศาสตร์ที่ต่างไปจากเดิม คือ มองผ่านความหมายของภูมิสถานซึ่งไม่สามารถแบ่งเป็นยุค (periodization) อย่างเด็ดขาดชัดเจนเป็นธรรมศาสตร์ที่ไม่มีทางหลุดรอดจากการหลอกหลอนของอดีต

กล่าวอย่างง่าย ข้อเขียนนี้ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ในกรณีธรรมศาสตร์

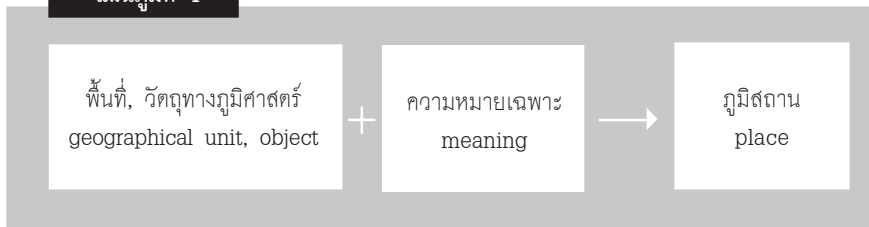
กล่าวอย่างยาก ข้อเขียนนี้ว่าด้วย มานุษยภูมิวิทยาของธรรมศาสตร์

ภูมิศาสตร์ + ความหมาย ภูมิสถาน (place)

1. คนเรารับรู้หรือเข้าใจพื้นที่ (area) หรือวัตถุทางภูมิศาสตร์หนึ่ง ๆ ตามคุณสมบัติที่มนุษย์รู้จักใช้สอยทำประโยชน์จากหน่วยภูมิศาสตร์นั้น ๆ เช่น ท่าเรือ สนามกีฬา มหาวิทยาลัย อาคาร แม่น้ำ เป็นต้น ความสัมพันธ์ของคนเรากับพื้นที่ และวัตถุทางภูมิศาสตร์ในระดับใช้สอยเป็นความผูกพันระดับมูลฐานเพื่อให้เรารู้จักหาประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ไม่มีความผูกพันทางใจที่ลึกซึ้งอะไรมาก ไม่ว่าจะรัก ชอบ เกลียด หรือชังกับพื้นที่และวัตถุนั้น ๆ

2. แต่มีพื้นที่และวัตถุทางภูมิศาสตร์จำนวนมากที่คนเรามีความรู้สึกผูกพัน (รัก ชอบ เกลียด ชัง) ลึกซึ้งกว่าการรู้จักใช้สอยหาประโยชน์ ความผูกพันนั้น ๆ เกิดขึ้นได้ต่อเมื่อพื้นที่และวัตถุนั้น ๆ มีคุณค่า (value) และความหมาย (meaning) นอกเหนือไปจากประโยชน์ใช้สอยตามคุณสมบัติของพื้นที่และวัตถุนั้น กล่าวได้ว่า คุณค่าและความหมายเฉพาะ

แผนภูมิที่ 1

แปลงพื้นที่และวัตถุใช้สอยหนึ่ง ๆ ให้กลายเป็นสถานที่หรือภูมิสถาน (place) ที่มีความผูกพันทางใจกับเราด้วย อาทิเช่น ท่าพระจันทร์ (ท่าเรือ), สนามฟุตบอลธรรมศาสตร์ (สนามกีฬา), ธรรมศาสตร์ (มหาวิทยาลัย), โดม (อาคาร), เจ้าพระยา (แม่น้ำ) เป็นต้น (ดูแผนภูมิที่ 1)

ตัวอย่าง

ท่าเรือ	+	ที่สัมพันธ์กับมธ.ใกล้ชิด	→	ท่าพระจันทร์
อาคาร	+	ที่มีบทบาทเด่นในมธ.	→	โดม
แม่น้ำ	+	ที่ตั้งของมธ.	→	เจ้าพระยา

ความหมาย, เรื่องเล่า, ความทรงจำ

3. ความหมายเฉพาะหรือคุณค่าหนึ่ง ๆ มาจากไหน? ถูกผนวกกลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่และวัตถุทางภูมิศาสตร์ได้อย่างไร?

คุณค่าและความหมายเฉพาะของภูมิสถานหนึ่ง ๆ มาจากประสบการณ์ที่คนเรามีต่อพื้นที่หรือวัตถุนั้น ๆ อาจเป็นประสบการณ์โดยตรงก็ได้ แต่ไม่จำเป็นเสมอไป อาจเป็นประสบการณ์ของคน ๆ เดียวก็ได้ หรือรวมหมู่ก็ได้ ประสบการณ์โดยตรงของคน ๆ เดียวอาจก่อให้เกิดความหมายของภูมิสถานนั้นที่คนอื่นไม่ร่วมรับรู้ด้วยเลย เช่น ห้องทำงานแสนน่าเบื่อของอาจารย์หนึ่งคน

คุณค่าความหมายของภูมิสถานหนึ่ง ๆ กลายเป็นความผูกพันร่วมของกลุ่ม หรือประชาคม หรือสังคมจึงมักเกิดจากประสบการณ์ร่วมหมู่ แต่ทว่าความหมายรวมหมู่กลับไม่จำเป็นต้องเกิดจากประสบการณ์โดยตรงเสมอไป ในความเป็นจริง คนเรามีวิธีสื่อสารถ่ายทอดความหมายจนกลายเป็นระดับชุมชนหรือสังคมได้โดยไม่ต้องให้ทุกคนผ่านประสบการณ์เดียวกันโดยตรงแต่อย่างใด เช่น อาศัยพิธีกรรม สัญลักษณ์ และชื่อ (กรณี “ยูงทอง”) เป็นต้น

4. วิธีถ่ายทอดความหมายที่กว้างขวางและซึ่มลึกยาวนาน คือ ประวัติน่าสนใจของภูมิสถานนั้น ๆ ภูมิสถานที่มี

พลังความผูกพันมักเกี่ยวพันกับเหตุการณ์สำคัญบางอย่าง และมักมีเรื่องราวถ่ายทอดจนเกิดความหมายรวมหมู่ โดยไม่จำเป็นต้องมีประสบการณ์ทางตรง

มนุษย์เราดำรงชีวิตทางวัตถุได้ด้วยปัจจัยสี่ ส่วนชีวิตทางสังคมนั้น มนุษย์ต้องการภาษาและความรู้ความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตเพื่อจะสามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างปกติ สมมติว่าเรามีภาษาแต่ไม่มีการสร้างความรู้ใด ๆ เลย ไม่มีคุณค่าความหมายของอะไรสักอย่าง ก็คงไม่ก่อให้เกิดเป็นสังคมขึ้นมาได้ (ในความเป็นจริง ภาษา และความรู้ความหมาย เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้) ด้วยความสำคัญของความรู้ความหมายนี้เอง ทำให้ผู้กล่าวว่ มนุษย์อยู่ไม่ได้โดยไม่มีเรื่องราว (story) ที่ให้ความหมายต่อสรรพสิ่งรอบตัวเรา ไม่ว่าจะมาในรูปแบบ ปรัชญา นิทาน หรือประวัติ ตำนาน เป็นต้น

ความสำคัญของภูมิสถานต่อชีวิตคนเราก็คงเป็นที่ประจักษ์ชัดอยู่แล้ว เช่น บ้าน บ้านเกิดเมืองนอน ดังนั้น เรื่องเล่า/เรื่องราวของภูมิสถานจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ขาดไม่ได้เช่นกัน เพราะเรื่องราวเป็นผู้สร้างความหมายให้เรารู้ว่าจะจัดความสัมพันธ์กับภูมิสถานนั้นในแง่ใด ผูกพันเพียงใด

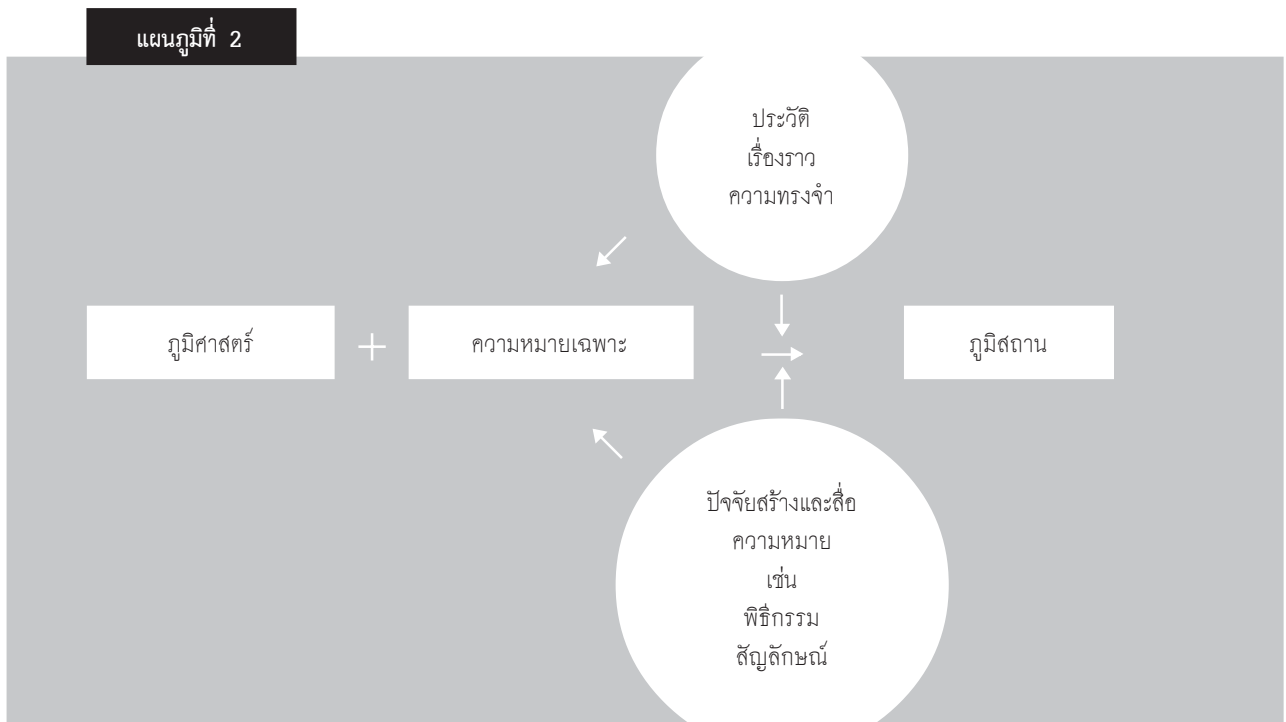
5. ที่กล่าวว่า ประวัติเรื่องราวสามารถถ่ายทอดความหมายได้กว้างขวางและยาวนาน ก็เพราะคนเราสามารถมีส่วนร่วมกับการยอมรับ

ผลิตซ้ำ และตีความเรื่องราวหนึ่ง ๆ ได้ง่าย และยังสามารถส่งต่อข้ามรุ่นได้ง่ายด้วย

เรื่องราวที่สืบทอดข้ามรุ่นจึงมิใช่ประสบการณ์โดยตรงและไม่ร่วมสมัยด้วยซ้ำไป เรื่องราวหนึ่ง ๆ ทั้งที่ถูกต้องมากน้อย และทั้งที่ถูกปรุงแต่งผลิตซ้ำตามกาลสมัย จึงกลายเป็นความทรงจำไปเสียแล้ว ดังนั้น เรื่องราวที่แพร่หลายในกลุ่ม ชุมชน สังคม เมื่อส่งทอดข้ามรุ่นจึงเรียกได้ว่า กลายเป็นความทรงจำรวมหมู่ของสังคมชุมชนนั้น ๆ คุณค่าและความหมายจึงได้รับการผลิตซ้ำถ่ายทอดตามเรื่องราวเหล่านั้นไปด้วย

คุณค่าความหมายของภูมิสถานจึงขึ้นกับและผันแปรไปตามความทรงจำของบุคคล กลุ่ม สังคม หรือชุมชนแห่งความทรงจำร่วม

ประเด็นที่อภิปรายมาในตอนข้างบนนี้ สามารถสรุปได้เป็นแผนภูมิที่ 2

พหุลักษณะ, ปฏิสัมพันธ์ และความเปลี่ยนแปลง

6. พื้นที่และหน่วยทางภูมิศาสตร์หนึ่ง ๆ สามารถผนวกกับความหมายได้มากกว่าหนึ่งอย่าง ทั้ง ๆ ที่เกิดขึ้นต่างกรรมต่างวาระ และทั้งที่ดำรงอยู่ร่วมในเวลาเดียวกัน หมายความว่าภูมิสถานหนึ่ง ๆ มีความหมายหลายด้านหลายอย่างได้ เช่น ธรรมศาสตร์เป็นดินแดนแห่งการต่อสู้ และเป็นแหล่งชองสุขคอมมิวนิสต์ด้วย สำหรับอีกหลายคน ธรรมศาสตร์เป็นแหล่งศึกษาร่วมเย็นเพื่ออ้อมเอมกับสายลมแสงแดดด้วย บางความหมายอาจถูกต้องหรือเหลวไหลเพื่อเจ้อกว่ากัน แต่โดยมากตัดสินถูกผิดลำบากเพราะเกิดจากประสบการณ์รวมหมู่ที่ต่างกันคนละชุดคนละเวลา จึงขึ้นอยู่กับประสบการณ์และความทรงจำของกลุ่ม หรือชุมชนคนละพวกกัน แน่นนอนว่า แต่ละความหมายมีปัจจัยสร้างและสื่อความหมายคนละชุดกัน หรือดำรงอยู่ได้ด้วยเรื่องราวคนละเรื่องกัน ความหมายต่าง ๆ เหล่านี้อาจต่างฝ่ายต่างอยู่ไม่ระรานกันหรืออาจเขม่นหมั่นไส้กัน แข่งกัน หรือปะทะต่อสู้กันเป็นครั้งคราวก็ได้

หมายความว่า เรื่องราวและความทรงจำที่หนุนหลังความหมายต่าง ๆ เหล่านั้นก็ต่อสู้กันด้วย หากจะอธิบายด้วยแผนภูมิก็ทำได้ง่าย ๆ โดยเพิ่มปริมาณของความหมาย เรื่องราว และภูมิสถานในแผนภูมิที่ 2 ทั้ง ๆ ที่งอกออกมาจากภูมิศาสตร์หนึ่งเดียวกัน

7. ความสัมพันธ์ระหว่างทุก ๆ หน่วยตามแผนภูมิที่ 2 (ภูมิศาสตร์, ความ-

หมาย, เรื่องราว และภูมิสถาน) ตามที่อธิบายมามีลักษณะเป็นการโคจรทางเดียว (หรือที่มักแปลจากคำภาษาอังกฤษ “linear” ว่าเป็นเส้นตรง หรือเรียกง่าย ๆ ว่าเป็นจรรยาทางเดียว) กล่าวคือ มีหน่วยทางภูมิศาสตร์ดำรงอยู่โดด ๆ ต่อมาเกิดประสบการณ์และความทรงจำขึ้นจึงเกิดเป็นเรื่องราว ซึ่งเป็นปัจจัยสร้าง และสื่อความหมายจนทำให้เกิดเป็นภูมิสถานหนึ่ง ๆ ขึ้นมา ความสัมพันธ์ตามที่กล่าวนี้เป็นเหตุเป็นผลแบบที่อ ๆ ง่าย ๆ ปราศจากความซับซ้อน แม้จะเพิ่มปริมาณของความหมายเข้ามาก็ยังคงที่อ ๆ ง่าย ๆ ในแต่ละกระแสของความหมาย

ในความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยใดเป็นเหตุหรือเป็นผล ปัจจัยใดเริ่ม ปัจจัยใดตามอาจเกิดขึ้นได้หลายเส้นทาง เรื่องราวเปลี่ยนจึงทำให้ความหมายเปลี่ยนก็ได้ ความเข้าใจความหมายที่เปลี่ยนไปส่งผลให้เรื่องราวถูกผลิตซ้ำเพี้ยนไปจากเดิมก็ได้ ภูมิศาสตร์และภูมิสถานหนึ่งอาจเปลี่ยนแปลงจนความหมายเดิมต้องปรับ เรื่องราวต้องคล้อยตามก็ได้ แม้กระทั่งการถือเอาหน่วยทางภูมิศาสตร์เป็นจุดเริ่มต้น หรือถือเอาภูมิสถานเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการมนุษย์ภูมิวิทยานี้ก็อาจไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป การตัดแปลงสภาวะทางภูมิศาสตร์อย่างพลิกโฉมอาจมีผลให้ความหมายหมดความซึ้ง ความทรงจำ และเรื่องราวหมดพลัง ในทางกลับกัน ความหมายและเรื่องราวอาจเป็นเหตุให้เกิดการตัดแปลงสภาวะทางภูมิศาสตร์ให้สมกับความหมายก็เป็นได้ ภูมิสถานหนึ่ง ๆ จึงสามารถเป็นต้นตอของการผลิตซ้ำความหมาย หรือก่อให้เกิดเรื่องราว และการตีความใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกัน อันกลับมีผลต่อการสร้างพื้นที่และวัตถุทางภูมิศาสตร์ให้สอดคล้องกับความหมายที่ดำรงอยู่ล่วงหน้า การควบคุม บังคับ จัดการกับเรื่องราวและความทรงจำรวมหมู่จึงอาจส่งผลต่อภูมิสถาน และความเป็นจริงทางภูมิศาสตร์ได้อย่างคาดไม่ถึง

8. กล่าวอย่างสั้น ๆ ทุก ๆ หน่วยในแผนภูมิที่ 2 มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ปฏิบัติการให้เกิดความผันแปร ณ จุดหนึ่ง ที่อาจก่อผลกระทบต่อจุดอื่น ๆ ได้หมด ความเป็นเหตุและผลโคจรสวนทางโยงกันไปมาได้ทั้งกระบวนการ

แผนภูมิที่ 2 จึงต้องเพิ่มเส้นโยงความสัมพันธ์ไปมา และเพิ่มหัวลูกศรชี้ทิศทางของปฏิสัมพันธ์เต็มไปหมด จากนั้นยังต้องตระหนักว่าแผนภูมินำปวดหัวดังกล่าวอธิบายภาวะหยุดนิ่ง ในความเป็นจริงแผนภูมิดังกล่าวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

ปัจจุบัน อันมีคุณลักษณะของตนเองต่างจากยุคก่อน ๆ อาทิเช่น มนุษยธรรมนิยม เสรีนิยม ก้าวหน้าแบบท่านอาจารย์ป๋วย บวกกับ “ปรีดี” ที่ถูกลดทอนความ radical ลงแล้ว จึงสามารถยอมให้อนุสรณ์ของเรื่องราว และความทรงจำของ มธ. แบบสังคมนิยมและ radical มีที่ทางได้ แล้วยังอยู่ในบริเวณเดียวกันกับ “ยูงทอง” ซึ่งได้รับการปลูกฝังอย่างจงใจบนผืนดินธรรมศาสตร์

ความหมายอีกชุดหนึ่ง
ที่เกิดขึ้นกับรูปปั้นปรีดี พนมยงค์
ผ่านการปฏิบัติของผู้คน

ในระยที่ มธ. ถูกปิดปากตัดตอนทางการเมือง “ยูงทอง” นี้เองเป็นอนุสรณ์ชนิดหนึ่งที่พยายามสถาปนา มธ. ให้เป็นแหล่งศึกษาร่วมเย็นริมสายชลอันอบอุ่นและวิไล แทนที่จะหมกมุ่นกับเสรีภาพ และความรักประชาชนอย่างยุคก่อนหน้า และหลังจากนั้น อนุสรณ์เหล่านี้ในแง่หนึ่งเป็นผลของความหมายและความทรงจำ แต่ในเวลาเดียวกันก็เป็นเหตุ และเป็นผู้ผลิตสืบทอดความหมายและความทรงจำ

ที่แน่นอนคือ บรรดาชื่อถนนและสิ่งปลูกสร้างเพื่อสงครามความทรงจำเหล่านี้เปลี่ยนรูปโฉมของพื้นที่ สถาปัตยกรรม และการใช้สอย

พื้นที่ของธรรมศาสตร์ อาทิเช่นสมมติว่า มีข้อเสนอให้รื้อประติมากรรมประวัติศาสตร์หน้าหอประชุมใหญ่ รวมทั้งอนุสรณ์ 6 ตุลา และรวมทั้งตัด “ยูงทอง” ออกไปเสีย เพื่อสร้างตึกอีกสักหลังเพื่อให้ มธ. คงความเป็นเลิศทางวิชาการ เพราะ มธ. ที่เป็นอยู่คับแคบเกินไปขยายไม่ออก ข้อเสนอสมมตินี้คงถูกประท้วงสุดชีวิตจากแนวร่วมของผู้ผูกพันกับ มธ. ของประชาชนกับบรรดาผู้เกิดทุน มธ. ยูงทอง ในทำนองเดียวกัน คงไม่มีใครในปัจจุบันทะเลาะเสนอให้รื้อลานปรีดีเสียให้หมด เพราะที่จอดรถในมธ. มีไม่เพียงพอ ไม่มีใครฝ่ายใดในธรรมศาสตร์ปัจจุบันที่สามารถอ้างประโยชน์ใช้สอยหรือความเป็นเลิศทางวิชาการอย่างสุด ๆ โดยไม่คำนึงถึงภูมิสถาน และวัตถุประสงค์แห่งความทรงจำ ผู้ที่ปฏิเสธเรื่อง “จิตวิญญาณของ มธ.” แท้ที่จริงแล้วก็ตกอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของความหมายและความทรงจำบางอย่างอันนำไปสู่การเลือกสรร (อาจโดยไม่รู้สำนึก)ว่าจะจัดการใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างไร

ธรรมศาสตร์ทำพระจันทร์นอกจากจะถูกกระหนาบด้วยวัด วัง และแม่น้ำแล้ว การใช้สอยพื้นที่ภายใน มธ. เองยังถูกกำหนดด้วยอนุสรณ์แห่งความทรงจำของตนเองเหล่านี้

แต่อนุสรณ์แห่งความหมายและความทรงจำสามารถให้กำเนิดพื้นที่ใหม่อย่างมีความหมายมีพลังได้เช่นกัน “โดม” ที่ธรรมศาสตร์รังสิตไม่มีประโยชน์ใช้สอยที่จำเป็นอะไรเลย แต่คงแปลกพิลึกถ้าไม่มีสิ่งปลูกสร้างยอดแหลมชี้ฟ้าที่ไม่ใช่เจดีย์ และไม่เป็วงโค้งตามคำแปลของคำว่า “โดม” ในภาษาอังกฤษ เพราะ “โดม” ที่รังสิตเป็นสัญลักษณ์ที่ต้องการหมายถึง “โดม” ที่ทำพระจันทร์ “โดม” รังสิตเป็นอาคารรุ่นแรกสุดของธรรมศาสตร์รังสิตเพื่อพยายามถ่ายทอดความหมายเรื่องราว “จิตวิญญาณ” จากธรรมศาสตร์ทำพระจันทร์ ต่อเมื่อทำการเพาะชำความหมายเดิมลงในที่ใหม่แล้ว อาคารอื่น ๆ จึงเริ่มออกตามมา จึงไม่แปลกอะไรที่อนุสาวรีย์ท่านอาจารย์ป๋วยจะเป็นวัตถุแห่งความทรงจำชิ้นแรก ๆ ที่ก่อสร้างขึ้น ณ ธรรมศาสตร์รังสิต

ความหมายและความทรงจำไม่ว่าจะเรียกว่า จิตวิญญาณหรืออื่น ๆ หรือแม้จะถูกปฏิเสธก็ตามที กลับเป็นพลังที่เป็นจริงและจำเป็นสำหรับการเกิดของธรรมศาสตร์ในพื้นที่แห่งใหม่ นานาทัศนะว่าธรรมศาสตร์ในที่ใหม่จะเป็นการย้าย ขยาย หรือกลับทำให้ธรรมศาสตร์ต้นเดิมที่ทำพระจันทร์แคระแกร็นหรือตายช้า ๆ ล้วนแต่ใช้ประโยชน์จากพลังที่เป็นจริงของความหมายและความทรงจำของธรรมศาสตร์ด้วยกันทั้งนั้น

ธรรมศาสตร์ กับความทรงจำที่ตายเกือบสนิท และประวัติศาสตร์บาดแผล

จากตัวอย่างที่กล่าวมา คงชัดเจนแล้วว่า ความหมายและความทรงจำของภูมิสถานที่เรียกว่า ธรรมศาสตร์ ดำรงอยู่ปะปนกันในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ เกิดใหม่ได้ ขยายความตีความใหม่จนมีคุณสมบัติเฉพาะในแบบใหม่ได้ และถูกกลบเกลื่อน กดทับ ปิดปากหรือทำลายให้ตายจากไปก็ได้

แต่ความทรงจำและความหมายเฉพาะบางอย่าง อาจเลื่อนหายตายสนิทก็ได้ ปล่อยให้ภูมิสถานนั้น ๆ มีชีวิตต่อไปภายใต้ความทรงจำชุดอื่น ตัวอย่างที่เป็นตลกร้ายของประวัติศาสตร์ก็คือ ชื่อที่เรียกกันติดปากว่า “ธรรมศาสตร์รังสิต” (ผู้ที่คัดค้านการ “ย้าย” ก็เรียกเช่นนั้น) โดยไม่มีใครรู้สึกแสลงหูแสลงใจเลยว่า คำสองคำที่มาประกอบเป็นชื่อ “ธรรมศาสตร์รังสิต” นั้นผูกพันกับบุคคลสองคนในประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันอย่างสุดขั้ว และมีส่วนในการทำหั่นกันจนแทบเอาชีวิตไม่รอด กล่าวคือ ฝ่ายแรกเป็นมันสมองของ

ซ้าย:
การปลูกต้นไม้
ณ บริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศูนย์รังสิต พ.ศ. 2529
ขวา:
บรรยากาศการประชุมนักศึกษาใหม่
ปีการศึกษา 2529 ณ ตึก บร.1

เช่นกัน

เราอาจจัดประวัติของธรรมศาสตร์เป็นยุค ๆ จบยุคหนึ่งต่อด้วยอีกยุคหนึ่ง เพื่อความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างง่าย ๆ แต่ไม่มี ณ เวลาใดเลยที่ความหมายและความทรงจำหนึ่ง ๆ ดำรงอยู่โดยปราศจากการทำทลายของความหมายอื่น ๆ การปะทะทำทลายกันทั้งอย่างโจ่งแจ้งและอย่างเงิบ ๆ นี้เองเป็นเชื่อบุตร (traces) ที่อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเวลาต่อมา ตัวอย่างเช่น การรื้อฟื้นและตีความคำกล่าวของกุหลาบ สายประดิษฐ์ การรื้อฟื้นความสำคัญของท่านผู้ประศาสน์การ เป็นต้น ธรรมศาสตร์ในฐานะแหล่งศึกษาร่วมเย็นริมสายชลจึงเป็นทั้งอดีตที่สามารถเป็นปัจจุบัน และอาจมีชีวิตยืนยาวได้ในที่แห่งใหม่ แม้ว่าคลองเชียงรากจะไม่ส่งเท่าเจ้าพระยา และแม้ว่าธรรมศาสตร์จะหันหน้าไปทาดถนนสายหลักอันแสนจะพลุกพล่านและไม่ค่อยร่มเย็นก็ตาม

การปฏิวัติ 2475 โคนล้มอำนาจเจ้า อีกฝ่ายเป็นกำลังสำคัญของฝ่ายเจ้าหลังการปฏิวัติที่พยายามต่อต้านคณะราษฎรหลายปีต่อมา ฝ่ายหลังนี้เองจึงถูกลงโทษโดยจอมพล ป. ไปอยู่เกาะตะรุเตา (การลงโทษคราวนั้นมีผู้ไม่เกี่ยวข้องกับฝ่ายเจ้าโดน “หางเลข” ไปด้วยหลายคน แต่สมเด็จฯ กรมขุนชัยนาทนเรนทรไม่ใช้หางเลขอย่างแน่นอน) ฝ่ายแรกเป็นผู้ปลดปล่อยนักโทษการเมืองออกจากเกาะตะรุเตา ในสภาวะที่ต้องประสานประโยชน์กับฝ่ายเจ้าในขบวนการเสรีไทย และในการต่อสู้กับจอมพล ป. แต่ผลกระทบของการปฏิวัติ 2475 ต่อฝ่ายเจ้ามากมายรุนแรงเกินกว่าฝ่ายหลังจะล้มบทบาทของฝ่ายแรกในการปฏิวัติไปได้ กล่าวกันว่า ฝ่ายหลังจึงมีบทบาทสำคัญในการรื้อฟื้นบทบาทและอิทธิพลของสถาบันกษัตริย์นับจากหลังสิ้นยุคจอมพล ป. สมัยแรก เป็นผู้พุ่มพุกเยาวชนกษัตริย์และสถาบันในระยะอ่อนแอตกต่ำจนผงาดกลับมาในภายหลัง และเป็นผู้นำของฝ่ายนิยม

เจ้าซึ่งมีบทบาทในการกล่าวหาฝ่ายแรกในกรณีลอบปลงพระชนม์ และมีบทบาทในการร่วมมือกับคณะรัฐประหาร 2490 เพื่อขจัดฝ่ายแรกออกจากการเมืองไทย กล่าวอย่างสั้น ๆ ก็คือ ฝ่ายหลังมีบทบาทสำคัญที่ทำให้ท่านปรีดี พนมยงค์ต้องระเห็จออกนอกประเทศจนวันสุดท้ายของชีวิต

ไม่อาจเดาได้ว่า บุคคลทั้งสองรู้สึกอย่างไรกับชื่อเรียกติดปากว่า “ธรรมศาสตร์รังสิต” ไม่ทราบว่ามีใครเคยยกเรื่องนี้กับท่านปรีดีระหว่างยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ ประวัติศาสตร์เล่นตลกกับทั้งสองท่านเพราะความพยายามปกปิด

พลตรีจำลอง ศรีเมือง
ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร
(ในขณะนั้น)
ในงานเลี้ยงรับรองวันสถาปนา
52 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
27 มิถุนายน 2529

ประวัติศาสตร์นี้เอง ทำให้อดีตที่เกิดขึ้นจริงไม่อยู่ในความรับรู้ของคนรุ่นหลังผู้ผลิตชื่อ “ธรรมศาสตร์รังสิต” โดยไม่แสดงหูแสดงใจสักนิด เรามักเข้าใจกันง่าย ๆ ว่า ความหลงลืมหรือปกปิดประวัติศาสตร์เป็นความผิด บกพร่อง ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ เป็นการทำลาย แต่กรณีนี้เป็นตัวอย่างว่าการลืมเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตเรื่องราว ความทรงจำและความหมายแบบหนึ่งขึ้นมาจนธรรมศาสตร์สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างดี ๆ ชั่ว ๆ รักทั้งปรีดีและรักเจ้าด้วย โดยไม่ต้องอาศัยคำอธิบาย การให้อภัย หรือเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น แลผมไม่รู้สึกตะขิดตะขวงใจแม้แต่น้อย

แต่อดีต ความหมาย และความทรงจำอันเจ็บปวดที่ยังคงค้าง ๆ คา ๆ อยู่กับภูมิสถานหนึ่ง ๆ ก็สามารถนำไปสู่การใช้สอยพื้นที่อย่างอึดถือถือได้เช่นกัน เมื่อ พ.ศ. 2524 ระหว่างที่ พลตรีจำลอง ศรีเมืองถูกกล่าวหาว่ามีส่วนในการฆาตกรรมหมู่เมื่อ 6 ตุลาคม 2519 ที่ธรรมศาสตร์ มีข้อ

เสนอให้ประกาศห้ามพลตรีจำลองร่วมกิจกรรมใน มธ. อีก ข้อเสนอนี้ไม่เคยได้รับการพิจารณาจริงจัง แต่ข้อเสนอทำนองเดียวกันกลับเป็นประเด็นสาธารณะหลายปีต่อมาในกรณีสมคร สุนทรเวชได้รับเชิญมากล่าวปราศรัยในกิจกรรมครั้งหนึ่งเกี่ยวกับธรรมศาสตร์ ดินแดนที่มีเสรีภาพทุกตารางนิ้วเกือบจะติดป้ายห้ามผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับ 6 ตุลา เข้ามาในบริเวณมหาวิทยาลัย

สมมติว่ามีผู้เสนอให้เปลี่ยนชื่อคลองและตำบลอันเป็นที่ตั้งของธรรมศาสตร์รังสิตว่า ตำบลกิตติขจร คลองจากรุเสถียร น่าคิดว่าจะมีปฏิกิริยาจากธรรมศาสตร์รังสิตหรือไม่อย่างไร ความทรงจำ 14 ตุลา กับธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์จะยังคงมีพลังพอ หรือลดถอยหมดพลังสำหรับธรรมศาสตร์รังสิต ธรรมศาสตร์สามารถผนวกชื่อกับรังสิตได้ จึงไม่ใช่เรื่องเหลือเชื่อหากชาวธรรมศาสตร์จะยินยอมให้อยู่ท่ามกลางภูมิสถานแวดล้อมในนามของ “พระราชัย”

ในความเป็นจริง คนเราจำยอมต้องมีชีวิตอยู่ท่ามกลางภูมิสถานอันมีความหมายที่เราไม่ต้องการอยู่ตลอดเวลา อาจารย์ภาควิชาภาษาไทยบางท่านเป็นปฏิบัติกันอย่างรุนแรงกับคณะผู้บริหาร ชุดที่มีท่านอาจารย์ป้วยเป็นอธิการบดีระหว่างปี 2518 - 2519 บางคนลงมือโจมตีใส่ความและบ่อนทำลายทั้งในทางลับและทางแจ้ง บางคนมีบทบาทสำคัญในการกล่าวหาท่านเป็นคอมมิวนิสต์และกล่าวหาว่า มธ. ช่องสุมอาวุธเพื่อโค่นล้มรัฐบาล อาจารย์เหล่านี้เป็นบุคลากรกลุ่มแรก ๆ ที่ย้ายไปทำงานประจำที่รังสิต เดินผ่านรูปปั้นป้วย อังภากรณ์ ทุกวัน ในทางกลับกัน ความเจ็บปวดจากกรณี 6 ตุลา แม้ว่าจะมีมากพอให้เกิดการประท้วงไม่ให้สมคร สุนทรเวชมากล่าวปราศรัยใน มธ. แต่ไม่เคยมีใครเสนอให้ห้ามบุคคลทั้งหลายทั้งปวงผู้อยู่เบื้องหลังอาชญากรรมครั้งนั้นเข้ามาในบริเวณมหาวิทยาลัยอีก บางคนยังได้รับเชิญเข้ามาทุกปีเป็นประจำพร้อมการต้อนรับเอิกเกริกมโหฬารจากธรรมศาสตร์ นี่อาจเป็นภาวะจำยอมสำหรับบางคน แต่สำหรับอีกหลายคน ความทรงจำ 6 ตุลา ไม่มีน้ำหนักรพอ

ย้าย/ขยาย – ไม่ย้าย กับความหมายของ มธ.

การถกเถียงเรื่องย้าย/ขยาย – ไม่ย้ายธรรมศาสตร์ก็เกี่ยวข้องกับการให้ความหมายของภูมิสถานธรรมศาสตร์ เราลองพิจารณาเหตุผลหลัก 2 ชุดที่ทั้งสองฝ่ายใช้ตอบโต้กัน

A. ย้าย/ขยาย	B. ไม่ย้าย
ความจำเป็นของมธ. ในฐานะสถานศึกษา เพราะสถานที่เดิมแออัดเกินไป ย้าย/ขยายเพื่ออนาคต	จิตวิญญาณ/อดีตของมธ. จะถูกทำลาย มธ. จะเปลี่ยนโฉม
อย่าหลงติดกับอดีต	การย้าย/ขยายไปรังสิต ยิ่งทำให้คุณภาพการศึกษา แย่ลงกว่าเดิม

หมายเหตุ: เหตุผลอื่น ๆ เช่นการโจมตีส่วนบุคคล ไม่อยู่ในขอบข่ายที่บทความนี้จะให้ความสนใจ

เหตุผลหลักของฝ่าย B แต่แรกเริ่มของความขัดแย้งคือ ความผูกพันของธรรมศาสตร์กับการเมืองไทยจะถูกตัดตอน “จิตวิญญาณ” จะสูญหาย ธรรมศาสตร์ตามคำอธิบายนี้มีความหมายที่ผูกติดกับเรื่องราวการต่อสู้ทางการเมืองในอดีต จนถูกฝ่าย A วิเคราะห์ว่า อยู่ยัดติดกับอดีต เพราะเหตุผลหลักของฝ่าย A คือ การใช้สอยพื้นที่ใน มธ. ทำพระจันทร์รองรับการขยายตัวของ มธ. ไม่ได้อีกแล้ว การย้าย/ขยายไปรังสิตก็เพื่ออนาคต

การย้าย / ขยายเพื่ออนาคตไม่ผูกติดกับอดีต จริงหรือ?

ตรงกันข้าม เหตุผลหลักของฝ่าย A อิงอยู่กับความหมายหรือ “จิตวิญญาณ” ของธรรมศาสตร์ที่ชัดเจนและเก่าแก่เสียยิ่งกว่าฝ่าย B นั่นคือ เป็นสถานศึกษาเพื่อพลเมืองในระบบหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในขณะที่ฝ่าย B อ้างจิตวิญญาณการต่อสู้เพราะเห็นว่า การย้าย/ขยายจะทำให้บทบาทดังกล่าวหมดไปในอนาคต

เหตุผลของทั้งสองฝ่ายผูกติดกับอดีตพอ ๆ กัน และมีผลต่ออนาคตพอ ๆ กัน ความต่างที่แท้จริงคือ ต่างฝ่ายต่างเน้นความหมายของธรรมศาสตร์ที่อิงแอบอยู่กับเรื่องราวคนละชุด และประเมินอนาคต

ของเรื่องราวทั้งสองต่างกัน (A ไม่เห็นว่าอนาคตของ “จิตวิญญาณ” มธ. จะถูกตัดตอนเพราะการย้าย/ขยาย B เห็นว่าคุณภาพของการศึกษาจะแย่ลงกว่าเดิมเพราะการย้าย) อันที่จริงความหมายทั้งสองชุดต่างกัน แต่ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ผลลงเอยด้วยการเลือกอย่างปฏิเสธอีกอย่าง เพราะไม่ใช่ความต่างชนิดถูกกับผิด แต่ต่างมองธรรมศาสตร์เดียวกันจากคนละข้าง ซึ่งถ้าหากไม่มีการถกเถียงเราอาจจะมองไม่เห็น

การจัดการกับความต่างชนิดที่ไม่ใช่ถูกกับผิดจึงขึ้นกับการประเมินจากปัจจุบันว่าจะเลือกเน้นด้านใด และจะลดทอนผลเสียดังที่อีกฝ่ายชี้ให้เห็นอย่างไร นำเสียดายที่ความขัดแย้งตามที่เกิดขึ้นกลายเป็นการปฏิเสธอีกฝ่ายอย่างสิ้นเชิง ถึงขนาดใช้กลเม็ดสารพัดเพื่อการเอาเปรียบหรือเพื่อบังคับจนไม่มีทางเลือก ราวกับว่าฝ่ายตนถูก (ทั้งหมด) และอีกฝ่ายผิด (ทั้งหมด) ผลเสียดังที่อีกฝ่ายชี้ให้เห็นจึงอาจถูกละเลยและในที่สุดอาจจะเกิดขึ้นจริง

ธรรมศาสตร์ที่รังสิตอยู่ในภาวะ “แห้ง-แล้ง” มาแต่เริ่ม ความแห้งแล้งทางกายภาพแก้ไขได้ด้วยการระดมปลูกต้นไม้ขนาดใหญ่ แต่ความแห้งแล้งที่สำคัญกว่าคือ ภูมิสถานที่จัดขีดขาดความหมาย ปราศจากเรื่องราวที่ประกอบขึ้นเป็นตัวตนของตน (เหตุการณ์สำคัญที่สุดดูเหมือนจะเป็นเอเชียนเกมส์เมื่อปี 2541) ผู้ที่คิดถึงภูมิศาสตร์พื้นที่แต่เพียงประโยชน์ใช้สอย อาจมองข้ามไม่ให้ความสนใจต่อมิติของมานุษยภูมิ-วิทยาดังกล่าวมาทั้งหมด ข้อเขียนชิ้นนี้มีได้มีจุดประสงค์จะหนุนฝ่ายใดทั้งสิ้น (เพราะการตัดสินใจในเรื่องนี้ไม่สามารถอาศัยเหตุผลชุดเดียว) แต่ต้องการชี้ให้เห็นว่า คุณค่าความหมายของภูมิสถานเป็นเรื่องสำคัญของความเป็นมนุษย์ เป็นสิ่งที่จะเสแสร้งปั้นขึ้นมาลอย ๆ ก็คงไม่สำเร็จ

ปรากฏการณ์ที่ความหมายของมธ. แบบฝ่าย B ถูกเยาะเย้ย ถากถางอาจสะท้อนว่า ธรรมศาสตร์แบบกุหลาบ สายประดิษฐ์ และ เปลื้อง วรรณศรี กำลังปิดฉากลง แต่อนุสรณ์ของธรรมศาสตร์แบบรัก เสรีภาพและประชาชนมีอยู่เต็มธรรมศาสตร์เช่นกัน พร้อมจะเล่าเรื่องราว และความหมายที่ต่างจากแหล่งศึกษาร่วมเย็นริมสายชล ทว่าเราไม่ อาจรู้เลยว่า เรื่องราวที่อนุสรณ์ต่าง ๆ นั้น สื่อสู่คนรุ่นหลัง จะถูกตีความ หรือแปลตามความเข้าใจของอนาคตอย่างไร

ยังไม่มีพีธีธรรมศาสตร์คลองหลวง

ธรรมศาสตร์ขณะนี้ถือเอา “ปรีดี - ป๋วย” เป็นสัญลักษณ์ ทางจิตวิญญาณ อาศัยการตีความ “ปรีดี - ป๋วย” เพื่อรับใช้ปัจจุบันซึ่ง ต้องการเป็นมหาวิทยาลัยสมบูรณ์แบบที่เป็นเลิศทางวิชาการ ทว่าเป็น ธรรมศาสตร์ที่มีครึ่งชีวิตอยู่กับโดมจำลอง และหย่าขาดจากเจ้า- พระยา - ทำพระจันทร์

คนเราไม่ควรหลงติดอยู่กับอดีต แต่คนเราหลุดจากอดีต อย่างไม่พ้น แม้ว่าจะอยากจะทำเช่นนั้นและพยายามขนาดไหนก็ตาม เพราะอดีตไม่ยอมปล่อยให้เราหลุดมือไปง่าย ๆ เรื่องราวจากอดีตจะตามหลอกหลอนไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ความผูกพัน กับภูมิสถานอันมีความหมายทรงพลัง เช่น บ้าน บ้านเกิดเมือง นอน หรือ “ธรรมศาสตร์” เป็นสิ่งปกติที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่พ้น เพราะความหมายทรงพลังนั้น ๆ คือ ปัจจัยหนึ่งที่ประกอบเป็นตัวตน ของเราแต่ละคน เรื่องราวอันมีความหมายของธรรมศาสตร์ยังเป็นความ ทรงจำรวมหมู่ที่เป็นส่วนหนึ่งของ “ตัวตน” ของชุมชนชาติไปเสีย แล้ว ไม่ว่าชาติอยากจะทำสลัดธรรมศาสตร์ออกไปให้พ้นสักเท่าไร ก็คง ไม่มีวันสำเร็จ สิ่งที่เราทำอยู่เป็นประจำคือ การตีความเรื่องราว ความทรงจำ และความหมายให้เข้ากับปัจจุบัน ทั้งโดยไม่ตั้งใจและโดย เจตนาจงใจเลือกคัด ตัดแปลง เราเป็นทั้งผู้กระทำและถูกกระทำใน เวลาเดียวกันเสมอ

การลืมหรือปล่อยให้ความทรงจำบางเรื่องเลื่อนหายตายสนิท เป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงปกติ คนเราพัฒนาเติบโตมาด้วยการ ลืมมากพอ ๆ กับด้วยความทรงจำขาด ๆ วินาที ๆ ความหมายและความทรงจำรวมหมู่มีมากมายในเวลาหนึ่ง ๆ ปฏิบัติการทั้งหลายทั้งปวง (ทั้งที่รู้ตัวตั้งใจและไม่รู้สำนึก) มีส่วนในการรื้อฟื้นตีความหมาย ตอก ย้ำส่งเสริม หรือกลบทับทำลายความทรงจำเหล่านั้นไปต่าง ๆ กัน ทั้ง

การสร้างอนุสรณ์ต่าง ๆ การตั้งชื่ออาคารสถานที่ และการศึกษาประวัติศาสตร์ ตลอดจนการ ตัดสินใจย้าย/ขยายธรรมศาสตร์ ปฏิบัติการ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นการใช้อำนาจต่อประวัติ ศาสตร์ด้วยกันทั้งนั้น

การใช้อำนาจต่อประวัติศาสตร์และความหมายจึงไม่ใช่การหลุดพ้นจากอดีต กลับ เป็นแค่การปรับความผูกพันกับอดีตเสียใหม่ ที่ คิดว่าเหมาะสมกับปัจจุบัน ที่สำคัญกว่าก็คือ ปฏิบัติการต่อความทรงจำและความหมายใน แบบหนึ่ง ๆ เป็นสิ่งบ่งชี้ว่า ปัจจุบันกำลังคิดอย่าง

ทางเข้า
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศูนย์รังสิต
มองจากถนนพหลโยธิน
พ.ศ. 2513

ไร และเป็นการใช้อำนาจที่มีผลต่ออนาคตในทาง ไตทางหนึ่งด้วย

จะมีใครสักคนใหม่ ทะเลาะเปลี่ยนแปลงชื่อ เรียก “ธรรมศาสตร์รังสิต” ว่า “ธรรมศาสตร์ คลองหลวง” หรือ “ธรรมศาสตร์ปทุมธานี” โดย ให้เหตุผลว่าธรรมศาสตร์กับรังสิตไปด้วยกันไม่ ได้? คนผู้นั้นคงถูกหว่านวิกลจริตหาเรื่องไม่เข้า ทำ ทำเรื่องไม่เป็นเรื่องให้กลายเป็นเรื่อง ทั้งที่ “ธรรมศาสตร์รังสิต” ต่างหากเป็นชื่อที่มีกำเนิด มาจากความหลงลืมทางประวัติศาสตร์

ยังไม่เจอดีที่ธรรมศาสตร์คลองหลวง

70 ปี ธรรมศาสตร์

กับ 72 ปี การเมืองไทย :

ทบทวนความสำเร็จและความล้มเหลว

พิธีเปิดตึกโดม พ.ศ. 2479

(1) ก่อนอื่นอยากให้อาจารย์ ช่วยพูดถึงจุดประสงค์ของ การก่อตั้งธรรมศาสตร์อีกครั้ง

เราคงต้องทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับ “กำเนิด” ของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ อยู่ 2 ประการ คือ

(หนึ่ง) การสถาปนาธรรมศาสตร์เมื่อ 27 มิถุนายน 2477 นั้น เป็นผลพวงหรือเป็น “คู่แฝด” ของ “การปฏิวัติ” 24 มิถุนายน 2475 และ

(สอง) ธรรมศาสตร์สืบมรดกตกทอดมาจาก “โรงเรียนกฎหมาย” ของกระทรวงยุติธรรม พุดง่าย ๆ ในประเด็นแรก ก็คือ หากไม่มี “การปฏิวัติ” 24 มิถุนายน 2475 ก็ไม่มีการสถาปนาธรรมศาสตร์ 27 มิถุนายน 2477 ดังนั้นการครบรอบธรรมศาสตร์ 70 ปีก็มาพร้อมกับการครบรอบปฏิวัติ (เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475) 72 ปี

ถ้าเราจะดูจากหลัก 6 ประการของ “คณะราษฎร” ในการยึดอำนาจเมื่อ 24 มิถุนายน 2475 จะเห็นได้ว่ามีนโยบายอยู่ข้อหนึ่ง คือ ข้อ 6 ที่ว่า “จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” ดังนั้นในวันสถาปนา 27 มิถุนายน 2477 จึงมีข้อความที่หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย กล่าวไว้ว่า

...มหาวิทยาลัยย่อมอุปมาประดุจบ่อน้ำบำบัดความกระหายของราษฎร ผู้สมัครแสวงหาความรู้ อันเป็นสิทธิและโอกาสที่เขาควรมีควรได้ ตามหลักแห่งเสรีภาพในการศึกษา รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรเห็นความจำเป็นในข้อนี้ จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น...ยิ่งสมัยที่ประเทศของเราดำเนินการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญเช่นนี้แล้ว เป็นการจำเป็นอย่างยิ่ง

นักวิชาการอิสระ อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปัจจุบันเป็นอาจารย์รับเชิญที่มหาวิทยาลัยฮาวาย สหรัฐอเมริกา

ที่จะต้องมิมหาวิทยาลัย สำหรับประกาศความรู้ในวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง แก่พลเมืองให้มากที่สุดที่จะเป็นไปได้ เปิดโอกาสให้แก่วิชาการที่จะใช้เสรีภาพในการศึกษากว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติสืบไป...

กล่าวโดยย่อในเมื่อ “กำเนิด” ของธรรมศาสตร์ มาควบคู่กับ “ปฏิวัติ 2475” ดังนั้นในสถานการณ์ปัจจุบัน ที่การปฏิวัติ “2475” ถูก “เขียน” หรือ “ถูกกระทำ” ให้เป็น “ลบ” ถูก “บิบ” ให้ “เรียวเล็ก” ในหน้าประวัติศาสตร์การเมืองไทย หรือจะใช้คำว่า “marginalized” ก็ยังได้แล้วละก็ ผลพวงอันนี้ ก็ตกมาถึง “ชะตากรรม” ของธรรมศาสตร์ ในขณะนี้โดยที่ชาวธรรมศาสตร์เอง อาจจะรู้หรือไม่รู้ตัวก็ได้

ในประเด็นที่สอง ว่าด้วยการที่ธรรมศาสตร์สืบทอดมาจากโรงเรียนกฎหมาย ของกระทรวงยุติธรรมนั้น ต้องทำความเข้าใจย้อนกลับไปว่าในสมัยของ “การปฏิรูปการศึกษา” โดยรัชกาลที่ 5 นั้น มีการตั้งโรงเรียนชั้นสูงเพื่อผลิตข้าราชการแบบใหม่ให้กับระบบราชการและการปกครองแบบใหม่ที่สำคัญ ๆ ขึ้นมา 4 โรงเรียนด้วยกันตามลำดับ ดังนี้ คือ โรงเรียนนายร้อยทหารบก (2430) โรงเรียนนายเรือ (2438) โรงเรียนกฎหมาย (2440) และโรงเรียนมหาดเล็ก (2442)

โรงเรียนกฎหมายดำรงสถานะเดิมของตนเองมาตลอดในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในขณะที่โรงเรียนมหาดเล็กเปลี่ยนชื่อไปเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน (2453) และได้รับการยกฐานะให้เป็น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี 2459 สมัยรัชกาลที่ 6 หรือประมาณ 16 ปีก่อนการสถาปนาธรรมศาสตร์

ในช่วงของความผันผวนและวิกฤตการณ์ทางการเมืองระหว่าง “การปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475” จนถึงการ “ยึดอำนาจ”(รัฐประหาร) เป็นครั้งที่สองของ “คณะราษฎร” เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2476 นั้น พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีคนแรกของสยาม ซึ่งมีความคิดแบบอนุรักษนิยม ได้ทำการยุบ “โรงเรียนกฎหมาย” แล้วโอนไปรวมไว้กับคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (รวมแล้วเป็นเวลา 11 เดือนก่อนถูกแยกออกมาใหม่เป็น มธก.)

เหตุการณ์ดังกล่าว สร้างความไม่พอใจให้กับ “นักเรียน” โรงเรียนกฎหมายอย่างมาก เพราะต่างก็รักและต้องการให้โรงเรียนของตนมีสถานะเป็น “มหาวิทยาลัย” มานานแล้ว แบบเดียวกับที่ “โรงเรียนข้าราชการพลเรือน” ได้รับการปรับฐานะเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไปแล้ว

ดังนั้น บรรดาศิษย์เก่าและนักเรียนในสมัยนั้น จึงเคลื่อนไหวเรียกร้องการเอาโรงเรียน “คืน” มา และปรับสถานะ ทั้งนี้โดยการวิ่งเต้นหรือ “ล๊อบบี้” กับรัฐบาลของนายกรัฐมนตรีคนใหม่ คือ พระยาพหลพลพยุหเสนา โดยผ่านหลวงประดิษฐมนูธรรม (อดีตอาจารย์โรงเรียนกฎหมายซึ่งตอนนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีมหาดไทย) ซึ่งก็สอดคล้องกับนโยบายหลักประการที่ 6 ของรัฐบาลใหม่ดังกล่าวข้างต้น และทำให้มีการออกพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (มธก.) ขึ้นในปลายปี 2476 นั่นเอง

สรุป ธรรมศาสตร์จึงเป็นผลพวงของ (หนึ่ง) นโยบายการศึกษาของ “คณะราษฎร” และ (สอง) แรงผลักดันจาก “นักเรียน” ของโรงเรียนกฎหมาย

บริเวณประตุทาทพระจันทรทในวันที่ 3 ตุลาคม 2519

(2) การสร้างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพื่อบ่มเพาะ “ประชาธิปไตย” ในระยะแรกเริ่มนั้น มีปัญหาหรือประสบความด้าเรจอย่างไรบ้าง

เข้าใจว่าปัญหาอาจจะไม่มากนัก เพราะความได้เปรียบของมหาวิทยาลัยแห่งใหม่ หรือ มธก. “ต้อยอด” มาจากโรงเรียนกฎหมาย และได้รับความสนับสนุนอย่างเต็มที่จากรัฐบาล มีนายกรัฐมนตรีเป็นนายกิตติมศักดิ์ของคณะกรรมการมหาวิทยาลัย (ปัจจุบันเรียกว่าสภามหาวิทยาลัย) มีหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) เป็น “ผู้ประสานการ” (คำนี้แปลว่าผู้ให้ หรือผู้สถาปนา เป็นตำแหน่งเทียบได้กับอธิการบดี) ตอนนั้นท่านดำรงตำแหน่ง “รัฐมนตรีมหาดไทย” ด้วย กล่าวได้ว่ามหาวิทยาลัยใหม่นี้ มีอำนาจและบารมีค้ำฟ้าค้ำจุนอยู่

อนึ่ง กล่าวได้อีกว่าในการสถาปนาธรรมศาสตร์สมัยนั้น ดำเนินการแบบที่เรียกว่า “จิวแต่แจ้ว” พูดได้ว่าใช้เงินเพียงสามแสนบาท (300,000 บาท) เท่านั้นเองก็ตั้งมหาวิทยาลัยแห่งที่สองของประเทศชาติได้

ที่ว่า “จิว” ก็คือในแง่ของสถานที่ดีก็เรียน ก็ใช้ “สถานที่ดีเก่า” ของโรงเรียนกฎหมาย ซึ่งอยู่ตรงบริเวณสะพานผ่านพิภพลีลา เป็นดีเก่าแบบสถาปัตยกรรมยุคอาณานิคมฝรั่ง อยู่ที่นี่ 2 ปี ตอนหลังดีก็กลายเป็นดีของกรมโฆษณาการ ซึ่งเปลี่ยนชื่อเป็นกรมประชาสัมพันธ์ แล้วก็ถูกเผาไปในเหตุการณ์ “พฤษภา (ทมิฬ) เลือด 2535” กลายเป็นที่ว่างและมีโครงการทำให้เป็น “สวนสันติพร” และ “อนุสาวรีย์วีรชนเดือนพฤษภา” (ซึ่งไม่รู้ได้ว่าจะสำเร็จมากน้อยเพียงไหน)

โปรดสังเกตว่า คนสมัยนั้นทำอะไรด้วยการ “ต้อยอด” และ “รักษา” สถาบันเก่าและของเก่าไว้ไม่ว่าจะเป็นการแปรรูป “โรงเรียนข้าราชการพลเรือน” ให้เป็น “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” หรือการแปรรูปต้อยอด “โรงเรียนกฎหมาย” ให้เป็น “มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง”

ธรรมศาสตร์จะย้ายมาอยู่ที่ “แผ่นดิน” ท้าพระจันทร ก็ต่อเมื่อปี 2479 และแผ่นดินตรงนี้รวมประมาณ 50 ไร่ ก็ซื้อมาด้วยเงินค่าเล่าเรียนของนักศึกษารุ่นแรกที่เสียกันคนละ 20 บาท (มีเงินของ ดร.-ป่วย อังภากรณ์ ซึ่งเป็นนักศึกษารุ่นแรกรวมอยู่ด้วย) โดยชื่อ “แผ่นดิน” นี้มาจากกระทรวงกลาโหม

ดังที่เราทราบกันดีว่าเดิมที่บริเวณนี้ คือ “แผ่นดินของวังหน้า” (หรือกรมพระราชวังบวรฯ) ซึ่งเป็นตำแหน่งของ “อุปราช” หรือบุคคลที่มีอำนาจเป็น “ที่สอง” ในแผ่นดินสยาม รองจากพระเจ้าแผ่นดิน หรือ “วังหลวง”

ตำแหน่งวังหน้าสมัยรัตนโกสินทร์นี้มีอยู่ด้วยกัน 5 รัชกาล จากรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 ถึงสมัย

“ปฏิรูป” เกิดปัญหาขัดแย้งกันในหมู่ราชวงศ์และขุนนาง จึงเกิดความคิดใหม่ตั้งตำแหน่งใหม่ขึ้น คือตำแหน่ง “พระบรมโอรสาธิราช หรือ มกุฎราชกุมาร” แทน ดังนั้น ตำแหน่งวังหน้าจึงถูกยุบไป

“แผ่นดิน” ตรงนี้ก็เลยตกเป็นของทหารบก (กรม) ส่วนหนึ่ง เป็นของกรมศิลปากรส่วนหนึ่ง และ ธรรมศาสตร์ ก็ใช้เงิน 3 แสนบาทซื้อมาจากทหารบกอีกที มีการออก พระราชบัญญัติว่าด้วยการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินบริเวณโรงทหาร กองพันทหารราบที่ 4 ตำบลท่าพระจันทร์ ให้แก่มหาวิทยาลัยวิชาธรรม-ศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2477 เป็นหลักฐาน

จากความเก่าแก่ของแผ่นดินผืนนี้ จากเรื่องราวแบบ “ตำนาน” ว่าด้วยการช่วงชิงอำนาจของ “วังหลวงกับวังหน้า” จากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์กว่า 200 ปี ทำให้เกิดความเชื่อและเล่าลือในหมู่ผู้ถือ “ไสยหน้าพุทธ” ถึงความ “เฮี้ยน” ของผืนดินผืนนี้ ดังจะเห็นได้จากงานเขียนประเภทนี้หลายต่อหลายชิ้นทีเดียว ยกตัวอย่างเช่นของ “ไทยน้อย” เรื่อง วิญญาณของจอมทัพวังหน้ายัง “เฮี้ยน” อยู่ในธรรมศาสตร์ (ไอเดียนสโตร์ 2520)

เข้าใจว่าความเชื่อและวิตกเรื่องโชคลางและดวงกลายเป็น “วาระซ่อนเร้น” ในความพยายามที่จะ “โยกย้าย” นักศึกษาระดับปริญญาตรีทั้งหมดออกจากผืนแผ่นดินท่าพระจันทร์ไป โดยเริ่มจากมติของสภามหาวิทยาลัยเมื่อ 28 พฤศจิกายน 2539

ที่นี้ในประเด็นที่ว่า “แจ่ว” ของธรรมศาสตร์ยุคเริ่มแรก ก็คือความเป็น “ตลาดวิชา” หรือดังคำที่ผู้ประศาสน์การใช้ว่าเป็น “บ่อน้ำบาดลความกระหาย” นั้น ทันทีที่มีการสถาปนา มธก. ก็ทำให้มีจำนวนนักศึกษาในปีแรกนั้นถึง 7,094 คน (เจ็ดพันเก้าสิบสี่คน) ซึ่งต้องถือว่ามากมหาศาล เพราะเมื่อเทียบกับจุฬาฯ ในปีเดียวกันก็มี “นิสิต” เพียงไม่กี่ร้อยคนเท่านั้นเอง

ในปีนั้น ประเทศสยาม (ยังไม่ได้เปลี่ยนชื่อเป็นประเทศไทยจนกระทั่งปี 2482) มีประชากรเพียง 12 ล้านคน กรุงเทพมหานครมีประชากรเพียง 5 แสนคน

ในความ “แจ่ว” ที่ว่านี้ มธก. มีปริญญาตรีเพียงปริญญาเดียว คือ “ธรรมศาสตร์บัณฑิต” หรือ ธ.บ. (หลักสูตร 3 ปี) นอกนั้นเป็นปริญญาโทและเอกอีก 4 ปริญญา คือ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การทูต และกับอีกหนึ่งประกาศนียบัตรชั้นสูงด้านการบัญชี ซึ่งเทียบเท่าปริญญาโท

ลักษณะการจัดการเรียนการสอนในชั้นต้นนี้ อาจจะเรียกได้ว่ารับอิทธิพลมาจากภาคพื้นยุโรป ใช้อาจารย์พิเศษเป็นส่วนใหญ่ มีอาจารย์ประจำซึ่งเรียกกันว่า “ผู้ช่วยจัดทำตำรา” เพียง 4 คน ธรรมศาสตร์จะเปลี่ยนเป็นระบบเลียนแบบ “อเมริกัน” ก็ประมาณช่วงทศวรรษ 2510 กว่า เป็นต้นไป เมื่อมีการใช้ระบบหน่วยกิต (ตรงกับรุ่นของยุทธนา มุกตาสนิท)

ในความ “แจ่ว” ของการเป็น “ตลาดวิชา” นี้ ปรัชญาดั้งเดิมของการก่อตั้งคือ การ “ยื่นมือ” ออกไปหาและให้การศึกษาแก่ประชาชนในระดับกว้าง มากกว่าการที่ต้องให้มีการแข่งขัน หรือ “ตะเกียกตะกาย” แข่งชิงกัน “สอบเอ็น” เข้ามหาวิทยาลัยอย่างในปัจจุบัน

ดังนั้นใครก็ตามที่จบมัธยมปลาย ก็สมัครเข้ามาได้ทันที แต่ในเวลาเดียวกันก็เปิด “โอกาส” ให้กับผู้ที่ไม่จบมัธยมปลาย แต่มีประสบการณ์อันมีค่า ได้เข้ามาเรียนได้ด้วย เช่น “ผู้แทนราษฎร (สมัยนั้นยังไม่ต้องมีปริญญาตรีพ่วงท้าย) ผู้แทนตำบล ข้าราชการ (ระดับล่าง) ทนายความชั้นสอง ประกาศนียบัตรสัตวแพทย์ นายดาบตำรวจ นางพยาบาล ครูประถมและมัธยม”

ถ้าจะพูดในความหมายปัจจุบัน ก็คือ มธก. “ยื่นแขน” ออกไปรับผู้คนที่กว้างขวางมาก ในระดับที่เรา อาจจะรู้จักกันในนามของผู้คนที่เราเรียกในปัจจุบันว่า “ระดับรากหญ้า” หรือประเภท “อบจ. อบต. สท. สก. สข.” นั่นเอง

ความ “จืดและแจ่ว” ของธรรมศาสตร์ยุคแรกนี้ จะค่อยถูกทำลายหายไปในช่วงของมรสุมทางการเมือง นับตั้งแต่การรัฐประหาร 2490 ของ “คณะรัฐประหาร” ที่นำโดยพลโทผิน ชุณหะวัณ กลุ่ม “ชอยราชครู” จนถึงกับ มีการตัดคำว่า “วิชาและการเมือง” ออกจากชื่อมหาวิทยาลัยในปี 2495 และแล้วบรรดาทหาร เช่น จอมพล ป.-- พิบูลสงคราม ตามมาด้วยจอมพลถนอม กิตติขจร จะผลักดันเข้ามากุมตำแหน่ง “อธิการบดี” ของมหาวิทยาลัย แห่งนี้ และกุม “พื้นที่” และ “แผ่นดิน” ท่าพระจันทร์อันทรงค่าทาง “ภูมิรัฐศาสตร์” และ “การศึกษาของ ประชาชน”

การฝึกเสรีไทยในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

(3) กล่าวได้ไหมว่าธรรมศาสตร์เมื่อแรกตั้งนั้นเป็น เครื่องมือทางการเมืองของ “คณะราษฎร”

ตอบ ถ้าจะตอบว่า “ใช่” ก็ได้ แต่ต้องเข้าใจว่า นี่เป็นเรื่องไม่ “ผิดปกติ” นักในแง่ของเมืองไทย เพราะ หลายๆฝ่าย หลายๆ ชั่วในการเมืองการปกครองไทย ก็ได้พยายามหา “ฐาน” ของตนในวงการศึกษาตลอด ทั้งนี้เพราะสถาบันการศึกษาชั้นสูง ไม่ว่าจะในระดับ “มหาวิทยาลัย” ระดับ “วิทยาลัย” หรือ “สถาบันฯ” เป็น สถานบ่มเพาะอบรม “คนหนุ่มคนสาว” จำนวนมาก คนเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็คือ “อีลิต” (elite) หรือ “ชนชั้นนำ” ของไทยนั่นเองแหละ

มหาวิทยาลัยจึงเป็น “ซุม” กำลังคนหนุ่มสาว ที่มีทั้งปริมาณและมีคุณภาพ ใครก็ตามที่มีหรือต้องการมี “อำนาจ” มี “อิทธิพล” มี “บารมี” ก็ต้องการยึดกุมสถาบันการศึกษาให้ได้ ธรรมศาสตร์อาจเป็น “ตัวอย่างศึกษา” หรือ case studies ที่ดีมาก ๆ สำหรับการทำความเข้าใจเรื่องของการที่ “สถาบันทางอำนาจ อิทธิพล และบารมี ต่างๆ” ของไทยดำเนินการเข้ามาควบคุมหรือไม่ก็หาคะแนนนิยมจาก “มหาวิทยาลัย” หรือ “สถาบันการศึกษา ชั้นสูง” ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม

แต่ในความเป็น “เครื่องมือทางการเมือง” ของ “คณะราษฎร” ในสมัยนั้น มีความหมายและความสำคัญ มากไปกว่านั้น กล่าวคือ เรื่องของการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยนั้น ต้องถือว่า “สยาม” สมัยก่อนการ “ปฏิวัติ 2475” นั้น นอกจากจะ “เชื่องช้า” หรือ “ล่าหลัง” มากแล้ว ยังอยู่ใน “วงจำกัด” อีกด้วย ชนชั้นนำของไทยมัก อาศัยการส่ง “ลูกหลานและข้าราชการ” ไปเรียน “เมืองนอก” ในดินแดนอาณานิคม หรือไม่ก็เมืองแม่ของ อาณานิคมตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ คือ แรกเริ่มก็ไปเรียนใกล้ๆ นี้แหละ ที่ป็นบ้าง สิงคโปร์บ้าง ไชยอนบ้าง แล้วใน ที่สุดก็ขยับไปไกลถึงยุโรปและอเมริกา ปรากฏการณ์นี้มีมาตั้งแต่สมัย ร. 5 มาจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้นการจัดการศึกษาศูนย์ใหม่ในเมืองไทย จึงค่อนข้างล่าช้าและล่าหลัง ถ้าจะลองเทียบกันดูกับญี่ปุ่น ซึ่งกล่าวได้ว่ามีการ “ปฏิรูป” พร้อม ๆ กับสยาม คือในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 กับรัชสมัยของจักรพรรดิเมจิแล้ว จะเห็นได้ว่า มหาวิทยาลัยโตเกียว Tokyo University ซึ่งเป็นแห่งแรกของรัฐนั้น ก็สถาปนามาตั้งแต่ปี 2420 คือก่อนจุฬาฯ ถึง 39 ปี และหากจะเทียบมหาวิทยาลัยหมายเลขสองของญี่ปุ่น คือ มหาวิทยาลัยเกียวโต Kyoto University ที่สถาปนาในปี 2440 ก็ก่อนธรรมศาสตร์ของเราถึง 37 ปี ดังนั้นโดยการศึกษาเปรียบเทียบก็เรียกได้ว่า เรื่องของการศึกษาระดับสูง หรือการมีมหาวิทยาลัยนี้ ญี่ปุ่นนำหน้าสยามไปถึงกว่าหนึ่งชั่วอายุคน

ความ “ล่าช้า” และความ “จำกัด” นั้น ทำให้มีกระแสของความต้องการสูงมากในหมู่ของคนชั้นกลางไทยสมัยนั้น ถ้าจะว่าไปก็เป็นเรื่องหลักของ demand และ supply ธรรมดา ๆ นั่นเอง และนี่ก็เป็นคำอธิบายว่า ทำไมทันทีที่เปิดธรรมศาสตร์ ถึงมีคนสมัครในปีแรกถึง 7,094 คน (เจ็ดพันเก้าสิบลี)

(4) อยากให้อาจารย์ช่วยพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า “จิตวิญญาณธรรมศาสตร์”

นักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเดินขบวน
เรียกร้องมหาวิทยาลัยคืนจากรัฐ พ.ศ. 2494

ผมคิดว่า “จิตวิญญาณ” ของธรรมศาสตร์ดั้งเดิมนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดทางการเมืองว่าด้วย “ลัทธิชาตินิยม” ในรูปแบบของ “ประชาธิปไตย” (จะเรียกว่า “ประชาชาตินิยม” ก็คงได้) ซึ่งเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อนมาก ๆ แต่ก็ทำให้ธรรมศาสตร์เป็น “มากกว่า” มหาวิทยาลัยทั่ว ๆ ไป และในเรื่องนี้หากพูดตามภาษาสมัยใหม่ ก็ต้องบอกว่า มีการ “สร้าง” มีการ “ผลิตซ้ำ” และปรับเปลี่ยน ขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่ตลอดเวลา ในบางสมัยก็ชัดเจน บางสมัยก็เลือนลาง (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน)

คงจำกันได้ว่าก่อน 14 ตุลาคม 2516 สมัยที่อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์เป็นอธิการบดีนั้น ท่านมีวลี “อมตะ” ที่ถูกอกถูกใจนักศึกษาคนนั้นมากกว่า “ในธรรมศาสตร์ มีเสรีภาพทุกตารางนิ้ว” เรียกได้ว่าเป็นวิ-
พจน์สุด ๆ เหมาะสมกับยุคสมัยของการแอนตี้ปฏิวัติรัฐประหารและ “อำนาจนิยม” ของรัฐบาลทหารมากที่สุด

แต่จุดเริ่มต้นของเรื่องการสร้าง “จิตวิญญาณ” นี้ น่าจะต้องย้อนกลับไปถึงสมัยเมื่อแรกสถาปนาที่เดียว และเห็นได้ชัดเจนจากเนื้อร้องของ “เพลงประจำมหาวิทยาลัย” หรือที่รู้จักกันในนามว่า *มอญูดาว* ซึ่งประพันธ์เนื้อร้องโดยขุนวิจิตรมาตรา (ผู้ประพันธ์เพลงชาติรุ่นแรก) ประมาณปี 2478-79

ธรรมศาสตร์อาจเป็นมหาวิทยาลัยแรก ที่เริ่มประเพณีของการมี “เพลง” ประจำมหาวิทยาลัยนับตั้งแต่การสถาปนาที่ว่าได้ เนื้อร้องของ *มอญูดาว* มี “วาระทางการเมือง” ที่มีลักษณะของ “สถาบันนิยม” สูง มีเนื้อหาที่เป็น “ประชาชาตินิยม” ของคนชั้นกลางที่ก้าวขึ้นมาแข่งขันกับ “ราชาชาตินิยม” อย่างเห็นได้ชัด ดังเนื้อร้องบางตอนที่

ถาม “สำนักไหนหมายชู (เออ) ประเทศชาติ ด้วยอำนาจปกครองให้ฟ่องเฟื่อง มา”
 ตอบ “สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง ก่อรุ่งเรืองสมบูรณ์เขตต์ ประเทศไทย มา”
 ตอบย้าอีก “ธรรมศาสตร์ ธรรมศาสตร์ การเมือง ไทยจะเฟื่อง ไทยจะรุ่งเรือง ก็เพราะการเมืองดี”

โปรดสังเกตความคิดแบบ “ประชาธิปไตยนิยม” ที่ปรากฏด้วยการใช้คำว่า “ประเทศไทย” นั้นเกิดขึ้นก่อนหน้าการเปลี่ยนชื่ออย่างเป็นทางการจาก “สยาม” เป็น “ประเทศไทย” ในปี 2482 โดยจอมพล ป. ด้วยเข้าไป และโปรดสังเกตว่าเนื้อร้องนั้นมี “วาระ” ทางการเมืองสูงมาก ๆ กล่าวคือ นำเอามหาวิทยาลัยให้ไปรับผิดชอบในเรื่อง “การเมืองการปกครอง” ระดับชาติเลย และก็ประกาศเจตนารมณ์หรืออุดมการณ์ที่ว่าต้องเป็น “การเมือง” ทั้งยังต้อง “ดี” อีกด้วย และนี่ก็เป็นสิ่งที่คิดว่าเป็น “วาระทางการเมือง” ของมหาวิทยาลัยนี้ตั้งแต่เริ่มแรกนั่นแหละ

วาระทางการเมืองดังกล่าว จะถูกต่อเติมเสริมแต่งในบริบทที่เป็นจริงเป็นจังมากขึ้น โดยเฉพาะในยุคสมัยของ “มรสุมทางการเมือง” หลังการรัฐประหาร 2490 ที่ธรรมศาสตร์ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักศึกษา) ถูกกดดันบีบบังคับอย่างหนัก ดังนั้นเราก็ได้วลีอมตะของ “ศรีบูรพา” หรือ “กุหลาบ สายประดิษฐ์” (ศิษย์เก่าและธรรมศาสตร์บัณฑิตที่ครบวาระ 100 ปีได้รับการยกย่องจากยูเนสโกสำหรับปี 2548) ที่ว่า

“ฉันรักธรรมศาสตร์ เพราะธรรมศาสตร์สอนให้ฉันรักประชาชน”

วลีนี้จะถูกนำกลับมา “ผลิตซ้ำ” และกลายเป็น “ฮิตสุด ๆ” ในช่วงของยุคสมัยหลังเหตุการณ์ “14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519” แต่อันที่จริงแล้ว วลีนี้ถูกใครก็ไม่รู้แปลงและย่อความจากประโยคที่ค่อนข้างยาวและละเอียดอ่อนยิ่งนักของ “ศรีบูรพา” ที่ได้กล่าวไว้ในคำบรรยายเมื่อปี 2495 ว่า

นักศึกษาและบัณฑิตของ มธก.
 มีความรักในมหาวิทยาลัยของเขา
 มิใช่เหตุเพราะแต่เพียงว่าเขาได้เรียนในมหาวิทยาลัยนี้
 เขาได้วิชาความรู้ไปจากมหาวิทยาลัยนี้
 เขารักมหาวิทยาลัยนี้เพราะว่ามีธาตุบางอย่างของมหาวิทยาลัยนี้
 ที่สอนให้เขารู้จักรักคนอื่น รู้จักคิดถึงความทุกข์ยากของคนอื่น
 เพราะวามมหาวิทยาลัยนี้ไม่ได้กักกันเขาไว้ในอุปาทาน
 และความคิดที่จะเอาตัวรอดเท่านั้น
 ชาว มธก. รักมหาวิทยาลัยของเขา
 เพราะวามมหาวิทยาลัยของเขา รู้จักรักคนอื่นด้วย

ในช่วงเวลาดังกล่าว คนรุ่นใกล้เคียงกับ “ศรีบูรพา” คือ เปลื้อง วรรณศรี ก็เขียนปลุกเร้าจิตวิญญาณไว้เช่นกันเมื่อ 11 พฤษภาคม 2495 (ตรงกับคล้ายวันเกิดของอาจารย์ปรีดี) ว่า

สิ่งเหล่านี้ที่โตมโหมจิตซ้ำ
 ให้แกร่งกล้าเดือนปีไม่มีวัน
 หากขาดโตม เจ้าพระยา ท่าพระจันทร์
 ก็ขาดสัญลักษณ์ พิทักษ์ธรรม

นักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมืองเดินขบวนเรียกร้อง มหาวิทยาลัยคืนจากรัฐ พ.ศ. 2494

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปลูกต้นยูงทอง

(5) ทำไมจึงมีการเปลี่ยนต้นไม้ประจำมหาวิทยาลัย (มาเป็นหางนกยูง) และเปลี่ยนเพลงจาก มอญคูดาว มาเป็น เพลงพระราชนิพนธ์ของ

เรื่องนี้คงต้องตอบใน “บริบท” ที่กว้างทางรัฐศาสตร์และการเมืองว่า ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระดับชาติ (และในกรอบของระดับโลก “สงครามเย็น”) ส่งผลกระทบมาสู่ธรรมศาสตร์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กล่าวคือ การ “รัฐประหารแฝด” ของจอมพลสฤษดิ์ ในปี 2500/2501 ทำให้การเมืองการปกครองไทยเปลี่ยนจาก “อำนาจนิยมครึ่ง ๆ กลาง ๆ” ของสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามมาเป็น “ระบอบอำนาจนิยมเต็มใบ” หรือจะเรียกว่า “สมบูรณาญาสิทธิ” (absolutism ของจอมพลสฤษดิ์) ก็ว่าได้

กองเชียร์ฟุตบอลประเพณีจุฬาฯ
ธรรมศาสตร์

ระบอบดังกล่าวอาศัย “ข้ออ้าง” หรือ “สิทธิธรรม” (legitimacy) จากการอิง “ราชบัลลังก์และสถาบันกษัตริย์” ดังนั้นในยุคนี้ก็มี “การบูรณะ” (restoration) สถาบันกษัตริย์ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากได้ที่ “ชบเซา” ไประยะหนึ่งเนื่องจากการปฏิวัติ 2475 ที่ทำให้รัชกาลที่ 7 ต้องสละราชสมบัติปี 2477 (นับปีแบบปฏิทินเก่า) และก็มีมาหยุดชะงักกันอีกด้วยด้วยกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 ในปี 2489

ศิษย์เก่านักสังเกตการณ์ทาง “ไทยคดีศึกษา” คนหนึ่งกล่าวไว้ว่า ในสมัยที่เรียกว่า “ยุคสายลมแสงแดด” ระหว่างปี 2503-2511 นั้น มีปรากฏการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นในธรรมศาสตร์ ที่กล่าวได้ว่า “จุฬาฯ มีอะไร ธรรมศาสตร์ก็ต้องมีบ้าง” เมื่อจุฬาฯ มีจามจุรีสีชมพูเป็นสัญลักษณ์ จุฬาฯ มีเพลงพระราชนิพนธ์ (วอลซ์ท) “มหาจุฬาลงกรณ์” และจุฬาฯ มีการเสด็จ “ทรงดนตรี” ธรรมศาสตร์ก็ใช้ความพยายามที่จะให้มีสิ่งเหล่านี้ให้กันได้เช่นกัน

ลักษณะพิเศษของธรรมศาสตร์แต่เดิม คือ เคยมีสัญลักษณ์ “หลากหลาย” บางอย่างทางมหาวิทยาลัยก็กำหนดขึ้นมาเป็นทางการ บางอย่างก็เป็นงานคิด “สร้างสรรค์” ของนักศึกษาเอง เช่น ตราธรรมจักรและพานรัฐธรรมนูญ เป็นสัญลักษณ์ทางการของมหาวิทยาลัย แต่นักศึกษาก็คิดประดิษฐ์สัญลักษณ์เป็น “แม่โดม” และในเรื่องของต้นไม้ มหาวิทยาลัยก็หาได้กำหนดเป็นทางการไม่ แต่นักศึกษาก็ “จินตนาการ” เองว่ามีทั้งโพธิ์ ทั้งสน ทั้งชงโค (เอื้องฟ้า) ที่จะไปปรากฏและถูกจินตนาการต่อในหลายต่อหลาย “เพลง” ของ “สุนทรภรณ์” (เช่นวลีสุดฮิต “ฟากฟ้าครามงามประกายเจิดฉายโดม” ขับร้องโดยบุษยา รังสี)

ดังนั้น ในกระแสลมที่เปลี่ยนทิศของ “ยุคสายลมแสงแดด” ดังกล่าว ผู้บริหารมหาวิทยาลัยกับผู้นำนักศึกษา (ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นฝ่ายอนุรักษ์นิยม เช่น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, ดร. อุดล วิเชียรเจริญ,

วิทยา สุขดำรง และสมัคร สุนทรเวช) ก็เกิดความคิดใน “การจัดระเบียบเสียใหม่” ทั้งหมด และก็ได้อิงเดินขอพระราชทานสิ่งต่าง ๆ มา

ผลที่สุดก็ได้ต้นทางนกยูงหรือ “ยูงทอง” มาเป็นต้นไม้สัญลักษณ์ ทั้งยังได้รับพระราชทาน “ทำนอง” เพลง พระราชนิพนธ์ (มาร์ช) “ยูงทอง” มาในปี 2506 และต่อมาก็มีการแต่งเนื้อร้องประกอบที่ขึ้นต้นว่า “แหล่งศึกษาร่มเย็นเด่นริมสายชล” เนื้อร้องนี้มีใช้พระราชนิพนธ์ แต่แต่งโดย “นายจ่านทรราชกิจ” ซึ่งเป็นข้าราชการสำนัก

ที่สำคัญคือ มีการเสด็จ “ทรงดนตรี” เป็นประจำอย่างต่อเนื่องระหว่างปี 2505-15 รวมแล้วถึงหนึ่งทศวรรษ ประเพณีการเสด็จทรงเพลงพระราชนิพนธ์นี้มีเป็นครั้งแรกที่จุฬาฯ เมื่อปี 2502 ประเพณีนี้จะ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเนื่องในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรในสมัยกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นอธิการบดี

หมดไปจากธรรมศาสตร์และจากแวดวงมหาวิทยาลัย เช่น จุฬาฯ หรือเกษตรฯ ทั้งหมดภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา “เพลงประจำมหาวิทยาลัย” หรือ “มอญูดาว” เนื้อร้องที่มีเนื้อหาของ “ประชาธิปไตย” ของขุนวิจิตรมาตรา ที่มีวลี “สำนักไหนหมายชูประเทศชาติ สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง” กับ “ไทยจะเฟื่อง ไทยจะรุ่งเรือง ก็เพราะการเมืองดี” นั้นค่อย ๆ เลือนลางไป นักศึกษารุ่นหลัง ๆ ก็จะไม่ร้องหรือจำเนื้อเพลงนี้ไม่ค่อยจะได้

หากจะกล่าวว่าในยุคนี้ ธรรมศาสตร์จะเปลี่ยนจากลักษณะที่เคยมีแนวความคิดแบบ “ประชาธิปไตย” เคยกระเด็นไปทาง “ซ้าย” หรือ “ก้าวหน้า” มีทั้งที่เป็น “เสรีนิยม” หรือ “สังคมนิยม” ทั้ง “อ่อนและแก่” ปนกันอยู่ตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของการสถาปนาเรื่อยมาจนถึงสมัยมรสุมทางการเมือง “รัฐประหาร 2490” แล้ว เมื่อเข้าสู่ยุคของ “คณะปฏิวัติ” ตั้งแต่ปี 2500 ของจอมพลสฤษดิ์ และจอมพลถนอมเรื่อยมาตามลำดับ การเมืองระดับชาติที่เปลี่ยนไป (พร้อม ๆ กับการเมืองระดับโลก ที่ความขัดแย้งของมหาอำนาจทำให้ “เวียดนาม-กัมพูชา-ลาว” ข้างบ้านร้อนระอุและยากเข็ญ) ก็ทำ “โฉมหน้า” ของธรรมศาสตร์เปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิงด้วย

ผลพวงของ “อนุรักษนิยม” ในยุคนี้ (ที่ตรงกับ “ซีกส์ตี้”) ยังอยู่กับเราในปัจจุบัน แม้จะมีแนวความคิดใหม่ในช่วงระหว่าง 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 มาแทรกสลับจากอยู่ชั่วคราวก็ตาม

นักศึกษาประท้วงการเลือกตั้ง พ.ศ. 2500

(6) ถาม ด้วยเหตุผลอะไรที่ประวัติศาสตร์จึงเปลี่ยนจากมหาวิทยาลัย “เปิด” หรือ “ตลาดวิชา” มาเป็นมหาวิทยาลัย “ปิด” และมหาวิทยาลัยรามคำแหงมีลักษณะใกล้เคียงกับประวัติศาสตร์ที่เป็นตลาดวิชาในอดีตหรือไม่ อย่างไร

ถ้าดูเผิน ๆ ก็จะมาจากเหตุผลที่ผู้บริหารธรรมศาสตร์ยุคนั้นยกมาอ้าง ก็คือ “แออัด” และ “หนาแน่น” จากการศึกษาที่ธรรมศาสตร์เป็น “ตลาดวิชา” เป็นมหาวิทยาลัย “เปิด” ทำให้มีนักศึกษาจำนวนมากมาย (ต้องแย่งโต๊ะเรียนกัน บางทีต้องมาจองโต๊ะตั้งแต่เช้ามีด) สถานที่ที่ท่าพระจันทร์ (ถูกอ้างว่า) มีขอบจำกัดเพียง 50 ไร่ อะไรเทือก ๆ นั้นแหละ (ไม่ต่างกับข้ออ้าง หรือภาษา หรือคำพูดที่ใช้ในการ “ย้าย” ไปรังสิตคลองหลวงในยุคหลังนี้นัก)

แต่ผมเชื่อว่าอีก ๆ ลงไปแล้วมี “วาระซ่อนเร้น” อยู่ คือ ความที่รัฐบาลและผู้มีอำนาจในบ้านเมืองสมัยนั้น คือ รัฐบาลระบอบ “สมบูรณาญาสิทธิ” ของจอมพลสฤษดิ์ หัวหน้าวัดกตอปลังนักศึกษา (แม้จะได้อำนาจมาจากการที่นักศึกษาช่วยเดินขบวนประท้วงการเลือกตั้ง “สกปรก” ของพรรคเสรีมนังคศิลาของจอมพล ป. ก็ตาม) การ “ปิด” ตลาดวิชาและมีการสอบ “เอ็น” เข้าธรรมศาสตร์เริ่มในปีแรก คือ 2503 ในสมัยของระบอบสฤษดิ์ ซึ่งส่งจอมพลถนอม กิตติขจร นายทหารมือขวาคนสนิทเข้ามาเป็นอธิการบดีธรรมศาสตร์ โดยมี ดร.อดุล วิเชียรเจริญ เป็นเลขาธิการทำหน้าที่บริหารโดยตรง

ความพยายามของรัฐบาลและผู้มีอำนาจทางการเมือง ที่จะลดทอนพลังของนักศึกษา และ “จำกัดพื้นที่ทางการเมืองภาคประชาชน” โดยมีธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์เป็นเป้าสำคัญที่ (ถ้าทำลายล้างไม่ได้) จะต้อง “ปรับเปลี่ยน” ให้ได้นั้น ก็เรียกได้ว่ามีมานานแล้ว ไม่ใช่เพิ่งมาเกิดในสมัยของการ “ย้าย” ไปรังสิตคลองหลวง แต่มีมาตั้งแต่ช่วงหลังรัฐประหาร 2490 ดังที่กล่าวมาแล้ว (ที่ตัดชื่อมหาวิทยาลัย) แล้วก็มาสำเร็จอีกขั้นหนึ่งด้วยการปิด “ตลาดวิชา” ในปี 2503

เราต้องไม่ลืมว่าด้วย “กำเนิด” ของธรรมศาสตร์ที่ควบคู่มากับปฏิวัติสยาม 2475 ด้วยบทบาทที่ธรรมศาสตร์มีมาในสมัยของสงครามโลกครั้งที่ 2 คือเป็น “ฐาน” ที่มั่นของ “ขบวนการเสรีไทย” ที่ต่อต้านญี่ปุ่นและต่อต้านเผด็จการทหารในเวลาต่อมา และเป็นฐานกำลังของผู้ประศาสน์การปรีดีนั้น ทำให้ท่าพระจันทร์กลายเป็น “พื้นที่ทางการเมือง” ไปโดยปริยาย แม้ว่าจะเป็น “การเมืองดี” ในสายตาของพวกเขา แต่ก็อาจเป็น “อันตราย” กับฝ่ายอำนาจนิยมและอนุรักษนิยมอื่น

และเราต้องไม่ลืมว่าในช่วงก่อนการเลือกตั้ง “สกปรก” ในปี 2500 ในบรรยากาศทางการเมืองที่ “เปิด” เป็น “ประชาธิปไตยครึ่ง ๆ กลาง ๆ ” ชั่วคราว (2498) นั้น มีการอนุญาตให้จัดตั้งพรรคการเมือง

ได้ มีการอนุญาตให้หาเสียงเลือกตั้งได้ และมีประเพณีใหม่เกิดขึ้น คือ “ไฮปาร์ค” ที่ท้องสนามหลวง ทำให้ “พื้นที่ทางการเมืองภาคประชาชน” ขยายออกจากธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ กลายเป็นมี “สนามหลวง” เพิ่มขึ้นมาอีกอย่างคึกคัก

อันนี้ต้องให้ “เครดิต” กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่นำเรื่องของ “ไฮปาร์ค” เข้ามาเป็น “ประดิษฐ์กรรมทางการเมืองใหม่” ในสังคมไทย เหมือน ๆ กับการที่ท่านให้สร้าง “อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย” ไว้กลางถนนราชดำเนิน

“ไฮปาร์ค” ได้กลายเป็น “กิจกรรมทางการเมือง” ที่ได้รับความนิยมชมชอบมาก ในขณะที่ “อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย” ก็กลายเป็น “สัญลักษณ์ทางการเมือง” ของประชาชนที่อยากจะจัด หรือ “เบียด” ออกไปได้โดยง่าย (โปรดสังเกตว่าในการชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญ และเสรีภาพครั้งสำคัญ ๆ ในปี 2516 และ 2535 ใช้การยึดอนุสาวรีย์นี้เป็นที่มั่นและเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้)

ฉะนั้น ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ จึงยังมี “ภูมิรัฐศาสตร์” ที่น่าพิสมัยมากสำหรับ “ภาคประชาชน” แต่ก็เป็นที่รังเกียจเดียดฉันท์ของ “ภาครัฐ” (ของบางรัฐบาลที่มีได้เชื่อและมิได้มาด้วยระบอบประชาธิปไตย) ที่หัวนวดกต้อ “เสถียรภาพ” ทางการเมืองของตน

คงจำกันได้ว่าทั้ง “สนามหลวง” และ “ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์” กลายเป็น “พื้นที่ทางการเมืองภาคประชาชน” ที่สำคัญอย่างยิ่ง มีการประท้วงและการชุมนุมของชาวนาและกรรมกรเป็นประจำทั้งที่สนามหลวง และในธรรมศาสตร์เองในช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 (ที่ก็ขัดต่อการเรียนการสอน และขัดต่อการทำงานบริหารวิชาการในสมัยที่อาจารย์ป่วยเป็นอริการบติ)

และเราก็จะเห็นว่า ในระยะหลัง ๆ นี้ ผู้กุมอำนาจรัฐพยายามอย่างยิ่งที่จะ “สลาย” สภาพอันนี้ของทั้งสนามหลวง (และรวมถึงของธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์) เช่น พยายามจัดงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศาสนาบ้าง เกี่ยวกับสถาบัน ๆ บ้าง เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีโบราณบ้าง ให้มา “ชน” กับงานของ “ภาคประชาชน” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเดือนพฤษภาคมและเดือนตุลาคมของทุก ๆ ปี (ทั้ง ๆ ที่สามารถจะหลีกเลี่ยง หรือเลี่ยง หรือร่วมกันใช้พื้นที่ก็ได้) ดังนั้น “ภาคประชาชน” ที่ก็อ่อนแออยู่แล้ว ก็ยิ่งหาทางได้สุดได้เกิดยาก

ที่ชัดเจนที่สุดก็คือตัวอย่างที่ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร (นายสมัคร สุนทรเวช) พยายามที่จะไม่ให้ใช้ท้องสนามหลวงในการจัดงานครบรอบ 30 ปี 14 ตุลา เมื่อปี 2546 ที่ผ่านมา (ที่รัฐสภาประกาศให้เป็นวันสำคัญของชาติในนาม “14 ตุลา วันประชาธิปไตย” แต่ฝ่ายรัฐบาลทักษิณแก้เป็น “วัน 14 ตุลา ประชาธิปไตย”) ครั้งนั้นผู้ว่า กทม. อ้างว่าจะมีงานประชุมระดับโลก “เอเปค” และหญ้าสนามหลวงจะถูกเหยียบตาย

ส่วนคำถามที่ว่า ในความเป็น “ตลาดวิชา” ของรามคำแหงกับธรรมศาสตร์นั้นเหมือนกันหรือไม่ ต้องขอตอบว่า ทั้งเหมือนและไม่เหมือน

ที่ว่าเหมือนนั้น คือ รามคำแหง “เปิด” โอกาสให้ “เยาวชนคนหนุ่มสาว” ระดับกลางและล่างลงไป ได้มีโอกาสเล่าเรียนในมหาวิทยาลัย ไม่ต้องสอบเข้าและค่าเล่าเรียนหน่วยกิตก็ถูกแสนถูก มาเรียนก็ได้ ไม่มาเรียนก็ได้ อันนี้เป็นคุณูปการของรามคำแหง

จอมพล ป. กำลังชี้แจงกับนักศึกษาที่งานเนียบรัฐบาล

จอมพล ป. กำลังชี้แจงกับ
นักศึกษาที่ประท้วงการเลือกตั้ง
พ.ศ. 2500

รามคำแหงนั้นสถาปนาขึ้นมาในปี 2514 ในสมัยของจอมพลถนอม กิตติขจรเป็นนายกรัฐมนตรี โดยมี ดร.ศักดิ์ ฝาสุชนิรันดร์ เป็นอธิการบดี ถ้าจะว่าไปแล้วในระดับบน ๆ ของรามคำแหงมิได้มี “วาระทางการเมือง” ชัดเจนอย่างในกรณีของกำเนิดของธรรมศาสตร์

ในระดับบน ๆ ต้องการสนองตอบต่อจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก และมีความต้องการการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยอย่างมาก ในเมื่อธรรมศาสตร์ถูก “ปิดตลาด” ไป สุโขทัยธรรมาธิราชก็ยังไม่เกิด วิทยาลัยครูก็ยังไม่ได้แปลงสภาพเป็น “สถาบันราชภัฏ” หรือมหาวิทยาลัยอย่างในปัจจุบัน ดังนั้นรามคำแหงก็ถือกำเนิดขึ้นมาในบริบทนี้

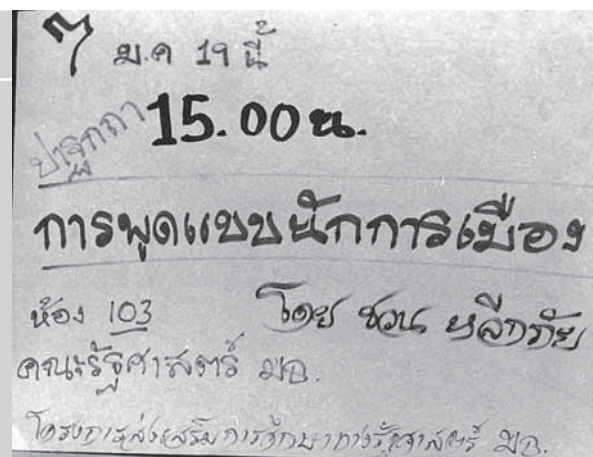
แต่ก็น่าสนใจมาก หากพิจารณาในระดับของนักศึกษาแล้ว นักศึกษาราม ๆ รุ่นแรก ๆ กลายเป็น “พลัง” อันสำคัญของขบวนการนักศึกษาในยุคก่อนและหลัง 14 ตุลาคม 2516 อย่างที่ไม่มีใครคาดหมายมาก่อน แต่เวลาที่เรากล่าวถึงขบวนการนักศึกษา เรามักจะนึกถึงที่ธรรมศาสตร์บ้าง จุฬาฯ บ้าง หรือไม่มีก็มหิดล โดยมักจะลืมรามคำแหงไป

ในความเป็นจริง รามคำแหงมีนักศึกษาจำนวนไม่น้อยที่มีจิตสำนึกของ “คนรุ่นใหม่” ของความเป็น “ปัญญาชน” และให้ความสนใจต่อปัญหาของบ้านเมืองในสมัยนั้น การจุดประเด็นหรือประกายนั้น อยู่ที่รามคำแหงหลายต่อหลายครั้ง ตัวอย่างที่เด่นชัดที่สุด คือ เรื่องการประท้วงการใช้อิทธิพลของข้าราชการของรัฐบาลจอมพลถนอม ที่ใช้เฮลิคอปเตอร์ของราชการเข้าไปล่าสัตว์ในเขตป่าสงวน “ทุ่งใหญ่นเรศวร” กาญจนบุรี จนเกิดเป็น “คดีอื้อฉาว” เครื่อง “ฮอ” ตก

ครั้นนักศึกษาราม ๆ พวกหัวก้าวหน้า ลูกขึ้นมาประณาม ก็กลับถูกลงโทษหนักด้วยการที่นักศึกษาราม ๆ 9 คนถูก “ลบชื่อ” (ซึ่งแปลให้ตรงตัวก็คือ “ไล่ออก”) เรื่องก็เลยบานปลายไปสู่การประท้วงชุมนุมใหญ่ในเดือนมิถุนายน 2516 ก่อนการลุกฮือของนักศึกษาอีกครั้งในเดือนตุลาคม 2516 หรืออีกเพียง 3 เดือนต่อมา ดังที่เราทราบกันดีอยู่แล้ว

โปสเตอร์กิจกรรมนักศึกษาในปี 2519

(7) ทำไมบัณฑิตธรรมศาสตร์จึงมีความหลากหลายมาก เช่นมีคนอย่างชวน หลีกภัย, สมังกร สุนทรเวช, อัสนี พลจันทร หรืออย่างเสกสรรค์ ประเสริฐกุล

ถ้าจะตอบว่าธรรมศาสตร์ “ผลิต” คนออกมา ทั้งที่ดู “นุ่มนวลและเชื่องช้า” อย่างคุณชวน ทั้งที่เสียงดังขวาสุด ๆ แบบคุณสมังกร ทั้งมี “ซ้าย” และ “ก้าวหน้า” อย่างอัสนีและเสกสรรค์ ทั้งหลากหลายทั้งหลายจนหาคำจำกัดความได้ยากยิ่งนั้น ถือเป็น “ความล้มเหลว” ของธรรมศาสตร์ ก็คงไม่ถูกต้องนัก แต่ก็คงไม่ผิดเสียทีเดียว

เอาเข้าจริงแล้วภาพ “ภายนอก” ของธรรมศาสตร์ดูจะ “ก้าวหน้า” หรือ “ซ้าย” จนเป็นที่หัวน วิดกต่อพ่อแม่ผู้ปกครอง “ชนชั้นกลาง” ทั้งหลาย ที่ไม่ค่อยอยากให้ลูกหลานของตนเองมาเข้าธรรมศาสตร์ นักก็จริงอยู่ แต่ในประสบการณ์ส่วนตัวของผม โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับแต่ “ยุคสายลมแสงแดด” เป็นต้นมา (ยกเว้นช่วงก่อนและหลัง 14 ตุลา 2516 เพียงสั้น ๆ) ธรรมศาสตร์นั้นมีความเป็น “อนุรักษ์นิยม” สูงอย่าง ไม่น่าเชื่อ (ทั้งในหมู่ผู้บริหาร อาจารย์ ข้าราชการ รวมทั้งนักศึกษาบางกลุ่มด้วย)

ธรรมศาสตร์มีความเคร่งครัดใน “ระเบียบราชการ” จนกระทั่งไม่สามารถจะทำอะไรได้มากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของ “การคลัง” เรื่องของการ “เบิกจ่าย” ที่จุกจิกจู้จี้ หยุ่มหยุ้ม

อ.ปรีดี พนมยงค์มอบครุยวิทยฐานะ ให้แก่จอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2482

ในช่วงของการ “ขยาย” ตั้งคณะใหม่ ๆ ทางด้านแพทย์ และวิศวะที่รังสิต คลองหลวงนั้น ธรรมศาสตร์โอนและรับ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยอื่น ๆ โดยเฉพาะจากมหาวิทยาลัยต่าง จังหวัดมาเป็นจำนวนมาก อาจารย์ที่ไม่ใช่ “ลูกหม้อ” เหล่านี้ จะบ่นให้ได้ยินอยู่เสมอว่า การบริหารของธรรมศาสตร์ “สุด ๆ” อย่างไม่น่าเชื่อเมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัยเก่าที่เขาและเธอมี ประสบการณ์ผ่านมา (จากอีสานและปักข์ใต้)

กล่าวโดยย่อ ธรรมศาสตร์ก็อาจไม่ต่างกับสถาบัน อื่น ๆ นัก และด้วยเหตุนี้ “บัณฑิต” หรือ “ผลผลิต” ของเราก็ คงหลากหลายดังชื่อบุคคลที่ถูกยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น มี ทั้งก้าวหน้า ถอยหลัง อยู่กับที่ หรือล้าหลังทุกรูปแบบ

อย่างไรก็ตาม ในความคิดเห็นส่วนตัวของผมแล้ว มหาวิทยาลัยอาจจะมีลักษณะเด่นเป็นพิเศษของตนได้ เช่น อาจ จะมีชื่อว่า “เอียง” ไปข้างโน้นข้างนี้ ขวาบ้าง ซ้ายบ้าง (โดย เฉพาะอย่างยิ่งที่เราพบเห็นในภาคพื้นยุโรป) แต่มหาวิทยาลัยจะ ต้องเปิดโอกาสให้มีความคิดที่หลากหลาย ไม่ควรกำหนดให้

ตายตัวว่าจะต้องคิดอย่างโน้นอย่างนี้ ซึ่งก็จะกลายเป็นการ “ล้างสมอง” ไปมากกว่าเป็นการ “แสวงหา” สติปัญญาและความรู้

ดังนั้นในแง่ของการเรียนการสอน ก็น่าจะต้องมีทั้งที่เป็นประเพณีนิยม อนุรักษ์นิยม เสรีนิยม สังคมนิยม หรือแม้กระทั่งความคิดที่จะ “ซ้าย” หรือ “ก้าวหน้า” ไปให้มากกว่านั้นก็ยังได้ และโดย อุดมคติแล้ว “มหาวิทยาลัยพึงมีศาสตร์และศิลป์ทุกสาขาไว้ให้แสวงหา”

แต่ก็น่าเสียใจว่า ที่ในความเป็นจริง ดูเหมือนความคิดที่เป็นประเพณีนิยมและอนุรักษ์นิยม หรือ “กระแสหลัก” เสียเป็นส่วนใหญ่จะได้รับการยอมรับและส่งเสริมสนับสนุน เสรีนิยมถูกตีว่าเป็นสังคมนิยม สังคมนิยมถูกตีว่าเป็นคอมมิวนิสต์ คอมมิวนิสต์ถูกตีตราว่า “ทำลายชาติศาสน์กษัตริย์” ไปเสียทั้งหมด

กล่าวได้ว่าในแง่ของการศึกษา ธรรมศาสตร์ก็คงถูก “จำกัด” และ “กำจัด” พื้นที่ทางภูมิปัญญา อย่างยิ่งยวด ธรรมศาสตร์จึงเป็นแต่เพียง “ภาพลวง” หรือ “มายา” เสียมากกว่า และมีประโยชน์อย่างยิ่ง ที่จะไว้ใช้ “ปลุกผี” เป็นครั้งคราว

นักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์
และการเมืองเดินทางไปทัศนศึกษาที่หัวหิน

(8) ถาม เมื่อมองในแง่สถาบันการผลิตคนที่มีความ
หลากหลายออกมาเช่นนี้ ถือเป็นความล้มเหลว
หรือไม่ เพราะเมื่อเทียบกับโรงเรียนนายร้อย
หรือเตรียมทหารแล้วพวกเขามีลักษณะที่ใกล้เคียง
กันมากกว่า

คงจะถือว่าเป็นความล้มเหลวโดยสิ้นเชิงไม่ได้กระมัง เพราะความเป็น “มหาวิทยาลัย” ต้องถือ
ได้ว่าเป็นที่รวมของ “ศาสตร์” ทั้งหลายทั้งปวง หลายแขนงหลายสาขามาก ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และ
ตัวอย่างของโรงเรียนนายร้อยหรือเตรียมทหาร ที่ยกมาให้เปรียบเทียบนั้น เป็นเรื่องของ “โรงเรียน” ที่จำกัด

เฉพาะด้านทางทหารหรือตำรวจ เป็นเรื่องของวิชาเฉพาะ
หรือ “วิชาชีพ” ไปเลย หาได้มีความหลากหลายอย่าง
สถาบันที่เรียกว่า “มหาวิทยาลัย” ไม่ นำมาเปรียบเทียบกัน
ไม่ได้หรอก เป็นเรื่องของ academic versus professional
ยกตัวอย่างให้ชัดเจนไปเลย คือ หากจะเอา
ฮาร์วาร์ดหรือเยล ไปเทียบกับเวสปอยต์ ก็คงไม่ได้เช่นกัน
ครับ ผิดฝาผิดตัว

ผมเชื่อแบบนักการศึกษาทั่วไป คือ หากจะให้
“วิชาการ” เติบโตแล้ว บรรยากาศที่ “อิสระเสรี” สำคัญ
มาก ๆ หากมีกฎเกณฑ์ข้อบังคับ จัดระเบียบเข้าแถวมาก
มายแล้ว ไม่น่าเชื่อว่า “สติปัญญา” จะเกิดได้มากนัก ความ
คิดสร้างสรรค์ หรือความคิดใหม่ ๆ (นวัตกรรม หรือสร้าง
สรรค์) เกิดไม่ได้ เป็นเรื่องของ creativity versus status
quo

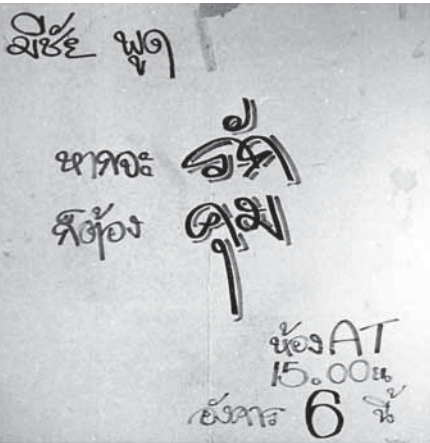
และนี่คือสถาบันที่เรียกกันว่า “มหาวิทยาลัย”
หรือ university ไม่ใช่ “โรงเรียน” หรือ school โดยทั่ว ๆ
ไป (ต้องขอย้ำไม่ให้เกิดการเข้าใจผิดนะ เพราะ school ใน
บางกรณีก็เป็นแต่เพียงธรรมเนียมของการตั้งชื่อแบบเก่า
เท่านั้นเอง แต่มีลักษณะเป็นมหาวิทยาลัยได้ เช่น School

of Oriental and African Studies หรือ London School of Economics and Politics ที่อาจารย์ป่วย
ไปเล่าเรียนมา เป็นต้น)

บน นักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์
และการเมือง

ล่าง นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ รุ่น 2502

โปสเตอร์กิจกรรมในมหาวิทยาลัย

(9) หลายคนในปัจจุบันเริ่มไม่เชื่อในคุณค่าของมหาวิทยาลัยและมองหาทางเลือกใหม่ ๆ

อันนี้ก็อาจจะจริง เพราะมหาวิทยาลัยถูกรอบงำโดยความคิดและผู้บริหารที่ส่วนใหญ่เป็น “กระแสหลัก” ทั้งสิ้น กระแสนี้คือ “โลกาภิวัตน์” ที่เชื่อในเรื่องของ “ลัทธิอุตสาหกรรมนิยม” (industrialism) ที่เชื่อใน “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี” หรือ “ความเจริญ” (progress) อันไร้ขอบเขตจำกัด กล่าวให้ตรงเป้าคือ พวกเราที่ไปเรียนมาจากเมืองนอก ไปดูงานเมืองนอก เกรงฝรั่ง เท่อฝรั่ง เชื่อ-ฝรั่ง ยืมฝรั่ง และอ้างฝรั่งมากเกินไปนั่นเอง

ถ้าจะว่าไปผู้บริหารมหาวิทยาลัยไทยส่วนใหญ่ มีความใกล้ชิดสนิทสนม คั่นเคย และ “สบายอกสบายใจ” กับ “ฮอนโนลลู นิวยอร์ค ลอนดอน ปารีส โตเกียว เกียวโต โอซากา” มากกว่ากับ “ปทุมธานี ลำปาง พัทยา นราธิวาส แม่ฮ่องสอน หรือสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ” ด้วยซ้ำไป

บางคนกล่าวว่าในความเป็น “โลกาภิวัตน์” นั้นธรรมชาติอาจจะ “สุดขั้ว” ไปเลยเมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัยในเมืองไทยทั้งหมด เหมือนอย่างที่เพื่อนนักเขียนคนหนึ่ง (ที่มีใช้ศิษย์เก่าธรรมศาสตร์) คือ สุนิตต์ วงษ์เทศ เขียนเสียดสีอย่างเจ็บปวดไว้เพียง 4 บรรทัดสั้น ๆ ใน “มติชน” 6 พฤษภาคม 2544 ว่า

ธรรมศาสตร์และการเมือง
อันเรื่องจันทร์ทำพระจันทร์
โดนทุนนิยมเข้าโรมรัน
ก็เป็นธรรมศาสตร์และการค้า

รถยนต์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

เมื่อเป็นเช่นนี้มีคนจำนวนไม่น้อย ที่หาทางเลือกหรือทางออกใหม่ ๆ บางคนก็คิดว่าศูนย์กลางของสติปัญญา อาจจะย้ายจากมหาวิทยาลัย ไปอยู่ตาม “มูลนิธิฯ” บ้าง ไปอยู่ตามหน่วยงานเอกชน ประเภท “เอ็นจีโอ” บ้าง ไปอยู่กับ “หลวงปู่หลวงตา” หรือ “แม่ชี” ทั้งหลายก็เป็นได้ ผมคิดว่าปรากฏการณ์ของ “มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน” ก็ดี “เสมสิกขาลัย” ก็ดี หรือตาม “website” ก็ดี น่าจะ

เป็นตัวอย่างของทางเลือกใหม่ ๆ ที่ว่านั้น

แต่อย่างไรก็ตามผมคิดว่าเรามองข้าม “มหาวิทยาลัย” ไปไม่ได้ ผมเชื่อว่ามหาวิทยาลัย คือ ศูนย์กลางทางปัญญาของสังคม เป็นที่รวมเอาบรรดาผู้ทรงความรู้สติปัญญามาสรรค์สร้างศิลปวิทยาการนานาแขนง ไม่ว่าจะเป็น “ศาสตร์” (sciences) หรือ “ศิลป์” (arts) มหาวิทยาลัยเป็นที่สร้าง “คนรุ่นใหม่” ทั้งหนุ่มและสาวรุ่นแล้วรุ่นเล่า และก็ออกไปเป็น “ผู้นำ” ของสังคม ยิ่งสังคมสลับซับซ้อนมากขึ้นเพียงใด มหาวิทยาลัยก็ยิ่งทวีคุณค่าขึ้นเพียงนั้น

นักปรัชญาและนักคณิตศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงชาวอังกฤษท่านหนึ่ง คือ Alfred North Whitehead กล่าวไว้ว่า

มีกฎที่ตายตัวในสภาวะการณ์ของชีวิตมนุษย์สมัยใหม่อยู่ข้อหนึ่ง คือ เผ่าพันธุ์มนุษย์ใดก็ตาม ที่มองไม่เห็นคุณค่าของการศึกษา การอบรมบ่มปัญญาแล้ว เผ่าพันธุ์นั้นก็จักถึงจุดจมนและล่มสลายไป

(เรื่องนี้จะเห็นชัดเจนในมหาวิทยาลัยของประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่อาจมองไม่ชัดในกรณีของบ้าน

เรา เนื่องจากมหาวิทยาลัยและหรืออาจารย์ ยังคาบ ๆ เกี่ยว ๆ กับความเป็น “โรงเรียน” เสียมากกว่า ยังขาดการวิจัยหรือนวัตกรรมที่แท้จริง)

ถึงอย่างไรก็ตาม “มหาวิทยาลัย” ก็ยังเป็นสถาบันหลักอยู่ เพียงแต่ในยุคนี้ น่าเสียดายว่าผู้บริหารก็ดี กรรมการสภามหาวิทยาลัยก็ดี ครูบาอาจารย์จำนวนไม่น้อยก็ดี กลายเป็นพวก “กระแสหลัก” ไป (กับฝรั่ง) เสียหมด (ตัว) ทางเลือกหรือทางออกที่มหาวิทยาลัยเคยพอจะมีอยู่บ้าง ก็ถูก “บิดเบือน” ถูก “ยื้อแย่ง” hijacked ไปจนเกือบหมด

ปัญหาของเราคือ ทำอย่างไรถึงจะ “ชิง” มหาวิทยาลัยคืนมาให้สังคมไทย ให้ประชาชนไทยได้ หรือทำอย่างไรจะเปลี่ยนตัว หรือเปลี่ยนใจ หรือเปลี่ยนแนวคิดของบรรดา “นายกสภาฯ กรรมการ อธิการบดี คณบดี ครูบาอาจารย์” กระแสหลักเหล่านั้นได้ นี่เป็นเรื่องใหญ่ระดับชาติเลยละครับ ว่าไปแล้วมหาวิทยาลัยต้องการ “การปฏิวัติ” มากกว่า “การปฏิรูป” อย่างที่พูดกันอยู่ในปัจจุบันด้วยซ้ำไป

กิจกรรมนักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

อ.ปรีดี พนมยงค์ ขณะอยู่บนรถไฟเดินทางไป
เจริญสัมพันธ์ไมตรีกับอิตาลีและเยอรมัน

(10) อยากให้อาจารย์ช่วยพุดถึงบทบาทของ อธิการบดีคนอื่นๆ ที่มีต่อธรรมศาสตร์หลังท่าน ผู้ประศาสน์การ

ธรรมศาสตร์มี “ผู้ประศาสน์การ” เพียงคนเดียว หลังจากนั้นถึงตอนนั้นก็มียุทธการบดี 13 คน (หนึ่ง) ผู้ประศาสน์การ (แปลว่า ผู้ให้ หรือผู้สถาปนา) คือ ท่านปรีดี พนมยงค์ หลังจากนั้น ตำแหน่งนี้ถูก “บังคับ” ให้เปลี่ยนเป็นตำแหน่ง “อธิการบดี” ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามในขณะที่เป็น นายกรัฐมนตรี ก็เข้ามาดำรงตำแหน่งนี้เสียเองเป็นรายแรก จนกระทั่งถึง (รศ. นริศ ชัยสูตร) ปี 2547 นี้ รวมแล้วธรรมศาสตร์มียุทธการบดี 13 คน ถ้าจะว่าไปโดยทางตรงและทางอ้อม ผมก็รู้จักหลายคนทีเดียว

เรื่องนี้ ต้องขอตอบว่ามาจากประสบการณ์เป็นส่วนใหญ่ ผมอยู่ธรรมศาสตร์มาตั้งแต่อายุ 19 จนกระทั่งเกษียณราชการเมื่อปี 2544 อายุ 60 เข้า ๆ ออก ๆ อยู่กับทำพระจันทร์ ที่ไม่อยู่ก็คือ ช่วงไปเรียน ต่อเมืองนอก กับช่วงไปสอนหรือทำวิจัยสลับไปสลับมา รวมแล้วอยู่ธรรมศาสตร์ทั้งหมดประมาณ 30 กว่าปี หรือกว่าครึ่งหนึ่งของชีวิต ทำให้ได้พบและได้รู้จักคนไม่น้อย

สำหรับผู้ประศาสน์การปรีดีนั้นเป็นบุคคล “ต้องห้าม” สำหรับผมที่เติบโตมาในสมัยของ 3 จอมพล (คือ แปลก สฤษดิ์ และถนอม) ผมมาจากครอบครัวชนชั้นกลางที่อนุรักษ์นิยมสูง (บ้านโป่ง ราชบุรี) ผมโต มากับความกลัวคอมมิวนิสต์ ความสงสัยเรื่องท่านปรีดีกับ กรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8

แต่ในระหว่างที่เรียนปริญญาเอกอยู่ที่คอร์เนล นั้น ผมสลัดความกลัวและอคติออกไปได้ระดับหนึ่ง ผมได้ ไปพบท่านเป็นครั้งแรกที่กรุงปารีสเมื่อปี 2513 ท่านเพิ่ง ออกมาจากเมืองจีนใหม่ ๆ ผมพบท่านและท่านผู้หญิง พูนสุขที่ห้องพักแถว ๆ มองปานาส ได้สัมภาษณ์ (แล้ว ตีพิมพ์บทสัมภาษณ์นั้นแล้วหลายครั้ง) ต้องบอกว่าประทับใจในความรู้และสติปัญญาของท่านมาก โดยเฉพาะในยุค นั้นอันเป็นบริบทของจุดสุดยอดแห่ง “สงครามเย็น” และการเปลี่ยนชั่วคราวเมืองโลกจาก 2 มาเป็น 3 เส้าของ อเมริกา สหภาพโซเวียต จีน และตรงกับการเมืองชาลง ของรัฐบาลทหารของจอมพลถนอม กิตติขจร

ชั้นวางของ อ.ปรีดี พนมยงค์
ในบ้านพักที่กรุงปารีส

(สอง) สำหรับจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น ผมรู้จักท่านจากการศึกษาทำวิทยานิพนธ์ปริญญาโท และการวิจัยเขียนหนังสือ ที่ทำให้มีความรู้สึกที่ “ทั้งรักทั้งชัง” เกี่ยวกับท่านอย่างบอกไม่ถูก จำได้ว่าเคยเห็นท่าน 2 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อเกิดไฟไหม้ตลาดบ้านโป่ง (บ้านผมก็ไหม้ไปด้วย) เมื่อปี 2497 ท่านและท่านผู้หญิงละเอียดไปเยี่ยมผู้ประสบอัคคีภัย

จากนั้นในช่วงที่มีการแสดงละครเรื่อง “อานาภาพพูนรามคำแหง” สมัยนั้นของกรมศิลปากรและกระทรวงวัฒนธรรม ที่สนามเสือป่า ผมก็ตามแม่ไปดู (แม่ผมเคยเล่นละครหลวงวิจิตรวาทการสมัยเรียนโรงเรียนเบญจมราชาลัย) และเห็นท่านทั้งสองก็มีอันดูละครอยู่ด้วยอีก รู้สึกว่าประทับใจบุคลิกของคนรุ่นนั้น คือ รุ่น 2475 มาก ทั้งการแต่งตัวที่ดูสุภาพกับกิริยาที่นุ่มนวล มีเสน่ห์และ charisma อย่างประหลาด ๆ (ทั้งท่านปรีดีและจอมพล ป.)

แต่ยุคสมัยอันยาวนานของอธิการบดีทหารนาม ป. พิบูลสงคราม ก็สร้างความแปรปรวนและชะงักงันให้ธรรมศาสตร์อย่างมาก (ถูกแช่แข็ง) มหาวิทยาลัยถูกตัดชื่อเหลือแต่เพียง “ธรรมศาสตร์” เฉย ๆ (เกือบถูกเปลี่ยนชื่อเป็นมหาวิทยาลัยกรุงเทพ) ซึ่งก็หมายถึงถูกกระทำให้เปลี่ยนแปลงจากอุดมการณ์เดิมว่าด้วย “รัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย” ไป ปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิตก็ถูกยกเลิกไป

ที่สำคัญ คือ ถ้าไม่ได้พลังของนักศึกษาในช่วงทศวรรษ 2490 ก็คงถูกยึด “แผ่นดินทำพระจันทร์” ไปเรียบร้อยแล้ว (แต่ก็ไม่สามารถจะรักษาธนาคารแห่งเอเชียที่มหาวิทยาลัยมีหุ้นใหญ่ที่สุดเอาไว้ได้ และก็ถูก “คณะรัฐประหาร” บังคับขายบังคับซื้อไป)

เมื่อจอมพล ป. ถูกจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายทหารมือขวาของท่านเอง ทำการรัฐประหาร ก็มีอธิการบดีใหม่เรียงมาเป็นแถว แต่ผมก็ไม่รู้จักหลวงจ่าบุญเนติศาสตร์ (2500-03) ไม่รู้จักจอมพลถนอม กิตติขจร (2503-06) ไม่รู้จักเสด็จ-ไนกรม (กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ 2506-14) ที่การเมืองไทยแบบ “อำนาจนิยมผสมอนุรักษนิยม” ส่งเข้ามาเป็นอธิการบดีตามลำดับในช่วงปี 2500-2514 อันเป็นระยะเวลายาวนานถึง 14 ปี

อาจจะพูดโดยย่อว่า ภายหลังสมัยของท่านผู้ประศาสน์การปรีดี คือ นับตั้งแต่รัฐประหาร 2490 แล้ว ธรรมศาสตร์ก็ “ถูกแช่แข็ง” ทางวิชาการและหยุดความเจริญเติบโตอยู่ถึง 10 ปี อันเป็นช่วงของอธิการบดีทหารจอมพล ป.

แต่ก็ต้องขอจารึกไว้ว่าช่วงนี้แหละที่เกิด “หอบประชุมใหญ่” รูปทรงไทยประยุกต์ ที่ท่านจอมพล ป. วางศิลาฤกษ์เมื่อ วันสถาปนาครบรอบ 20 ปีเมื่อ 27 มิถุนายน 2497 และใช้เวลาก่อสร้างถึง 6 ปี กว่าจะเสร็จก็ปี 2503 และกลายเป็นหอบประชุมที่ทันสมัยโอ่อ่าสุดในภาคตะวันออกเฉียง

ใครก็ตามจะ “เกิด” ได้ ก็ต้องมาขึ้นเวทีเกิดที่นี่ มีทั้งขึ้นไปรับปริญญา ขึ้นไปอภิปราย ขึ้นไปอ่านบทกวี ขึ้นไปเล่นโยนเล่นละครเล่นจ๊ว หรือขึ้นไปร้องเพลง นักร้องนักดนตรีอย่าง “คาราวาน” หรือ “คาราบาว” หรือแม้กระทั่ง “เบิร์ด” และ “พงษ์สิทธิ์ คำภีร์” หรือ “สาว สาว สาว” ก็ “เกิด” บนเวทีหอบใหญ่นี้แหละ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

แน่นอนสถาปัตยกรรม “ประยุกต์” นี้ก็เป็นที่ไม่ชอบมาพากล และถูก “กระแะกระแหน” จากฝ่ายอนุรักษ์นิยมไม่น้อย พอ ๆ กับที่ “อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย” กลางถนนราชดำเนินของ “คณะราษฎร” และจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ถูกถากถางและถูกเสนอแนะให้ “รื้อทิ้ง” หรือ “ย้าย” หลบเส้นทางเดินรถเช่นกัน

ครั้งหนึ่งสถาปนิกเรื่อนามผู้ออกแบบธรรมศาสตร์ รัชชิต/คลองหลวงในยุคแรก ๆ (และหอสมุดใต้ดิน) ได้นำแบบแปลนมาให้ผมในฐานะอธิการบดีดู พร้อมด้วยข้อเสนอ (ที่ไม่มีใครยอมรับ) ขอแปลงหอประชุมใหญ่นี้ โดยอ้างว่าเพื่อลดความน่าเกลียด “เทอะทะ” ขอให้ตัดทอนหลังคาและส่วนหนึ่งออก จะทำให้เห็น “โดม” เด่นจากด้านสนามหลวง ภาพเสกซ์ตันี่ถูกนำมาตีพิมพ์ไว้ในหน้า 271-272 ของหนังสือ “ธรรมศาสตร์ 60 ปี” ของคณะกรรมการหนังสือที่ระลึก (2538)

(สาม) หลังจากจอมพล ป. ซึ่งต่อด้วย 14 ปีของ 3 อธิการบดีที่ตาม ๆ กันมา (หลวงจ่ารัฐฯ จอมพลถนอม และเสด็จในกรมหมื่นนราธิปฯ) ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงในธรรมศาสตร์จากสภาพ “ถูกแซะ-แซ้ง” กลายเป็นถูก “ตัด” และ “แปลง” ให้เป็น “อนุรักษ์นิยม” ทั้งทางความคิดและจิตวิญญาณ

ธรรมศาสตร์ถูกยกเลิก “ตลาดวิชา” ในปี 2503 อันเป็นสมัยอธิการบดีทหารนามถนอม (ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีด้วยในเวลาเดียวกัน และมี ดร.อดุล วิเชียรเจริญ เป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัย) ยุคนี้ธรรมศาสตร์มีศิษย์เรื่อนาม เช่น ชวน หลีกภัย, อุทัย พิมพ์ใจชน, วิชา สุขดำรง, สมัคร สุนทรเวช, และปรางทิพย์ ทองเจือ

ถึงตรงนี้ ต้องแทรกทำความเข้าใจว่า ไม่ว่าจะ เป็นตำแหน่งผู้ประศาสน์การก็ดี ตำแหน่งอธิการบดีก็ดี ครอบงำกระทั่งถึงปี 2517 นั้น ตำแหน่งดังกล่าวคล้ายกับ เป็นตำแหน่งเกียรติยศ หรือไม่ก็ตั้งมาเพื่อ “ควม” หรือ “คุม” ธรรมศาสตร์เสียมากกว่าจะเป็นการ “บริหาร” มหาวิทยาลัยแบบ “เดย์ทูเดย์” ดังที่เราเข้าใจกันในปัจจุบัน ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า เมื่ออาจารย์ป่วยได้ เป็นอธิการ-บดินั้น ท่านก็เป็นบุคคลแรกที่ทำหน้าที่ “บริหาร” โดยตรง

แล้วใครเล่าที่บริหารธรรมศาสตร์ ก่อนหน้านั้นเป็นเวลาถึง 40 ปี ธรรมศาสตร์ถูกบริหารโดย “เลขาธิการ” ครั้งสมัยของอาจารย์ปรีดี ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ ก็คือ อาจารย์เดือน บุนนาค และอาจารย์วิจิตร ลุสิตานนท์ ซึ่งเป็นมือซ้ายและมือขวาของอาจารย์ปรีดี และก็คุมตำแหน่งนี้นานมากที่สุดทีเดียวตั้ง 25 ปี จากสถาปนาเมื่อ 2477 ถึง 2492

เมื่อการเมืองเปลี่ยน จอมพล ป. ก็นำเอาคนของตนเอง คือ นายฉัตร ศรียานนท์ ซึ่งเป็นน้องของ พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจเข้ามาแทน อยู่อีกนานตั้ง 8 ปี 2494 - 2502 พอจอมพล-สฤษดิ์ ทำรัฐประหาร (ทั้งจอมพล ป. และพลตำรวจเอกเผ่า ต้องไปลี้ภัยการเมืองต่างประเทศ) จอมพลสฤษดิ์ ก็ส่งคนของตนเข้ามาแทน คือ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ซึ่งดำรงตำแหน่งอยู่ 5 ปี ระหว่าง 2502 - 2507 ท่านจะ ดำรงตำแหน่งคณบดีศิลปศาสตร์อีกด้วยอย่างยาวนานมากถึง 13 ปีระหว่าง 2505 - 2518

ภาพโปสเตอร์ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์

เมื่ออาจารย์ป่วยได้เป็นอธิการบดีปี 2518 ดร.อดุลก็จะลาออกจากธรรมศาสตร์ไปเลยและไปเป็นอธิการบดีของศิลปากร และมีตำแหน่งสำคัญมากในคณะกรรมการเกาะกรุงรัตนโกสินทร์มาจนถึงทุกวันนี้

ขอเพิ่มเติมตรงนี้ว่า ก่อนหน้าเศรษฐกิจตกต่ำและการลดค่าเงินบาท (2 กรกฎาคม 2540) เพียงเล็กน้อย คณะรัฐมนตรีชุดของนายกรัฐมนตรีนายพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ได้มีมติรับหลักการโครงการ “อนุรักษ์และพัฒนา” เมืองเก่าเกาะรัตนโกสินทร์ (ของคณะกรรมการเกาะฯ ชุดนั้นซึ่งเสนอโดยนายสมัคร สุนทรเวช รองนายกรัฐมนตรี) เพื่อเปิดมุมมองวัดและวังและทำให้เป็นพื้นที่สีเขียว อันจะมีผลให้หรือถอนอาคาร ร้านค้า บ้านเรือน และโยกย้ายผู้คนและชุมชนเก่าโดยรอบออกไปนอกเกาะ

แผนแม่บทดังกล่าวประกอบด้วยโครงการย่อย ๆ ทั้งหมด 20 โครงการ (ซึ่งจะกินอาณาเขตตั้งแต่ ป้อมมหากาฬ วัดเทพธิดาราม วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ภูเขาทอง ปากคลองโอ่งอ่าง ถนนพระอาทิตย์ วัดบวรสถานสุทธารวาส ทำพระจันทร์ ราชนาวิศโมสร กรมการตำรวจใน วัดโพธิ์ ทำเตียน ปากคลองตลาด แพร่งนรา แพร่งภูธร แพร่งสรรพศาสตร์ บริเวณหลังอาคารราชดำเนิน ฯลฯ) และจะใช้งบประมาณจากภาษีอากรทั้งสิ้น 1 หมื่น 5 พันล้านบาท และใช้เวลาดำเนินการ 25 ปี ระหว่างปีพุทธศักราช 2541 – 2565

ที่น่าสนใจก็คือ ก่อนหน้านั้นคือ ครม. นั้นประมาณครึ่งปีสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ชุด ศ.นงเยาว์

ชัยเสรี เป็นนายกสภาฯ ก็ได้มีมติ (28 พฤศจิกายน 2539) ให้ย้ายอาจารย์ ข้าราชการ ลูกจ้าง และนักศึกษาระดับปริญญาตรีทั้งหมด ของคณะดั้งเดิม 8 คณะ (นิติศาสตร์ พาณิชยศาสตร์และการบัญชี เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ศิลปศาสตร์ วารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา) จากทำพระจันทร์ไปคลองหลวง รังสิต ดังที่จะกล่าวในตอนต่อไป

กลับไปเรื่อง “เลขาธิการ” ในยุคหนึ่งก็มี ดร.

ศักดิ์ ผาสุกนิรันดร์ เป็นเลขาธิการอยู่ระหว่าง 2510 – 2512 ก่อนที่ท่านจะย้ายไปได้ดีแต่ “ตกระกำลำบาก”

เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหงเมื่อปี 2514 รวมความแล้ว “เลขาธิการ” คือผู้ที่มี “อำนาจ” สูงสุดในทางปฏิบัติที่แท้จริงของธรรมศาสตร์ยุคโน้น บางครั้งอาจจะมากกว่าอธิการบดีด้วยซ้ำไป

(สี่) ส่วนเรื่องอธิการบดินั้น ในช่วงปลายของสมัยเสด็จในกรมฯ (2510 กว่า ๆ) ท่ามกลางความเป็น “อนุรักษ์นิยม” นั้นแหละ ที่ธรรมศาสตร์เริ่มจะมีความเคลื่อนไหวทางวิชาการแบบ “เสรีนิยม” เกิดขึ้น ด้วยบารมีขององค์อธิการบดี ด้วยอาจารย์รุ่นใหม่ ๆ ที่เป็นผู้นำทาง “ความเป็นเลิศทางวิชาการ” หรือที่ยืมคำภาษาอังกฤษว่า academic excellence มา

นี่คือคนแบบที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า “3 หรือ 4 ทหารเสือ” คือ อาจารย์เสน่ห์ จามริก นีออน สนิทวงศ์ เกษม ศิริสัมพันธ์ และสังเวียน อินทรวิชัย (ท่านหลังนี้ก็เคยรักษาการในตำแหน่งของเลขาธิการด้วยตั้งแต่ต้นปี 2512 ถึง 15 กรกฎาคม 2516 ก่อนที่ตำแหน่งนี้จะถูกยุบเลิกไป และมีตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายต่าง ๆ ขึ้นมาแทนในช่วงสมัยอธิการบดีสัญญาธรรมศักดิ์ ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เพียงไม่กี่เดือน)

พลเอกถนอม กิตติขจร อธิการบดี
ตัดบัตรเนื่องในวันสถาปนามหาวิทยาลัย 2505

นี่ก็เป็นยุคเดียวกันกับที่อาจารย์ป๋วย อึ้งภากรณ์ เริ่มเข้ามาช่วยงานในคณะเศรษฐศาสตร์ธรรม-ศาสตร์ พูดได้ว่าเป็น “เสรีนิยมปีกซ้าย” ในขณะที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็เข้ามาร่วมวงด้วยในเรื่องของ “ขอนแก่นธรรมศาสตร์” ของวิชาพื้นฐานโดยเฉพาะ “อารยธรรมไทย” และ “ไทยคดีศึกษา” กลายเป็น “เสรี-นิยม + อนุรักษ์นิยม - ปีกขวา” เรียกได้ว่ามีความคิดคักทาง “วิชาการ” มากที่สุดยุคหนึ่งก็ว่าได้

ในขณะเดียวกัน ในระดับของนักศึกษา นี่เป็นบรรยากาศที่วิทยากร เชียงกูล นักศึกษาคนหนึ่งในสมัยนั้นกล่าวไว้ในเชิงวิพากษ์ในปี 2511 ใน “เพลงเถื่อนแห่งสถาบัน” ยุ่งทอง วันสถาปนา (27 มิถุนายน) ว่า

ฉันเยาว์ ฉันชลา ฉันทิ้ง
ฉันจึงมาหาความหมาย
ฉันหวังเก็บอะไรไปมากมาย
สุดท้ายให้กระดาษฉันแผ่นเดียว

นี่คือยุคของ “ขบวนการนักศึกษา” ของ “ปัญญาชน” ของ “คนรุ่นใหม่” ที่เต็มไปด้วย “จิตสำนึก” แดกดอกออกผลแบ่งบานในยุคของอธิการบดีเสด็จในกรม ฯ และจะต่อด้วยการที่อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ได้เข้าเป็นอธิการบดี ในระยะสั้น 2 ปีระหว่าง 2514-16

(ห้า) แน่นนอน อธิการบดีที่ผมประทับใจมาก ก็ไม่มีใครเกินอาจารย์ป๋วย ซึ่งต้องบอกว่าเป็นเพราะ “บุญและกรรม” ที่ผมได้ทำงานกับท่านในฐานะรองอธิการบดี ตอนนั้นผมอายุได้ 30 ต้น ๆ เพิ่งจบ ดร. มาไม่เท่าไร และเพิ่งผ่านเหตุการณ์ “14 ตุลาคม 2516” มาหมาด ๆ เมื่ออาจารย์ป๋วย ได้เสียงท่วมท้นจาก “ประชาคมธรรมศาสตร์” ในปี 2517 นั้น ท่านก็ทาบทามให้ผมเป็นรองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษาทันที

ผมจำได้ว่าวันนั้นท่านเรียกให้ไปพบที่ห้องทำงานเก่าที่คณะเศรษฐศาสตร์ เสนอตำแหน่งให้ ผมอ้อ ๆ อึ้ง ๆ อยู่นาน ท่านเลยถามว่าตี๋ใหม่ แล้วส่งร่นตีให้หนึ่งแก้ว แล้วบอกให้ผมไปคิด 3 วันว่าจะรับตำแหน่งไหม

ต้องบอกว่าผมหัวใจโลดมาก เพราะไม่เคยคิดว่าจะได้รับเกียรติขนาดนั้น ต้องขอขยายความว่า ผมไม่ได้เป็นศิษย์ของอาจารย์ป๋วย ไม่เคยเรียนกับท่าน และไม่เคยรู้จักท่านมาก่อน ตอนเรียนธรรมศาสตร์ใน “ยุคสายลมและแสงแดด” 2503-06 นั้น ผมเป็น “สิงห์แดง” เต็มตัว และอยู่ฝ่าย “เชียร์” ร่วมกับวิทย์ ราชานนท์ (อดีตเอกอัครราชทูตประจำอังกฤษ) และชัช กิจธรรม (อดีตคณบดีคณะรัฐศาสตร์) ด้วยเข้าไป ผมเพียงแต่โชคดีในปีสุดท้ายของ “การทูต” ที่สอบได้ที่ 1 เลยได้รางวัล “ทุนภูมิพล” ไป ก็ทำให้ผมดูมีภาพ “วิชาการ” ขึ้นมาก่อน “สัมผัส” ได้ไปเรียนต่อต่างประเทศ

รางวัลเรียนดีที่เรียกกันว่า “ทุนภูมิพล” นี้ (ไม่ใช่ทุนเรียนต่ออย่าง “ทุนอานันทมหิดล”) ปัจจุบันมีสำหรับบัณฑิตที่ได้ที่หนึ่งทุกสาขาวิชาและทุกคณะ แต่ในตอนเริ่มแรกมีให้เพียง “คณะรัฐศาสตร์” เพียงคณะเดียว และก็สืบเนื่องมาจากการที่ในหลวงองค์ปัจจุบันเสด็จกลับจากสวีเดนแลนด์ มาประทับในเมืองไทยเป็นการถาวร และธรรมศาสตร์ได้ถวาย “รัฐศาสตร์ดุสิตกิตติมศักดิ์” เป็นปริญญาแรกให้พระองค์ท่านเป็นครั้งแรกเมื่อปี 2493

น่าสนใจและน่าแปลกใจมากเหมือนกันที่ว่า ปริญญาคุณฐิ ฯ นี้ธรรมศาสตร์มีขึ้นเป็นครั้งแรกในปี

อ.ป๋วย อึ้งภากรณ์

2493 นี้เอง ซึ่งเป็นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นอธิการบดี ส่วนในสมัยก่อนหน้านี้ยังไม่เคยมีการให้ (2477- 90)

สำหรับรางวัล “ทุนภูมิพล” บัณฑิตรัฐศาสตร์ผู้ได้รับเป็นคนแรก และในปีแรก 2498 คือ นายสมพร สีทองดี จำได้ว่าก่อนหน้าผมหนึ่งปีผู้ที่ได้นั้น คือ อภิชาติ ภูริพัฒน์ บุตรีของอดีต ส.ส. อุบลราชธานี ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ และเป็น 1 ใน 4 อติตรัฐมนตรีที่ถูกอำนาจมีดสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ “ยิงทิ้ง” ที่ ก.ม. 11 บางเขนเมื่อปี 2492 พร้อมทั้งปล่อยข่าวลือยัดเยียดข้อหา “กบฏแบ่งแยกดินแดน” อีกด้วย

กลับไปเรื่องอาจารย์ป่วย ผมคิดอยู่สามวันแล้วก็กลับไปตอบปฏิเสธ โดยให้เหตุผลว่าต้องการทำงาน “วิชาการ” ตอนนั้นผมทำงานเขียนงานแปลอยู่มากมายทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบุกเบิกเรื่อง “ปรัชญาประวัติศาสตร์” และแปล “โจนาธาน นางนวล” และที่สำคัญ คือ กำลังแก้ไขวิทยานิพนธ์เรื่อง The Rise of Ayudhya เพื่อให้ “อ็อกซ์ฟอร์ด” ตีพิมพ์

หนึ่งปีผ่านไปท่านเสนอตำแหน่งใหม่เอี่ยมให้ คือ “รองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน” 3 วันให้หลังตาม “สูตร” ของการการทาบตามของอาจารย์ป่วย ผมกลับไปตอบ “รับ” อย่างเต็มอกเต็มใจ ตำแหน่ง “รอง...พื้นฐาน ฯ” จนถึงบัดนี้ผมได้เป็นคนเดียว เพราะหลังยุคอาจารย์ป่วยแล้ว ตำแหน่งนี้ถูกยุบไปอย่างน่าเสียดาย ไม่มีการตั้งอีกเลย และก็ไม่มีตำแหน่งที่ดูแลนักศึกษาปีแรกโดยตรงไม่ว่าจะเป็นที่ท่าพระจันทร์ หรือคลองหลวง-รังสิต ทั้งที่นักศึกษาปี 1 ต้องเรียนหลักสูตรพื้นฐานร่วมกัน และมีจำนวนเป็นพัน ๆ คน

ในการดูแลนักศึกษาปี 1 นี้ อาจารย์ป่วยส่งอาจารย์รังสรรค์ ธาระพรพันธุ์มาช่วยงานในเรื่องการรับนักศึกษาใหม่ และเตรียมเรื่อง “โครงการนักศึกษาเรียนติจากชนบท” (ข้างเผือก) มีอาจารย์หอมหวล ชื่นจิตร ช่วยในเรื่องของ “อาจารย์ที่ปรึกษา” (ให้พ้นจากสภาพของการเพียงแค่ “เซ็นชื่อ” หรือที่นักศึกษากล่าวล้อเลียนว่าเป็น “advise เสียบ” ไว้หน้าห้อง)

ผมทำหน้าที่ดูแลวิชาการเรียนการสอนและปรับปรุงหลักสูตรวิชาพื้นฐาน (ซึ่งผมก็สอน “อารยธรรมไทย” ด้วยโดยรับช่วงจากทีมของอาจารย์คึกฤทธิ์ ที่ไปเล่นการเมืองตั้งพรรคกิจสังคม) เราทำการรับนักศึกษาใหม่เข้าอย่างสนุกสนาน ท่ามกลางบรรยากาศของการเมืองที่ถูก “ผู้กุมอำนาจรัฐ” ปลุกระดมแบ่งขั้วเป็น “ขวาพิฆาตซ้าย” และก็คาดคิดไม่ถึงว่า “ภัยร้าย”

การพิฆาตเช่นฆ่าและรัฐประหาร 6 ตุลา 2519 กำลังสืบคลานเข้ามา

และก็อย่างที่ทราบกันดีว่าอีก 1 ปีให้หลัง ก็เกิดเหตุการณ์ “6 ตุลาคม 2519” หน่วยงานและองค์กรของรัฐประกอบอาชญากรรม พิฆาตเช่นฆ่านักศึกษาที่ประท้วงการกลับเข้ามาเมืองไทยของจอมพลถนอม กิตติขจร อดีตนายกรัฐมนตรีนครและอดีตอธิการบดีของธรรมศาสตร์เอง อาศัย “ผ้าเหลือง” บังหน้า “บวชเณร” เข้ามาจำวัดอยู่ที่วัดบวร ฯ บางลำภู

ฝ่ายขวยมัดข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ (ตามระเบียบ) แล้วทหารก็ยึดอำนาจ อาจารย์ป่วยต้องหนีหัวซุกหัวขุนไปลี้ภัยทางการเมืองในอังกฤษตราบนานชีวิต ผมเองก็หลบไปอยู่ “อุษาคเนย์ศึกษา” ของมหาวิทยาลัยเกียวโต 1 ปีเต็ม

อาจารย์ป่วยเป็น “นักบริหารวิชาการ” อย่างแท้จริง หาใช่ “นักบริหารเฉย ๆ” ที่ “ปราศจาก

อ.ปวย อึ้งภากรณ์ ขณะนั่งพัก
ในห้องผู้ประสานการ
ศึกโตม
ในงานครบรอบ 72 ปี
7 เมษายน 2530

วิชาการ” ไม่ ผมได้เห็นว่ามีสิ่งที่คุณพยายามวางไว้ให้ธรรมศาสตร์ คือ สร้างความเจริญเติบโตทางด้าน “วิชาการ” และ “จิตวิญญาณ” ของบัณฑิตที่รับผิดชอบต่อสังคม ให้ความสำคัญกับความเจริญเติบโตทางด้าน กายภาพ การขยายไปคลองหลวง-รังสิต การมีคณะใหม่ ๆ ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หาใช่การมี แต่ตีกรามกับคณะใหม่ ๆ เป็น “กายภาพที่ใหญ่โตแต่สมองลีบ” ไม่

ธรรมศาสตร์โชคดีที่มีคนอย่างท่าน แต่ธรรมศาสตร์ (และท่านเอง) ก็โชคร้ายที่เข้ามาทำงานบริหาร วิชาการในช่วง 2517-2519 ที่ทุกอย่างไม่ได้เป็น “การเมืองดี” ดังเจตนารมณ์ของเพลงประจำมหาวิทยาลัย *มอญูดาว*

อาจารย์ป่วยไม่สามารถจะทำงานบริหารวิชาการได้เต็มที่ในช่วงนั้น แคมป์ก็เกือบเอาชีวิตไม่รอด ด้วยซ้ำไป แต่สำหรับผมนั้น กาลเวลาอันแสนสั้นเพียง 1 ปีที่ผมได้ทำงานใกล้ชิดอาจารย์ป่วย ทำให้ดูเหมือน นานแสนนาน ทั้งจดและจำได้ไปตลอดชีวิต

(ทก) แต่ อธิการบดีที่ผมทำงานด้วยนานที่สุดเห็นจะเป็นอาจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี ครั้งแรก 2 ปี 2526 - 28 ในตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายธรรมศาสตร์ 50 ปี (ดูแลเรื่องการเฉลิมฉลองกึ่งศตวรรษธรรม- ศาสตร์ 2477 - 2527) ครั้งหลังอีก 2 ปี 2529 - 31 ในตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา

ผมน่าจะรู้จักเธอมากที่สุด แต่ก็กล่าวได้ว่าผมไม่รู้จักเธอเลยก็ได้ คงต้องพูดตรงไปตรงมาเพื่อ ประโยชน์ของสาธารณะชนและข้อมูลทางประวัติศาสตร์เลยว่า ผลสุดท้ายเราขัดแย้งกันอย่างรุนแรงเรื่องการ จัดตั้ง “คณะ” ใหม่ ๆ การสรรหา “นายกสภามหาวิทยาลัย” (และลึกลงไปกว่านั้น คือความเห็นที่ไม่ตรง กันเรื่องของ “ย้าย” หรือ “ขยาย” ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ ไปคลองหลวง - รังสิต ปทุมธานี) และเป็น ผลทำให้ผมต้องลาออกจากตำแหน่งอธิการบดีก่อนกำหนด เมื่อ 9 มีนาคม 2538 (บังเอิญตรงกับวันคล้าย วันเกิดอาจารย์ป่วยพอดี

ผมเชื่อว่าเป็นปัญหาของ “หลักการ ทศนวิสัย และความเชื่อ” ส่วนบุคคลที่ไม่ตรงกัน (ไม่ใช่เรื่อง “ส่วนตัว”) อย่างที่อาจารย์รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์เคยกล่าวไว้ในบทความ “จากทำพระจันทร์ถึงสนามหลวง: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์บนเส้นทางสู่ McUniversity” ว่า

ผู้คนในประชาสังคมไทยกำลังจับตามองความขัดแย้งภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เกี่ยวกับ ประเด็นการ “ย้าย” คณะวิชาจากวิทยาเขตท่าพระจันทร์ ไปสู่วิทยาเขตรังสิต แต่คงมีคนจำนวน น้อยนักที่จะเข้าใจโดยต่องแท้ว่าความขัดแย้งดังกล่าวนี้ โดยพื้นฐานแล้วเป็นความขัดแย้งว่าด้วย “ยุทธศาสตร์การพัฒนา” หากกล่าวให้ถึงที่สุด ก็เป็นความขัดแย้งด้าน “อุดมการณ์”

ในสมัยสั้น ๆ ของอาจารย์ป่วย นั้น อาจารย์นงเยาว์เป็นรองอธิการบดีฝ่ายบริหาร ดังนั้นผมก็รู้จัก เธอในฐานะผู้ร่วมงานแต่สมัยนั้น หลังรัฐประหาร 6 ตุลาคม (2519) เราต่างก็แยกย้ายกันไปตามทางของตน เรากลับมาพบกันอีกเมื่ออาจารย์นงเยาว์ “รณรงค์” เป็นอธิการบดีและก็ได้ เป็นสมความตั้งใจยาวถึง 6 ปีกว่า (2525 - 2531)

อาจารย์นงเยาว์เป็นคนฉลาด ขยัน มุ่งมั่น จำได้ว่าในช่วงที่จะมีการสรรหา “อธิการบดี” ด้วย “วิถีทางประชาธิปไตยและประชาคมมีส่วนร่วมอย่างโปร่งใส” ในปี 2525 ต่อจากสมัยของ ศ.ประภาศน์ อวยชัยนั้น ชื่อที่อยู่ในข่ายก็จะมีอาจารย์เสน่ห์ จามริก (รัฐศาสตร์) อาจารย์อรุณ รัชตะนาวิน (ศิลปศาสตร์) และอาจารย์นงเยาว์ (พาณิชย)

วันหนึ่งอาจารย์เพ็ชรี สุมิตร (ศิลปิน) ซึ่งสนิทกันเป็นพิเศษ (ในตอนนั้น) ได้โทรศัพท์มานัดแนะให้ อาจารย์เสน่ห์ และผมไปร่วมรับประทานอาหารกัน 4 คน ตอนนั้นอาจารย์เสน่ห์ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีศึกษาอยู่ ผมเป็นรอง ๆ ของอาจารย์

ในวันทานข้าวกันนั้น อาจารย์นั่งเขยวักก็พูดออกมากลางโต๊ะอาหารเลยว่าจะลง “แข่ง” เป็นอธิการบดี ขอให้ช่วยเธอ ผมต้องบอกว่า move นี้เยี่ยมมาก และก็ทำให้อาจารย์เสน่ห์ในฐานะ “สุภาพบุรุษ” และ “ปากหนัก” ไม่สามารถจะทำอะไรได้ นอกจากจะต้องถอนตัวในปี 2525 นั้นและเมื่อลงแข่งอีกครั้งในปี 2529 ก็สายไปเสียแล้ว

“วาระ” สำคัญของอาจารย์นั่งเขยวักในฐานะอธิการบดี คือ (หนึ่ง) การย้ายไปคลองหลวง-รังสิต และ (สอง) การทำให้ธรรมศาสตร์ได้ใกล้ชิดกับ “สถาบันสูงสุด”

เมื่ออาจารย์นั่งเขยวักเข้ารับตำแหน่งอธิการบดีในปี 2525 นั้น เธอทาบทามให้ผมไปเป็นผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ (ซึ่งมี ดร. ไพศิษฐ์ พิพัฒน์กุล เป็นรอง ๆ ของเธอ) แต่ผมไม่รับ อีกหนึ่งปีต่อมาเธอเสนอตำแหน่งตั้งใหม่เยี่ยมให้ คือ “รองอธิการบดีฝ่ายธรรมศาสตร์ 50 ปี” ตำแหน่งนี้ธรรมศาสตร์ก็มีได้เพียงครั้งเดียวเช่นกัน

ถ้าจะไปในการรับตำแหน่งนี้ ผมก็มี “วาระ” ของผมร่วมกับเพื่อน ๆ ที่เข้ามาทำงานบริหารด้วยกัน คือ การฟื้นฟู “จิตวิญญาณธรรมศาสตร์” (ที่บอบช้ำมาจากเหตุการณ์ 6 ตุลา 2519) กับ “การสร้างภาพลักษณ์อาจารย์ปรีดี” (ที่บาดเจ็บมาจากการถูกกล่าวหาใส่ความเรื่องกรณีสวรรคต 2489)

และนี่ก็เป็นที่มาของการเฉลิมฉลอง “สถาบัน” 50 ปี ธรรมศาสตร์อย่างใหญ่โต มีงานทั้งปี ทั้งสัมมนา ทั้งงานศิลปวัฒนธรรม การสร้างอนุสาวรีย์ปรีดีด้านริมหน้าตึกโดม สร้างห้องอนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การ สร้างประตูป้อม จัดพิมพ์หนังสือ *ธรรมศาสตร์ 50 ปี* และหนังสือ *สำนักนั้น ธรรมศาสตร์และการเมือง* ซึ่งเป็นงานวิจัยเล่มใหญ่โต

หลังงาน 50 ปี ผมหลบไปสอนหนังสือที่คอร์เนลล์ครึ่งปี และกลับมารับเป็นรองอธิการบดีกับอาจารย์นั่งเขยวักอีกครั้งในตำแหน่งฝ่ายการนักศึกษา ระหว่างปี 2529-31 ตอนนั้น อาจารย์นรินดีถูกโยกย้ายจากตำแหน่งรอง ๆ ฝ่ายการนักศึกษา ที่เป็นมาตั้งแต่สมัยอาจารย์ประภาศน์ ไปเป็นรองอธิการบดีฝ่ายรังสิต (คลองหลวง) ปทุมธานี ซึ่งเปิดรับนักศึกษาเป็นปีแรกเมื่อ 2529

ในเรื่องของธรรมศาสตร์ รังสิต (ซึ่งถ้าจะเรียกให้ถูกต้องตามเขต “พื้นที่” การปกครองของกระทรวงมหาดไทยแล้ว ก็คือ “คลองหลวง”) นั้น ต้องเรียกได้ว่ามีอุปสรรคมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องงบประมาณแผ่นดิน และเรื่องของ “ความไม่พร้อม” ทางด้านกายภาพ การขาดห้องเรียน ห้องทำงาน และที่สำคัญคือหอพัก ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ จิปาถะ และอยู่ไกลจาก กทม. ถึง 60 ก.ม. นี้ยังไม่รวมถึงความไม่พร้อมทาง “จิตใจ” ของ “คน” ที่ต้อง “ไป”

ผมจำได้ว่าเมื่อเปิดคลองหลวง-รังสิตรุ่นแรกในปี 2529 นั้น ชัดช้อยกันไปเกือบทุกอย่าง แม้แต่เครื่องลำโพงกล่องเสียงก็ไม่ทำงาน ในวันแรกที่เปิดเรียนนั้น ต้องให้อาจารย์เสวี วงศ์มณฑา ตะโกนกล่อมนักศึกษารุ่นแรกอยู่เป็นเวลานาน ธรรมศาสตร์ คลองหลวง-รังสิต จากรุ่นแรก (รุ่นเดชา ตั้งสีฟ้า) กว่าที่จะถึง “หัวเลี้ยวหัวต่อ” ที่สำคัญ คือการได้มาซึ่ง “สปอร์ตคอมเพล็กซ์” พร้อมด้วยอาคารสถานที่ทำงาน และห้อง

เรียน หอพักนักศึกษาอาจารย์ข้าราชการจำนวนมากในปี 2538 ก็อีก 9 ปีให้หลัง เรียกได้ว่ายุคแรก ๆ สาหัสสากรรจ์ เราต้องร่วมแรงร่วมใจกัน “บุกเบิก” อย่างหนักหน่วง

ผมขอขยายความว่าในเรื่องคลองหลวง-รังสิตนี่ ประเด็นที่จะต้องไป ต้องมีวิทยาเขตที่สอง กับให้มี “คณะ” ใหม่ ๆ ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้นเกือบ ไม่มีใคร “คัดค้าน” ส่วนใหญ่เห็นว่า “ต้องไป” แต่จะ “ไปอย่างไร” หรือ “ไปแค่ไหน” ต่างหากที่เป็นประเด็นที่ถกเถียงกันมาก เช่น จะไปเฉพาะคณะใหม่ ๆ หรือจะไปเฉพาะนักศึกษาบางปี หรือจะไปเฉพาะบางคณะ ปัญหาเหล่านี้หาได้มีการนำมาพิจารณากันอย่างจริงจังใน “ประชาคมธรรมศาสตร์” ไม่ แต่เป็นเรื่องของการวางแผนที่ส่วนกลาง “ติกโตม” และ top down เป็นส่วนใหญ่

ฝ่าย “ยุทธศาสตร์การพัฒนาระแสหลัก” ที่เชื่อในความ “เจริญเติบโต” (อย่างเกือบจะไร้ขอบเขต) นั้น บอกว่าต้องเอา “ปริญญาตรี” ทั้งหมดไป และต้องตั้งคณะใหม่ ๆ ทางด้านวิทยาศาสตร์ฯ และสุขภาพให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ พร้อมกับขยายไปยัง “พญา ลำปาง ฯลฯ” ฝ่าย “พัฒนาระแสทางเลือก” ที่เชื่อใน “จิวแต่แจ้ว” ต้องการ “เก็บ” ปริญญาตรีบางส่วนไว้ที่ท่าพระจันทร์ และให้ขยายด้านวิทยาศาสตร์และสุขภาพ (วิศวะ แพทย์ พยาบาล) ที่คลองหลวงรังสิต และวิทยาเขตในต่างจังหวัด (โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ลำปาง) ด้วยความรัดกุมและใช้เวลาโดยไม่เร่งรีบ

นี่เป็นเหตุผลหนึ่ง que เมื่อตกลงกันให้เป็นที่ “เด็ดขาด” ไม่ได้ในสมัยอันยาวนาน 6 ปีของอธิการบดีหญิงเยาว์ จึงประนีประนอมกันชั่วคราว โดยเอาเฉพาะนักศึกษาปี 1 ของคณะเก่า ๆ เท่านั้น ที่ให้ไปอยู่คลองหลวง - รังสิตร่วมกับนักศึกษาของคณะใหม่ ๆ ที่ตั้งขึ้น ครั้นพอขึ้นปี 2 ก็ให้นักศึกษาของคณะเก่ากลับไปท่าพระจันทร์ได้

วิธีการที่ให้เฉพาะนักศึกษาปี 1 ของคณะเก่าดั้งเดิมอยู่คลองหลวงรังสิตเพียง 1 ปีนี้ใช้อยู่ระหว่างปี 2529 - 2545 เป็นเวลาถึง 14 ปี ผ่านอธิการบดีถึง 5 คน จากอาจารย์หญิงเยาว์มาอาจารย์เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม (2531 - 34) อาจารย์นรรนิตี เศรษฐบุตร (สมัยแรก 2534 - 37) กับผมเองที่เป็นอธิการบดีในช่วงสั้น ๆ 9 เดือน (จาก 17 มิถุนายน 2537 ถึง 9 มิถุนายน 2538) แล้วก็อาจารย์นรรนิตี (สมัยสอง 2538 - 41) และท้ายสุดในปัจจุบันคืออาจารย์นริศ ชัยสูตร (2541 - 47)

ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ อาจารย์หญิงเยาว์เมื่อหมดตำแหน่งอธิการบดี ก็โยกตนเองไปเป็นนายกสภามหาวิทยาลัยระหว่างปี 2536 - 43 (อีก 6 ปี) ก่อนที่จะมีอาจารย์พนัส สิมะเสถียร อดีตปลัดกระทรวงการคลังและอดีต รมต. ผู้ร่วมสำนักเดียวกันกับอาจารย์หญิงเยาว์ ทั้งคณะพาณิชย-บัญชี (ธรรมศาสตร์) และ อิลลินอยส์ มาเป็นสืบทอดต่อตั้งแต่ปี 2543 ถึงปัจจุบัน (2547)

อาจจะกล่าวได้ว่านี่เป็น “ปรากฏการณ์ใหม่” ในวงการมหาวิทยาลัย ที่อธิการบดีเมื่อหมดวาระลง ก็จะโยกย้ายไปเป็นนายกสภามหาวิทยาลัย และสามารถคุมและดำเนินงานต่อตามที่ทำไว้ได้อีก นายกสภาฯ หาได้เป็นตำแหน่งที่ควบคุมด้านนโยบายหรือเป็นตำแหน่งเกียรติยศอย่างที่เคยเป็นมาไม่ กลับกลายเป็นตำแหน่งบริหารที่ซ้ำซ้อนกันไปกับตำแหน่งอธิการบดี

เรื่องของการโยกและสืบทอดตำแหน่งนี้ หากไม่มีการแก้ไขในอนาคต ก็จะกลายเป็นปัญหาของการบริหารมหาวิทยาลัยไทยไปอีกนาน เพราะในกรณีนี้ทั้งนายกสภาฯ กับอธิการบดีสามารถตกลงและประนี-ประนอมกันได้ พุดง่าย ๆ คือ อธิการบดีคนใหม่ทำงานต่อให้กับคนเก่า ก็ไม่ทำให้เกิดปัญหาเท่าใดนัก แต่

ในกรณีที่มีทัศนวิสัยหรือนโยบายต่างกันอย่างมาก ก็ก่อให้เกิดปัญหาได้โดยไม่ยากนัก

ในช่วงดังกล่าวนี้แหละ ในสมัยที่อาจารย์นงเยาว์กลับมาเป็นนายกสภาฯ และอาจารย์นรินดีกลับมาเป็นอธิการบดีครั้งที่สอง ก็ได้ดำเนินการดังที่กล่าวมาแล้วให้เกิด “มติ” สภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 28 พฤศจิกายน 2539 กำหนดให้ “ย้าย” อาจารย์ ข้าราชการ ลูกจ้าง และนักศึกษาระดับปริญญาตรีทั้งหมดของคณะดั้งเดิม 8 คณะ จากท่าพระจันทร์ไปรังสิตคลองหลวง ปทุมธานี

เรื่องนี้น่าจะเป็น “ความผิดพลาด” อย่างใหญ่หลวงสำหรับธรรมศาสตร์ รวบรวม ขาดหลักวิชา ขาดการวิจัย ขาดการวางแผน และที่สำคัญ คือ ขาดการมี “ส่วนร่วม” ของประชาคมธรรมศาสตร์ เป็นการ top down อย่างที่ไม่น่าจะเกิดในสถาบันอย่างธรรมศาสตร์

ผลที่จะตามมาจากการย้ายปริญญาตรีของคณะดั้งเดิมไปทั้งหมด ก็คือจำนวนประชากรนักศึกษาที่ทำพระจันทร์ (เวลากลางวัน) จะต้องลดลงจากกว่า 1 หมื่น 5 พันคน เหลือเพียง 1 พันคนที่เป็ปริญญาโท ปริญญาเอก (ที่ปกติก็ไม่ได้มาเรียนในเวลากลางวันอยู่แล้ว)

ท่าพระจันทร์จะต้องกลายเป็นเมืองร้าง (ในเวลากลางวัน) ในที่สุด และเมื่อคิดตามหลักเศรษฐศาสตร์ หรือหลักพาณิชย์ธรรมดา ๆ ก็จะไม่คุ้มทุน” ไร่ที่ดินและตึกไม่เต็มกำลัง อาจมีผลให้ “ท่าพระจันทร์” ถูกตัดแปลงเป็น “อื่น” (หรือถูก “ยึด” ไปก็ได้ ดังมีข่าวลือข่าวปล่อยออกมาเป็นระยะ ๆ ไม่ว่าจะเรื่องทำเป็น “สมิธโซเนียน” หรือแม้แต่กลับไปเป็นพิพิธภัณฑ “วังหน้า” อะไรเทือก ๆ นั้น) ผลที่สุด คือ “อวสาน” ของธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์อย่างที่เราอาจจะได้เห็นกันนั้นแหละ

เรื่อง “ย้าย” นี้คาราคาซังมาเป็นเวลานาน กล่าวคือ แม้จะมีมติในสมัยของอาจารย์นงเยาว์และอาจารย์นรินดี (สอง) แต่จะนำมาปฏิบัติจริงก็ในสมัยของอาจารย์พนัสและอาจารย์นริศ คือ เริ่มให้นักศึกษาชั้นปีที่ 2 ของคณะดั้งเดิมต้องอยู่รังสิต คลองหลวง ก็ต่อเมื่อปีการศึกษา 2545 คือ 6 ปีให้หลัง และท้ายที่สุดในอนาคตอันใกล้นักศึกษาปี 3 และ 4 รวมทั้งอาจารย์และเจ้าหน้าที่ทั้งหมด ก็คงประสบชะตากรรมเช่นนั้น เป็นอันว่า “ปิด” บทบาทของธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์เมื่ออย่างเข้าขวบ 70 ปี พ.ศ. 2547 นี้เอง

ที่นี้ในประเด็นที่ทำให้ธรรมศาสตร์ได้ใกล้ชิด “สถาบันสูงสุด” นั้น ในสมัยที่อาจารย์นงเยาว์เป็นอธิการบดีและเป็นนายกสภาฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับการกราบบังคมทูลเชิญเสด็จงานสำคัญให้ธรรมศาสตร์ 3 ครั้งเป็นกรณีพิเศษตามลำดับ คือ

ครั้งแรก เมื่อสมัยงาน 50 ปีธรรมศาสตร์ 15 มิถุนายน 2527 พระราชทานทองชนวนและเสด็จฯ ท่าพระจันทร์ เททองหล่อพระพุทธรูปสีหิงค์ (จำลอง) หน้าตักประมาณ 31 นิ้วครึ่ง และพระราชทานพระปรมาภิไธยย่อ ภ.ป.ร. เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป

ครั้งที่สอง 3 พฤศจิกายน 2529 เสด็จฯ คลองหลวง รังสิต พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงวางศิลาฤกษ์โรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ

ครั้งที่สาม 29 มิถุนายน 2537 เวลา 16.30 โปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนิน ทรงเป็นประธานในพิธีพุทธาภิเษก เหริยญพระพุทธรูปสีหิงค์ ภ.ป.ร.และพระกริ่ง ภ.ป.ร. ธรรมศาสตร์ 60 ปี ณ พระอุโบสถวัดพระแก้ว

เหตุการณ์ในครั้งที่สามนี้ สมควรได้รับการบันทึกไว้ ณ ที่นี้ เพราะเป็นเหตุการณ์ที่พิเศษมาก กล่าวคือ นอกจากจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าเสด็จฯ ด้วยพระองค์เองแล้ว ธรรมศาสตร์ยังได้รับอนุญาต

ให้ทำพิธีพุทธาภิเษกในโบสถ์วัดพระแก้วอีกด้วย ในวันนั้นวันที่ 29 มิถุนายนก็เพียง 2 วันหลังงานสถาปนาธรรมศาสตร์ 60 ปี และก็เพียงประมาณ 2 สัปดาห์หลังจากปัญหายุ่งยากเรื่องสภาฯ ลงมติถึง 2 ครั้งกลับไปกลับมาในการแต่งตั้งอธิการบดี

ในวันพิธีดังกล่าว พวกเราที่เข้าเฝ้าแต่งเครื่องแบบปกติขาว และต้องตามขบวนเสด็จเข้าไปในโบสถ์วัดพระแก้ว เมื่อถึงประตูโบสถ์ ด้วยความไม่เข้าใจธรรมเนียมพระราชพิธี ผมก็รีบถอดรองเท้าออกด้วยความเคยชิน ปรากฏว่าถูกเจ้าพนักงานรีบเข้ามาบอกให้สวมเกือกกลับเข้าไปใหม่ แล้วให้ตามเข้าไปนั่งประจำที่ภายในโบสถ์ บอกไม่ได้ว่าตนเองมีความรู้สึกอย่างไร เพราะไม่เคยใส่เกือกเข้าโบสถ์ และนี่ก็เป็นโบสถ์วัดพระแก้วอีกด้วย รู้แต่ว่ามันและงไปหมด

ครั้นเสร็จพิธีก่อนเสด็จกลับ อาจารย์นงเยาว์ ก็หันมาทางอาจารย์นริติและผม บอกว่าให้ตามเธอไป เธอลุกขึ้นแล้วเดินนำ เราทั้งสองเดินตาม ไปยังเบื้องพระพักตร์ แล้วอาจารย์นงเยาว์ก็ทรุดตัวลงกราบกับพื้น เราก็ก้มตาม พอเงยหน้าขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีรับสั่งว่า “นี่ก็อธิการบดี นี่ก็อธิการบดี นี่ก็อธิการบดี” เราก้มกราบอีกครั้ง แล้วก็ถอยออกมา

บอกไม่ถูกว่าตนเองมีความรู้สึกอย่างไร เพราะไม่ได้เตรียมตัวมาก่อน และก็ไม่มีใน “หมายกำหนดการ” ทั้งยังอยู่ในเครื่องแบบปกติขาวอีกต่างหาก ซึ่งปกติเราก็จะถวายค่านับหรือถอนสายบัวกันต่อหน้าพระที่นั่ง อาจารย์นงเยาว์บอกภายหลังว่า “ก็อยากไปกราบท่าน” และเสริมต่อว่าให้ผมเขียนไว้เป็นหลักฐาน

บัณฑิต ๕.๖. รุ่นแรก

(11) มีคนพูดถึง “ความสำเร็จ” ของธรรมศาสตร์มาพอสมควรแล้ว แต่อยากจะเรียนถามอาจารย์ว่า อะไรคือ “ความล้มเหลว” ที่สุดของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เป็นคำถามที่ดีมาก ๆ เพราะปกติตามแบบ “ไทย ๆ” เรา มักจะพูดกันแต่เฉพาะ “ด้านดี” ด้าน “ความสำเร็จ” ส่วนด้าน “ไม่ดี” หรือ “ความล้มเหลว” นั้น ไม่ค่อยมีใครพูดถึง ยิ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับ “ตัวเอง” แล้วยิ่งไปกันใหญ่ ผมเลยขอถือโอกาสพูดตรง ๆ เลย ทั้งที่เป็น “ความล้มเหลว” ของ “ธรรมศาสตร์” และของ “ตัวเอง” (เพื่อเป็นอีกหนึ่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์)

ในทัศนะของผม ความล้มเหลวของธรรมศาสตร์ คือการปล่อยให้ “คณาธิปไตย” และ “การเมืองไม่ดี” เกิดขึ้นภายในรั้วมหาวิทยาลัย ส่วนความล้มเหลวของตัวเอง คือ “การไม่รู้จักประนีประนอมและประสานผลประโยชน์”

ในเรื่องแรกเป็นเรื่องของปรากฏการณ์และวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นภายในธรรมศาสตร์ในกว่า 1 ทศวรรษที่ผ่านมา ส่วนในเรื่องหลังเป็นความผิดพลาด “ส่วนตัว” ที่ผมต้องขอถือโอกาสดังนี้บอกว่า “เสียใจ” มากและต้อง “ขอโทษ” ผู้คนจำนวนไม่น้อยใน “ประชาคมธรรมศาสตร์” ไม่ว่าจะ เป็นอาจารย์ เป็นนักศึกษา เป็นเจ้าหน้าที่ และเป็นศิษย์เก่ากับกัลยาณมิตร ที่ผมไม่สามารถปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงตามที่ท่านทั้งหลายได้ให้ “โอกาส” กับผม และผมเองก็ได้ให้ “สัญญา” ไว้ทั้งโดยปากคำและเขียนไว้เป็น “นโยบาย” โดยลายลักษณ์อักษร ผมขอขมาความโดยเริ่มจากเรื่องหลังก่อน ดังนี้

ความล้มเหลวของตัวเอง

ผมดำรงตำแหน่งบริหารหลายตำแหน่งมาตามลำดับ ดังนี้ คือ

(ครั้งแรก) เมื่ออายุ 34 เป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐานสมัยอาจารย์ป่วยอยู่ 1 ปี เมื่อเกิดรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 ทุกอย่างก็จบลง

(ครั้งที่ 2) เมื่ออายุได้ 40 เป็นรองผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีฯ สมัยอาจารย์เสนห์ ปี 2524 – 28

(ครั้งที่ 3) อายุ 42 เป็นรองอธิการบดีฝ่าย 50 ปีธรรมศาสตร์สมัยอาจารย์นงเยาว์ ปี 2526 – 28

(ครั้งที่ 4) 2529 – 31 เป็นรองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษาสมัยอาจารย์นงเยาว์ (ขยายไปรังสิตคลองหลวง ปทุมธานี)

ในตำแหน่งเหล่านี้ผมเป็นเพียง “รอง” การทำงานบริหารรับผิดชอบเฉพาะด้าน ไม่ต้องให้คุณให้โทษใครเท่าไร ดังนั้นก็ไม่ค่อยจะเกิดปัญหากับ “คน” เท่าไรนัก เป็นเรื่อง “งาน” มากกว่า

(ครั้งที่ 5) อายุ 50 ผม “รณรงค์” เป็นคณบดีศิลปศาสตร์เพื่อจะได้เป็น “หัวเรือ” เสียเอง ในสมัยนั้นกระบวนการสรรหา ยังมีความเป็น “ประชาธิปไตย” อยู่สูง มีทั้งการหยั่งเสียงและการแถลงนโยบาย “เปิด” ต่อประชาคม ผมได้รับเสียงข้างมากจากทั้งสายอาจารย์และสายนักศึกษา แม้จะไม่ค่อยได้จากสายข้าราชการและเจ้าหน้าที่คณะก็ตาม แต่ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นคณบดีอยู่เกือบ 3 ปี คือระหว่าง 2534 – 37

ช่วงนั้นพอดีกับครบรอบ 30 ปีศิลปศาสตร์ 2535 ผมนำรูปแบบงาน 50 ปีธรรมศาสตร์ที่เคยทำมาใช้ซ้ำ ทีมงานของเราจัดเฉลิมฉลองทั้งด้านวิชาการและด้านศิลปวัฒนธรรมกันคึกคัก ก่อตั้งกองทุน 30 ปีไว้ในคณะศิลปศาสตร์ ช่วงนั้นตรงกับเหตุการณ์นองเลือดพฤษภา “ทมิฬ” ด้วย

ขอแทรกไว้เป็นหลักฐานหนึ่งทางประวัติศาสตร์ว่า ในการร่าง “ฎีกา” เพื่อล่ารายชื่ออาจารย์แล้วนำทูลเกล้าถวายในหลวงขอให้ทรงระงับเหตุร้ายครั้งนั้น มีธีรยุทธ บุญมีเป็นผู้นำร่าง และทำกันจนเสร็จสมบูรณ์ที่ห้องประชุมหน้าห้องคณบดีศิลปศาสตร์ ด้านติดลานโพธิ์นั่นเอง

ถ้าจำไม่ผิดวันนั้นตรงกับ 6 พฤษภาคม 2535 ตรงกับคล้ายวันประสูติของสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ และพวกเราที่ศิลปศาสตร์ได้ปลูกต้นประดู่ 1 ต้นตรงลาน “จิ้งหน่อง” ถวายเป็นที่ระลึก)

ในช่วงปลาย ๆ ที่เป็นคณบดีศิลปศาสตร์นี้แหละ เมื่อมีการสรรหาอธิการบดีในปี 2537 ซึ่งตรงกับ 60 ปีธรรมศาสตร์พอดี (2537) ผมอายุ 53 ได้ “ลงแข่งขัน” ด้วยโดย “เปิดเผย”

ดังที่กล่าวข้างต้นว่ากระบวนการสรรหาตอนนั้นยังมีความเป็น “ประชาธิปไตย” สูง มีทั้งการ “แถลงนโยบาย” ของผู้สมัครอย่าง “เปิดเผยและโปร่งใส” ต่อ “ประชาคมธรรมศาสตร์” (ต่อหน้าอาจารย์ ข้าราชการ นักศึกษา และศิษย์เก่า มีการเขียนและพิมพ์นโยบายแจกเป็นลายลักษณ์อักษร) อันนี้เป็นขั้นตอนสำคัญมาก ๆ ก่อนให้มีการ “หยั่งเสียง” หรือการ “หย่อนบัตรลงคะแนน”

ผู้มีสิทธิออกเสียงแบ่งเป็น 3 สาย คือ (หนึ่ง) อาจารย์ (สอง) นักศึกษา และ (สาม) ข้าราชการและพนักงาน ซึ่งผมก็ได้รับเสียงข้างมากจากทั้ง 2 สายแรก ในขณะที่อาจารย์บรรณกิจซึ่งเป็นอธิการบดีมาครบ 1 เเทมและลงสมัครเป็นต่อมันได้เสียงข้างมาก 1 สายจากข้าราชการและพนักงาน

ต้องขอแทรกตรงนี้ว่า กระบวนการอันยืดยาวและมีการถ่วงถ่วงอย่างละเอียดดังกล่าว ซึ่งจะจบลงด้วยการนำชื่อของผู้แข่งขันส่งไปให้กรรมการสภามหาวิทยาลัยลงคะแนน (ลับ) แต่งตั้งเป็นอธิการบดีอีกทีนั้น เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในธรรมศาสตร์ (ท่าพระจันทร์) และก็เพิ่งเกิดในช่วงประมาณ 14 ตุลาคม 2516 นั่นเอง อธิการบดีในอดีตตั้งแต่จอมพล ป. พิบูลสงคราม มาจนถึงอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์นั้นมาจากการแต่งตั้งจาก “เบื้องบน” หรือคล้ายเป็น “ตำแหน่ง “ควบ” หรือ “คุม” ทางการเมือง” เสียมากกว่า

ครั้งกระนั้น ประชาคมธรรมศาสตร์ ทั้งอาจารย์ ทั้งนักศึกษา และทั้งข้าราชการพนักงาน ไม่มีสิทธิและไม่มีเสียงแต่อย่างใด การได้มาซึ่งอธิการบดีแบบ “แต่งตั้งลงมา” หรือ top down นั้นใช้กันมานานเป็นเวลา 40 กว่าปีระหว่าง 2477 - 2517 จนกระทั่งมาถึงสมัยอาจารย์ป๋วย

พลังของ “นักศึกษา” (และอาจารย์) “ประชาธิปไตย” หลัง 14 ตุลาคม 2516 ได้สร้างกระแสให้ “การหยั่งเสียงลงคะแนน” และทำให้สภาฯ ต้องแต่งตั้งอาจารย์ป๋วยเป็นอธิการบดีสมใจพวกเรา (ขอแทรกตรงนี้อีกว่า อาจารย์ป๋วยถูกกีดกันและกั๊กทำให้หลายต่อหลายครั้งก่อนหน้า และก็ขอแทรกอีกว่าอาจารย์ป๋วยเป็นศิษย์เก่าธรรมศาสตร์คนแรกที่ได้เป็นอธิการบดีธรรมศาสตร์)

ดังนั้นกระบวนการสรรหา “อธิการบดี” ของธรรมศาสตร์ในรูปแบบที่เป็น “ประชาธิปไตย” เช่นนี้ จึงกลายเป็น “แม่บท” อยู่ระยะหนึ่งในช่วงที่บ้านเมืองมีประชาธิปไตย และพลังนักศึกษาและอาจารย์ยังคงแข็งแรงอยู่ ก่อนที่ฝ่าย “กระแสหลัก” และ “อนุรักษนิยม” จะมาช่วงชิงกลับไป

จะนั้นการที่อาจารย์นงเยาว์ได้เป็นอธิการบดีในปี 2525 และเป็นต่ออีกในปี 2529 ก็ดี อาจารย์เกริก เกียรติ (ได้เป็นในปี 2531 ก็ดี อาจารย์บรรณกิจได้เป็นครั้งแรก 2534 ก็ดี ผมเองได้เป็นในปี 2537 ก็ดี ต่างก็ต้องผ่าน (หรือจำต้องผ่าน) กระบวนการที่เป็น “ประชาธิปไตย” และ “ประชาคมมีส่วนร่วม” แบบนี้ทั้งสิ้น

แต่แล้วในการสรรหาอธิการบดีในปี 2541 ที่อาจารย์นริศ ชัยสูตรได้เป็นอธิการบดีครั้งแรกเมื่อ 6 ปีที่แล้วเป็นต้นมานั้น สภามหาวิทยาลัยซึ่งมีอาจารย์นงเยาว์เป็นนายกฯ ได้เปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์หรือ “แม่บท” นั้นไปเกือบจะหมด มีการดึงอำนาจจาก “ประชาคมธรรมศาสตร์” กลับไปอยู่ในมือของ “สภามหาวิทยาลัย” อีกครั้งหนึ่ง

อาจจะเรียกได้ว่าใช้วิธีการ “ประชาธิปไตยแบบตัวแทน” คือไม่ให้มีการหยั่งเสียงโดยตรงทั่วไป (แต่ให้ใช้หน่วยงานหรือคณะฯ รวบรวมความเห็นแล้วเสนอ “ชื่อ” ไปแทนกระบวนการหยั่งเสียง one man หรือ one woman, หรือ one student, one vote) แล้วยังห้ามไม่ให้มีการแถลง “นโยบาย” แบบ “เปิดเผยและโปร่งใส” ต่อ “ประชาคมธรรมศาสตร์” อีกต่อไป (ให้แถลงเป็นการภายในเฉพาะต่อสภาฯ ภายในตึกโดมเท่านั้น)

ใน (ครั้งที่ 6) ที่ผมเข้าดำรงตำแหน่งอธิการบดีในระยะสั้นเพียงเกือบ 9 เดือน (ระหว่าง 17 มิถุนายน 2537 ถึง 9 มีนาคม 2538) นั้นเต็มไปด้วยความ “ทุลักทุเลและยุ่งยาก” ทั้งใน “การได้มา” ซึ่งตำแหน่งและ “การทำงาน” กับ “คน” (โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบางท่านในสภามหาวิทยาลัย) เมื่อมองย้อนกลับไปแล้วมีทั้งความห่างและความไกลระหว่าง “ความฝัน” หรือ “นโยบาย” ที่ตนเองมีกับ “โลกแห่งความเป็นจริงของการบริหาร”

หลังจากการ “หยั่งเสียง” และ “การแถลงนโยบาย” แล้ว ก็มีการเสนอชื่อของอาจารย์ธนิตและผมไปให้สภาฯ พิจารณาโดยมีอาจารย์นงเยาว์เป็นประธาน ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่าอาจารย์ธนิตได้คะแนนเสียงข้างมากจาก 1 สาย คือ ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ ในขณะที่ผมได้จาก 2 สาย คือ สายอาจารย์และสายนักศึกษา ก่อนการประชุมพิจารณาของสภามหาวิทยาลัยนั้น อาจารย์ธนิตได้มีหนังสือถึงสภาฯ แจ้งว่าถอนตัว

น่าสนใจว่าในการประชุมสภาฯ วันนั้น (5/2537 วันจันทร์ที่ 13 มิถุนายน 2537) มีการจัดวาระที่เรียงลำดับกันค่อนข้างประหลาดดังนี้ คือ ในระเบียบวาระที่ 4 เป็นเรื่องรายงานผลการสรรหาอธิการบดี ได้มีมติที่ประชุมเห็นชอบให้เสนอแต่งตั้งอาจารย์ธนิต ดำรงตำแหน่งอธิการบดีต่อไปอีกวาระหนึ่ง

แต่ในวาระที่ 13 กลับมีเรื่องอาจารย์ธนิต ส่งจดหมายขอลอนตัวจากการดำรงตำแหน่งอธิการบดี และลงท้ายจดหมายนั้นว่า “เพื่อโปรดพิจารณา” (มิได้ลงว่า “เพื่อโปรดทราบ” ตามปกติ) ซึ่งกรรมการสภาฯ จึงได้ “พิจารณา” ลงมติแต่งตั้งให้เป็นที่

ทันทีที่สภาฯ มีมตินี้ออกมาว่าเป็นอาจารย์ธนิต ก็เกิดการประท้วงกันอย่างกว้างขวาง ทั้งโดยกรรมการสภาฯ บางคน (ที่ “วอลต์เอ๊าท์”) ทั้งในหมู่นักศึกษาและอาจารย์ และก็มีกรปิดโปสเตอร์กันทั่วท่าพระจันทร์ และที่สำคัญคือสื่อมวลชนนำไปลงเป็นข่าวใหญ่ในหน้าหนังสือพิมพ์

ในช่วงของความโกลาหลดังกล่าว อาจารย์ตัวแทนของอาจารย์นงเยาว์ 2 คนจากคณะนิติฯ และคณะพาณิชยฯ ไปพบผมที่บ้าน แล้วขอให้ผม “ยินยอม” รับให้มีการเริ่มต้นสรรหาอธิการบดีกันใหม่ ผมตอบว่าให้เป็นเรื่องของ “ประชาคมธรรมศาสตร์”

เมื่อเป็นเช่นนี้ อาจารย์นงเยาว์จึงเรียกประชุมสภาฯ อีกครั้ง (6/2537 วันศุกร์ที่ 17 มิถุนายน 2537) หลังการประชุมครั้งแรกเพียง 4 วัน คราวนี้นำเรื่องอาจารย์ธนิตขอลอนตัวขึ้นมาก่อน แล้วก็ให้สภามหาวิทยาลัยลงมติใหม่แต่งตั้งให้ผมเป็นอธิการฯ สืบแทน

ถ้าหากจะว่าการเข้าสู่ตำแหน่งอธิการบดีของผมเป็นไปตามครรลองประชาธิปไตย ตามเสียงของประชาคมธรรมศาสตร์ ก็คงไม่ผิดนัก แต่ในแง่ของความเป็นจริงก็คือ “ไม่ราบรื่นตั้งแต่ต้น” และมติสภาฯ ในครั้งนั้นทั้ง 2 ครั้งติด ๆ กันเพียงในเวลาไม่กี่วัน ก็สร้าง “ความแตกแยกร้ายฉาน” ขึ้นในธรรมศาสตร์อย่างไม่เคยปรากฏมีมาก่อน

แม้ผมจะสามารถตั้ง “ทีมบริหาร” ที่เต็มไปด้วยอาจารย์ที่มีคุณภาพและมีความเสียสละในการทำงานให้ธรรมศาสตร์และการศึกษาของชาติ จนมีคนกระเข้าว่าเป็น “Dream Team” ก็ตาม แต่เราก็ทำงานได้ไม่ง่ายเลย

ขอเล่าไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า ครั้งนั้นทีมรองอธิการบดีและผู้ช่วยประกอบด้วยบุคคลดังนี้ คือ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, แก้วสรร อติโพธิ, ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, ศุภลักษณ์ เลิศแก้วศรี, กาญจณี ละอองศรี, ฉันทลักษณ์ ณ ป้อมเพชร, ประโยชน์ ธรรมกรบัญญัติ, ศันสนีย์ ตันติวิท, ม.ล. จูติรัตน์ ลดาวัลย์, วิษณุ วัลญญู และอรุณ บัณฑิต อาจารย์ทั้งหมดนี้ร่วมกันทำงานจนกระทั่งลาออกพร้อมกันเมื่อ 9 มีนาคม 2538 ยกเว้นอาจารย์ฉันทลักษณ์ที่ลาออกไปก่อน)

ช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เพียงเกือบ 9 เดือนที่เราอยู่ในตำแหน่งนั้น ก็ทำอะไรให้ธรรมศาสตร์ไม่มากนัก แต่มีอยู่ 2 เรื่องที่ถือว่าใหญ่โตมาก ๆ สมควรได้รับการบันทึกไว้เป็นอีกหนึ่งหลักฐานคือ เรื่อง “สปอร์ตคอมเพล็กซ์” สำหรับกีฬาเอเชียนเกมส์และเรื่องการ “ขึ้นค่าหน่วยกิต” 2 เท่าตัว (จาก 100 เป็น 200 บาท และยังเก็บค่าธรรมเนียมบำรุงการศึกษาตลอดหลักสูตรตามลักษณะของสาขาวิชาเอกอีกด้วย)

ทั้งสองเรื่องเป็นสิ่งที่ทีมของเราวิ่งเต้น “ล๊อบบี้” จนบรรลุผล เชื่อว่าทั้งสองเรื่องนี้มีผลกระทบต่อธรรมศาสตร์อย่างมหาศาล ทั้งในเรื่องของการได้มาซึ่งอาคารสถานที่ ห้องเรียน หอพัก และเงินทุนสำรองจำนวนมาก แต่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมและการศึกษาของชาติหรือไม่ เพียงไร ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง (ทั้งสองเรื่องนี้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้าเศรษฐกิจไทยตกต่ำลดค่าเงินบาทในปี 2540 เพียง 2 ปี)

ในเรื่องของ “สปอร์ตคอมเพล็กซ์” เอเชียนเกมส์ ที่ส่วนใหญ่มาลงก่อสร้างในธรรมศาสตร์ คลองหลวง รังสิตนั้น มีเบื้องหลังความเป็นมาสลับซับซ้อนและเป็น “การเมือง” อย่างยิ่ง เพราะนี่เป็น mega-project ที่รัฐต้องลงทุนมหาศาลเป็น “พัน ๆ ล้านบาท” และดังที่ทราบกันดีว่าในตอนแรกนั้น มีแนวโน้มว่ารัฐบาลจะให้ “เอกชน” ลงทุนและให้ก่อสร้างลงในพื้นที่ของเอกชนเป็นส่วนใหญ่ (เมืองทองธานี) นี่เป็นวิถีดคิดของรัฐบาลและราชการ “กระแสหลัก”

แต่แล้วด้วยพลังกดดันจาก “พรรคการเมือง” ร่วมรัฐบาลหลายพรรค (น่าจะมาจากความขัดแย้งทางผลประโยชน์ที่จัดสรรกันไม่ลงตัว) จากสื่อมวลชน และมติมหาชน ก็ทำให้รัฐบาลผสมในสมัยนั้นมีพรรค ประชาธิปัตย์เป็นแกนนำ มี ฯพณ ฯ ชวน หลีกภัย เป็นนายก ฯ ต้องมีมติในวันที่ 10 มกราคม 2538 ให้ “สปอร์ตคอมเพล็กซ์” ส่วนใหญ่ลงที่ธรรมศาสตร์ คลองหลวง รังสิต

ความสำเร็จในเรื่องนี้ ต้องให้เครดิตกับทีมเดิมของอาจารย์ธนิต ที่ได้ตั้งเรื่องเสนอต่อ ครม. “ค้าง” ไว้ก่อนที่จะหมดวาระในครั้งแรก และมีข้าราชการระดับสูงของธรรมศาสตร์ 2 คน ที่ได้นำเรื่องมาให้ทีมของเราดำเนินการต่อ คือ คุณชาติ มงคลจันทร์ และคุณคณิต พิชะวนิชย์

ปัญหาว่า “สปอร์ตคอมเพล็กซ์” จะลงที่ไหนนั้นเป็นเรื่องใหญ่และขัดแย้งกันเรื่องผลประโยชน์มาก มีขึ้นก่อนที่เรื่องจะตกมาถึงทีมของเรา วันหนึ่งรายการทีวี “เช้าวันนี้” ของคุณสมฤทธิ อ่อนนิมิต ก็นำเรื่องนี้มาออกรายการ นำมาอภิปรายโดยเชิญผมไปร่วมให้สัมภาษณ์ (สด) ในนามของธรรมศาสตร์

รายการวันนั้นกลายเป็นประเด็น “ร้อนฉ่าสุด ๆ” ขึ้นมาทันที มีทั้งโทรศัพท์มาสนับสนุนแทบจะสายใหม่ มีทั้งการตีเป็นข่าวใหญ่ในหน้า นสพ. เกือบทุกฉบับ มีการออกรายการวิทยุและทีวีอีกหลายครั้ง ทำให้ทบวงมหาวิทยาลัย ซึ่งมีนายแพทย์กระแสด ชนะวงศ์ (พรรคพลังธรรม) เป็นรัฐมนตรี และมีนายแพทย์เกษม วัฒนชัย เป็นปลัดทบวง ฯ ออกมาสนับสนุนสมทบ เปิดเวทีให้เราแถลงข่าวแถลงจุดยืนและนโยบายที่ว่า ทำไมธรรมศาสตร์ต้องการนำ “สปอร์ตคอมเพล็กซ์” มาลงที่คลองหลวงรังสิตให้จงได้

คงต้องเท้าความกลับไปอีกว่าทำไมเรื่อง “สปอร์ตคอมเพล็กซ์” ถึงเป็นเรื่องใหญ่เรื่องโตสำหรับทีมของเรา呢 กล่าวคือ ในบริบทของธรรมศาสตร์เมื่อสมัยนั้น (คือ 2537/38 ที่ตรงกับครบรอบ 60 ด้วย) คลองหลวง รังสิตยังเป็นดินแดนที่แสนจะกันดารยิ่ง สิ่งที่ขาดแคลนมาก ๆ เลยก็คือ “หอพัก” รวมทั้ง “ห้องเรียนห้องทำงาน” ของอาจารย์ ข้าราชการ และนักศึกษา

ดังนั้นข้อสรุปของอาจารย์รังสรรค์ ในฐานะรองอธิการบดีฝ่ายวางแผน ฯ คือต้องไป “ช่วงชิง” เอา “สปอร์ตคอมเพล็กซ์” มาให้จงได้ เพราะทำให้เมื่อแข่งขันกีฬาเสร็จจะได้ “หอพักนักกีฬาเอเชียนเกมส์” จำนวนเป็น “พัน ๆ ยูนิต” มาดัดแปลงให้เป็นหอพักของชาวธรรมศาสตร์ คลองหลวง รังสิต

นี่คือ “วาระซ่อนเร้น” ของเราในการวิ่งเต้น “ล๊อบบี้” แม้ว่าโดยทางการเราจะชี้แจงว่าเป็นเรื่องการ “ขยาย” ความเจริญออกไปชนเมืองบ้าง เป็นการ “ส่งเสริม” กีฬาของชาติบ้างก็ตามที่

กล่าวได้ว่าในครั้งกระนั้น ชาวธรรมศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นศิษย์เก่า เป็นคนในธรรมศาสตร์ หรือ กัลยาณมิตรก็ตาม รวมทั้งทีมของเราได้วิ่งเต้น “ล๊อบบี้” ช่วยเหลือสนับสนุนเรื่องนี้กันพร้อมเพรียง และไม่เชื่อว่าจะมี “พลัง” ปานนั้น “ยาบ่ารุง” ที่สำคัญที่สุดน่าจะเป็น “สื่อมวลชน” (นักเขียน นักวิจารณ์ คอลัมนิสต์ นักจัดรายการวิทยุและทีวี) ทั้ง นสพ. ทั้งวิทยุ ทั้งทีวี ที่ลงและกระจายให้เป็นข่าวใหญ่ข่าวดังตลอดเวลา

แต่เมื่อจะต้องตัดสินใจขาด อำนาจก็อยู่ที่ ครม. และนักการเมืองตามพรรคต่าง ๆ นั่นเอง ดังที่กล่าวแล้วว่า รัฐบาลสมัยนั้นเป็น “รัฐบาลผสม” ที่ไม่แข็งแกร่งนักโดยมีพรรคประชาธิปไตยเป็นแกนนำ ซึ่งทีมของเรา และกัลยาณมิตร ก็กำหนดตัวประกอบบุคคลสำคัญของทุกพรรค ๆ วิ่งเต้น “ล๊อบบี้” อย่างหนักและหน่วง มีการใช้โทรศัพท์กันแทบจะสายไหม่ นักการเมืองบางคน รัฐมนตรี (ที่รู้จักกันพอควร) บางราย ก็รับโทรศัพท์ บางราย ก็ไม่รับ บางรายก็เออออ เลี้ยง ๆ ไป แม้จะพบกันในงานพิธี ก็ไม่ยอมสบตาก็มี

แต่ก็สมควรกล่าวขอบคุณไว้ว่า ณ ที่นี้ว่า พรรคการเมืองที่ให้ความสนับสนุนอย่างกระตือรือร้น คือ พรรคชาติพัฒนา (ของอดีตนาย ก. ชาติชาย ชุณหะวัณ) และพรรคพลังธรรม (ของพลตรีจำลอง ศรีเมือง โดยผ่านนายแพทย์กระแสด และคุณทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์)

ในวันที่ 10 มกราคม 2538 ที่ครม. ประชุมเพื่อตัดสินใจขาดที่ทำเนียบรัฐบาลนั้น ผู้ที่ไป defend ต่อ ครม. คือผม และอาจารย์แก้วสรร อดิโพธิ ซึ่งพ่วงเอาคู่แฝดคือ อาจารย์ขวัญสุวรรณ (ในฐานะผู้รู้เรื่องทางด้าน วิชาสถาปัตยกรรมและการวางผังเมือง จุฬาฯ) ไปด้วย “คู่แฝด” สร้างความตื่นเต้นเป็นอย่างยิ่งให้กับที่ประชุม ที่มี ๖ คน ๗ ขวน หลีกภัยนั่งเป็นประธาน

เมื่อผมเสนอเสร็จ ก็กลับที่ให้ “คู่แฝด” ผลัดกัน “defend” คงทราบกันดีว่า “คู่แฝด” นี้มีคารมคมคายแค่ไหน และท้ายที่สุดเมื่อมีมติของ ครม. ออกมาในตอนเย็นวันนั้นว่า สปอร์ตคอมเพล็กซ์ “ลงที่คลองหลวง รังสิต” เราก็เฮกันเกรียว

วันนั้นก็เป็นที่เราตื่นเต้นที่สุดและดีใจที่สุดวันหนึ่งในชีวิตสำหรับการทำงานให้ธรรมศาสตร์ แต่ก็ เป็นเวลาเพียงไม่ถึง 2 เดือนต่อมา (9 มีนาคม) ที่เราจะต้องลาออกจากตำแหน่ง (ด้วยปัญหาที่ขัดกันในเรื่อง การตั้ง “คณะ” ใหม่ ๆ และการสรรหานายกสภาฯ ที่มีอาจประนีประนอมกันและประสานผลประโยชน์กันได้)

ความล้มเหลวของมหาวิทยาลัย

สำหรับผู้คนจำนวนไม่น้อยไม่ว่าจะเป็นชาวธรรมศาสตร์หรือไม่ นี่เป็นเรื่องที่ “เจ็บปวด” ยิ่งคำนึงถึง มรดกวัฒนธรรมของธรรมศาสตร์ และ “พื้นที่และแผ่นดินท่าพระจันทร์” ยิ่งพิจารณาจาก “ภูมิหลัง” ของ 70 ปีที่ผ่านมา จากจุด “กำเนิด” และ “จิตวิญญาณ” ที่ “ชาวธรรมศาสตร์และกัลยาณมิตร” ได้สร้าง ได้ปลูกฝัง และได้ปฏิบัติกันมา ธรรมศาสตร์น่าจะเป็นมหาวิทยาลัยที่มี “ประชาธิปไตย” “การมีส่วนร่วมของประชาคม” และ “ความโปร่งใสเปิดเผย”

พูดง่าย ๆ คือผู้บริหารและครูบาอาจารย์ ตลอดจนนักศึกษา และบัณฑิตของธรรมศาสตร์ น่าจะต้อง เป็นผู้ “เชื่อมั่น” และ “ผู้ปฏิบัติ” และเป็น “ตัวอย่าง” อันดีในเรื่องนี้ กล่าวโดยรวม ๆ แม้ธรรมศาสตร์ของเราจะได้ทำหน้าที่ในด้านนี้มาไม่น้อย แต่ ณ บัดนี้ ก็ถือได้ว่า “น่าเสียดาย”

กล่าวคือในปัจจุบัน (และก็หวังว่าเป็นเพียงปัจจุบันอันสั้น ๆ เท่านั้น) คิดว่า “ความล้มเหลว” ที่สุดของ ธรรมศาสตร์ คือ การขาดประชาธิปไตย ขาดความโปร่งใส ขาดการมีส่วนร่วม หรือกล่าวให้ตรงเป้า คือ เกิด “คณาธิปไตย” และ “การเมืองไม่ดี” ขึ้นในธรรมศาสตร์ และถ้าหากไม่มีการแก้ไข ก็อาจจะแผ่ขยายตัวและ ฝังรากลึกไปยิ่งกว่านี้

คิดว่าเรื่องนี้เป็นปรากฏการณ์ค่อนข้างใหม่ และเพิ่งเกิดขึ้นมาในช่วงระยะเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมา นี้เอง ที่ได้เกิด “กลุ่มอำนาจย่อย” หรือ “คณาธิปไตย” ขึ้นภายในธรรมศาสตร์ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ท่าพระจันทร์) ที่เกาะกลุ่มรวมตัวกัน “กุมอำนาจและยึดตำแหน่งต่าง ๆ” ในธรรมศาสตร์ไว้อย่างเหนียวแน่น

“กลุ่มอำนาจย่อย” หรือ “คณาธิปไตย” นี้อาศัย “ความไม่รู้ (เท่าทัน) ความไม่เข้าใจ (กลไก) ความ ไม่มีเวลา (พอ) และความเบื่อหน่าย” ของ “ประชาคมธรรมศาสตร์” และ “กรรมการ” บางส่วนของสภามหาวิทยาลัย ดำเนินการบริหารจัดการไปในทิศทางตามอำเภอใจของตน ทั้งยังจัดสรรแบ่งปันตำแหน่งให้ กันและกันอีกด้วย

บรรดากรรมการสภาฯ ไม่ว่าจะ เป็น “ผู้ทรงคุณวุฒิ” จาก “ภายนอก” หรือกรรมการที่มาจาก “ภายใน” เอง (ที่เป็นอาจารย์และข้าราชการประจำ) รวมไปถึงระดับของอาจารย์ ข้าราชการ และนักศึกษา ซึ่ง เคยกระตือรือร้น ห่วงใยและ “มีส่วนร่วม” ในงานของมหาวิทยาลัย ก็เกิดความเอือมระอาเบื่อหน่าย บางส่วนก็ ถูก “ทำให้แข็ง แล้วปกครอง” บางส่วนก็ “รู้เท่าไม่ถึงการณ์” ตามเกมส์ไม่ทัน

บ่อยครั้งการบริหารจัดการธรรมศาสตร์ เป็นไปโดยขาดหลักวิชาการ ขาดการมีส่วนร่วม และขาด ประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม ขาดกฎและเกณฑ์ (ที่สภาฯ ตั้งหรือมีมติไว้เองก็มี)

หลายต่อหลายครั้ง ธรรมศาสตร์ก็ได้ผู้บริหารตั้งแต่ระดับอธิการบดี คณบดีหรือผู้อำนวยการของ คณะ ของสำนัก ของสถาบัน ที่เป็น “พรรคพวก” และ “เพื่อนฝูง” ของ “กลุ่มอำนาจย่อย” หรือ “คณาธิปไตย” นี้ ทั้ง ๆ ที่บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้ “ขาด” ความรู้ความสามารถทางวิชาการ “ขาด” ความเข้าใจและประสบการณ์ ในการบริหารอุดมศึกษา

สักแต่ว่าใครเป็น “พรรคพวกเพื่อนฝูง” เท่านั้น ก็สามารรถเข้ายึดครองตำแหน่งต่าง ๆ ได้โดยง่าย ใน หลายคณะในหลายสำนักและสถาบันเกิดมีคณบดีและผู้อำนวยการที่ขาด “จันทาคติ” ของผู้ร่วมงาน ขาดการ ยอมรับเคารพและนับถือ

มิติของสภามหาวิทยาลัย ที่ไม่คำนึงถึงเสียงของประชาคมส่วนใหญ่ และที่ “ไม่รู้ (เท่าทัน) ไม่เข้าใจ (กลไก) ไม่มีเวลา (พอ) และความเบื่อหน่าย” ที่มีครั้งแล้วครั้งเล่าในทำนองนี้ ได้สร้างความ “แตกแยกไร้ความ” ขึ้นภายในธรรมศาสตร์อย่างไม่เคยมีมาก่อน ทำให้ขาดความร่วมมือร่วมใจในการทำงานวิชาการของ มหาวิทยาลัย และนี่เป็นสถานการณ์ร้ายแรงที่ธรรมศาสตร์แม้แต่ในยุคของ “มรสุมทางการเมือง” ก็ไม่เคย ปรากฏมี

ถ้าจะว่าไปแล้ว “สภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” นั้นมีผู้ทรงคุณวุฒิ “ระดับชาติ” มีทั้งอดีตและอนาคต ผู้นำของชาติบ้านเมือง ซึ่งเป็น “คนนอก” เป็นกรรมการอยู่มากหน้าหลายตา เช่น ฯพณฯ ชวน หลีกภัย, บุญญิตติ บรรทัดฐาน, มารุต บุนนาค, มานิจ สุขสมจิตร, ประเวศ วะสี ฯลฯ

ท่านเหล่านั้นน่าจะเป็น “ที่พึ่ง” เป็น “ความหวัง” แต่น่าเสียดายที่ท่านเหล่านี้ก็อาจเข้าข่าย “วังวน” ของ “ความไม่รู้ (เท่าทัน) ความไม่เข้าใจ (กลไก) ความไม่มีเวลา (พอ)” ที่จะให้กับธรรมศาสตร์และการศึกษา ของชาติ

บางท่านมีชื่อเสียงมากเสียจนกระทั่งเป็นกรรมการสภาฯ ในหลาย ๆ มหาวิทยาลัยถึง 5 – 6 แห่งหรือมากกว่านั้นก็มี (ทั้งในพระนครและต่างจังหวัด) ตามปกติแล้วสภาฯ ของมหาวิทยาลัยใดก็ตามในเมืองไทย จะประชุมเดือนละ 1 ครั้ง คือ 1 วันในสัปดาห์ที่ 1 หรือ 2 หรือ 3 หรือ 4 ของแต่ละเดือน (แล้วแต่จะกำหนดกันไว้ล่วงหน้าตลอดปี)

จากการที่ต้องมีประชุมสภาฯ เป็นประจำเช่นนี้ หากท่านใดเป็นกรรมการเกิน 4 – 5 มหาวิทยาลัย ก็คงหาเวลาว่างไปประชุมไม่มากนัก (ยังไม่นับรวมกรรมการประเภทอื่น ๆ ที่เป็นกันอยู่อีกมากมาย) รวมแล้วทั้งหมด สัปดาห์ว่างใน 1 เดือนที่มีเพียง 4 สัปดาห์ ที่จะเข้าร่วมประชุมแล้ว

ดังนั้นในรายงานการประชุมของสภามหาวิทยาลัย (ทั้งในพระนครและต่างจังหวัด) เราจะพบข้อความที่ว่า “ติดราชการ” ไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้เสมอ ๆ (แน่นอนในทางกลับกัน ก็อำนวยความสะดวกให้คุณคณบดีที่ควบคุมเกมส์ของสภาฯ ประเภทที่เข้าใจ “กฎเกณฑ์” และ “กลไก” ของการประชุม ที่สามารถจะจัดลำดับ “วาระ” หรือการนำเข้าสู่ “วาระ” หรือไม่นำเข้าก็ตาม)

นี่เป็นปัญหาของการศึกษาระดับชาติ หากไม่มีการแก้ไขให้ได้บุคคลที่มี “ความรู้ ความเข้าใจ และมีเวลาให้” เข้ามาเป็นกรรมการ และที่สำคัญคือ หากไม่มีการจำกัด “โควตา” ให้ผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านั้น เป็นกรรมการสภาฯ ได้เพียงไม่เกิน “มหาวิทยาลัยจำนวนหนึ่ง” แล้ว ปัญหานี้ก็จะคงมีต่อไปทั้งที่ธรรมศาสตร์และในมหาวิทยาลัยทั้งหมดของไทย

กรรมการผู้ “ทรงคุณวุฒิ” บางท่านของธรรมศาสตร์นั้น ดำรงตำแหน่งแล้วดำรงตำแหน่งอีก บางท่านอยู่เกิน 30 ปีหรือหนึ่งชั่วอายุคนก็มี และนี่ก็น่าจะเป็นปัญหาของการศึกษาระดับชาติเช่นกัน หากไม่จำกัด “ระยะเวลา” หรือมี “เทอม” ปัญหาของการผลัดเปลี่ยนให้มี “เลือดใหม่” ให้มี “คนใหม่ ๆ” “ความคิดใหม่ ๆ” ก็เกิดขึ้นไม่ได้ เช่นเดียวกันทั้งที่ธรรมศาสตร์และในมหาวิทยาลัยของไทย

แต่ที่สำคัญและน่าวิตกยิ่งไปกว่านั้น คือ ในหมู่ผู้บริหาร (คนใน) จำนวนหนึ่งของธรรมศาสตร์ (ท่าพระจันทร์) ที่ดำรงตำแหน่งซ้อนกับตำแหน่งกรรมการสภาฯ ด้วยนั้น ก็ได้กลายเป็น “ผู้บริหารประจำ” หรือ “มืออาชีพประจำ” ไปแล้ว จากตำแหน่งหนึ่งไปสู่อีกตำแหน่งหนึ่ง บางคน “หมุนเวียน” อยู่กับตำแหน่งบริหารติดต่อกันเป็นเวลา 20 หรือ 30 ปี

ผลเสียก็คือ “ผู้บริหาร” กลุ่มนี้จะ “ไม่เอาดี” ทางวิชาการเลย ไม่มีผลงานวิชาการ ไม่มีงานวิจัย มหาวิทยาลัยกลายเป็นเหมือนหน่วยงานทั่ว ๆ ไป ที่ส่วนสำคัญอยู่กับเรื่องของการบริหารจัดการ และเป็นเรื่องของการ “ได้แต่” ขึ้นสู่ตำแหน่ง

ถ้าหากไม่มีการจำกัดจำนวน “ตำแหน่ง” และ/หรือ “ระยะเวลา” ที่ให้ดำรงตำแหน่งเหล่านั้นได้ ปล่อยให้หมุนไปเวียนมา เป็นผู้อำนวยการ แล้วก็เป็นคนบด โยกไปเป็นผู้ช่วยหรือรองอธิการบดี ซ้ำแล้วซ้ำอีก วนไปเวียนมา เราก็คงจะหาความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการทั้งที่ในธรรมศาสตร์และในมหาวิทยาลัยของชาติได้ยากยิ่ง

และเราก็คงไม่มีมหาวิทยาลัยในรูปแบบที่สมบูรณ์ของ research university คือ “ทั้งเรียนทั้งสอนและทั้งวิจัย” อันเป็นจุดหมายปลายทางของสถาบันอุดมศึกษา และเป็นที่สุดของการเข้ามาทำงานอาชีพนี้ คือ การเรียนสูง ๆ ขึ้นไป ถึงระดับทั้งปริญญาโทและปริญญาเอก

ต้องขอพูดอย่างตรงไปตรงมาและย้าว่า มหาวิทยาลัย “ชั้นนำ” ต้องผลักดัน เรียกร้อง และทำให้ อาจารย์ของตนไปให้สุดในการศึกษาเล่าเรียนจนถึงปริญญาเอกให้ได้ และอาจารย์ก็ต้อง “ทำงานวิจัยทางวิชาการ” และมี “ผลงานทางวิชาการ” ที่จะเลื่อนสถานะไปเป็นจนถึง “ศาสตราจารย์” ในบั้นปลาย

มีฉะนั้นแล้วการจัดลำดับมหาวิทยาลัยชั้นนำในเอเชีย มหาวิทยาลัยของเราก็คงเพียงติดอันดับล่าง ๆ อยู่อีกต่อไปนานแสนนาน

คิดว่าทั้งธรรมชาติและอุดมศึกษาของชาตินั้น ต้องการ “การปฏิวัติ” มากกว่า “การปฏิรูป” การศึกษาดังที่กล่าวขวัญกันอยู่ทุกวันนี้ในยุคนี้ด้วยซ้ำไป

ตึกโดม มองจากสถานีรถไฟบางกอกน้อย

(12) สุดท้าย อาจารย์มีอะไรจะฝากไปถึง ศิษย์ธรรมศาสตร์รุ่นหลัง

นึกไม่ออกเหมือนกันว่าจะฝากอะไร ว่าไปแล้วโดย “ธรรมเนียม” ของคนที่พอมีความรู้ พอมีประสบการณ์ในตำแหน่งที่สำคัญ ๆ มักจะใช้ชีวิตบั้นปลายหรือ “ปัจฉิมวัย” ในการเขียน “บันทึกความทรงจำ” เพราะถือได้ว่าเป็น “การฝากและฝัง” เอาไว้กับอนุชนรุ่นหลัง (โดยหวังอาจจะมีคนรุ่นหลังมา “อ่าน” แล้ว “เล่าขานต่อ” หรือไม่ก็มา “ซูด” นำไปสืบทอดต่อ ๆ ไป)

ผมเองก็ชอบอ่านหนังสือประเภทนี้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เขียนแบบตรงไปตรงมา ไม่สรรเสริญตัวเอง หรือเข้าข้างตัวเองเสียจนคล้าย ๆ กับ “หนังสืองานศพ” ทั่วไป ผมคิดว่า Autobiography ของซาลิ แชลปลิน น่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุด สำหรับที่คนไทยเขียนผมชอบของขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) กับของคุณหญิงมณี ศิริวรสาร (ชีวิตเหมือนฝัน)

แต่ก็ไม่แน่ใจเหมือนกันว่าตนเองจะ “เขียน” หรือไม่ หรือจะ “เขียนได้” ในใจก็เหมือนอยากจะ “ส่งต่อ” ซึ่ง “ความรู้สึก” และ “ประสบการณ์” ของตนโดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับธรรมศาสตร์ ไปยังคนหนุ่มคนสาวรุ่นหลัง ๆ เพื่อจะบอกว่า

ครั้งหนึ่ง ยังมีมหาวิทยาลัยสามัญ ที่ไม่ธรรมดา ที่รู้จักกันในนามของธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนั้นมี “ภารกิจ” เพื่อประเทศชาติ มหาวิทยาลัยนั้นเป็นมากกว่าสถาบันการศึกษาเฉย ๆ มหาวิทยาลัยนั้นต้องเดินมาในเส้นทางที่คดเคี้ยวและววนของสังคมไทย บางครั้งต้องเข็นครกขึ้นภูเขา บางครั้งตกเหวลงห้วย มีทั้งเสียหัวเราะและน้ำตา มหาวิทยาลัยนั้นอาจหยุด อาจชะงัก อาจถอยหลัง แต่มหาวิทยาลัยก็ยังคงเดินต่อไป จาก 1 เป็น 2 เป็น 3 เป็น 4 เป็น 50 ปี เป็น 70 ปีในปีนี้ (2547) และก็จะต้องเป็น 80 เป็น 100 ปีต่อ ๆ ไป นานแสนนาน ตราบเท่าที่ยังมีคนไทยและประเทศไทยอยู่

ในบางครั้งบางเวลา เราอาจจะหลง ลืม และเลื่อนไป เหมือนอย่างที่คุณศึกษารุ่นปัจจุบันคนหนึ่งจากชุมนุมวรรณศิลป์ “สุระ พิริยะสงวนพงศ์” แต่งเป็นกลอนให้ผมเมื่อปีใหม่ 2547 ว่า “เมื่อลืมหงำเราเจยมางอกงาม ก็นิยามเพียงศาสตร์ที่ปราศธรรม”

แน่นอนธรรมศาสตร์ต้องเปลี่ยนไปพร้อม ๆ กับกาลเวลา แต่ในความเปลี่ยนแปลงนั้น เราสามารถมุ่งไปในทิศทางที่รักษาไว้ซึ่ง “วัฒนธรรมดั้งเดิมของธรรมศาสตร์” (ความเป็นเลิศทางวิชาการ ประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมของประชาคม การเมืองดี ประชาชาตินิยม) ในขณะเดียวกันก็สรรสร้างสิ่งใหม่หรือ “นวัตกรรม” ขึ้นมาให้จงได้

เราน่าจะทำให้ธรรมศาสตร์คงความเป็นเลิศในสิ่งซึ่งได้สร้างสมมาเกือบหกรอบปีนักษัตร จนน่าจะกลายเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของธรรมศาสตร์ไป นั่นคือ ความที่เคยเป็นเลิศในการศึกษาเล่าเรียนทางด้าน “สังคมและมนุษย์” ผลิตภัณฑ์ที่มีความรู้ความเข้าใจสังคมและผู้คน มีความคิดอิสระ กว้างไกล วิพากษ์วิจารณ์ รักความเป็นธรรม ความเป็นประชาธิปไตย มีความสุนทรีย์ ในขณะเดียวกัน ก็มุ่งไปสู่ความทันสมัยของโลกแห่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผลักดันให้ “วัฒนธรรมกับนวัตกรรม” ประสานกลมกลืนกัน

ในยามที่สับสนและหลงทาง ผมก็เชื่ออย่างที่คุณศรัทธาธรรมศาสตร์/รัตนโกสินทร์ “เนารัตน์พงษ์ไพบุลย์” เคยกล่าวสะท้อน “จิตวิญญาณธรรมศาสตร์” ไว้เมื่อวันคล้ายวันปฏิวัติ 24 มิถุนายน (2544) ณ หอประชุมเล็ก มธ. ท่าพระจันทร์ว่า

ใครจะตัดสายน้ำให้น้ำขาด
ใครจะตัดธรรมศาสตร์ให้ขาดได้
ลูกแม่โตมคือวิญญาณที่แกร่งไกร
ล้อมหัวใจให้เป็นใจดวงเดียวกัน
สิ่งเหล่านี้ที่โตมโหมจิตซ้ำ
ให้แกร่งกล้าเดือนปีไม่มีวัน
หากขาด โตม เจ้าพระยา ท่าพระจันทร์
ก็ขาดสัญลักษณ์ พิทักษ์ธรรม

ในโอกาสครบรอบคล้ายวันเกิด 70 ปี (27 มิถุนายน 2547) ก็ขอ “แฮปปี้เบิร์ทเดย์ ครับแม่โตม ธรรมศาสตร์”

พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา
ทรงไขประตูเปิดตึกโดม
ผู้สวมเสื้อครุยด้านหลังคือ
ดร.เดือน บุนนาค เลขานุการ
มธก. คนแรก

เดือน บุนนาค

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง*

ณัฐพล ใจจริง**

หากจะกล่าวว่า ประวัติของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองแล้ว ประวัติของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ย่อมควบคู่กับบทบาทของนายเดือน บุนนาคด้วยเช่นกัน อย่างน้อยก็ตั้งแต่การสถาปนามหาวิทยาลัยเมื่อ พ.ศ. 2477 – 2494 ในวาระที่มหาวิทยาลัยก่อตั้งมาครบ 70 ปี การเขียนถึงบทบาทของเดือน บุนนาคกับมหาวิทยาลัย จึงมีความสำคัญในการเติมเต็มประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยให้แจ่มชัดมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อเท็จจริงที่ว่า นายเดือน บุนนาคเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงคนหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในยุค “ก่อร่างสร้างตัว” แต่ “เรา” ชาวธรรมศัตร้น้อยคนนักที่รู้ถึงบทบาทของนายเดือน บุนนาคกับมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนใช้เอกสารจากกล่องเอกสารนายเดือน บุนนาคในหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์¹ ตำราที่นายเดือนเขียน และงานเขียนอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับนายเดือน โดยพิจารณาควบคู่ไปกับประวัติมหาวิทยาลัยและบริบททางการเมืองด้วย

ในบทความนี้ ผู้เขียนจะพิจารณาถึงประวัติภูมิหลัง บทบาทในฐานะเลขานุการมหาวิทยาลัย บทบาททางวิชาการ และความคิดทางการเมืองของนายเดือน บุนนาคตามลำดับ

* ขอบคุน หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอาจารย์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ที่ต่อสู้เพื่อสร้างคลังแห่งประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ให้มั่นคง ตลอดจนบรรณาธิการที่ไว้วางใจให้ข้าพเจ้าเขียนประวัติที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยในวาระ 70 ปีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในครั้งนี้ ขอบคุน ศ.สมชัย ทรัพย์วนิช ที่ให้สัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับเตรียมมธก. และมธก. ในช่วงที่ท่านศึกษาระหว่าง พ.ศ. 2484-2489 ขอบคุน รศ.วิณา (มโนทิโมกข์) เอี่ยมประไพ- พิที่มีเมตตาของข้าพเจ้าที่หมั่นเตือนให้ข้าพเจ้าขีดเขียนอะไรออกมาบ้าง ขอบคุน ผศ.รัฐพงศ์ บุญญาวัตร คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ที่สนับสนุนให้ข้าพเจ้าทำงาน คณะครุศาสตร์ ขอบคุน ผศ.รท. เทอดสกุล บุญขานนท์ อาจารย์ศิวะพล ละอองสกุล อาจารย์สุระ พัฒนปราชญ์ สาขาวิชาการบริหารปกครองท้องถิ่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา -กัลยาณมิตรที่ช่วยให้ข้าพเจ้าแข็งแกร่งในการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม และขอบคุนพรเพ็ญ มานะสมบูรณ์ ผู้เป็นกำลังใจให้กับ ผู้เขียนเสมอมา หากบทความนี้มีข้อบกพร่องประการใดข้าพเจ้าขอรับไว้แต่ผู้เดียว แต่หากมีคุณประโยชน์ในทางใด ๆ อยู่บ้างก็ตามขออุทิศให้มหาวิทยาลัยที่ข้าพเจ้ารัก - ธรรมศาสตร์

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาการบริหารปกครองท้องถิ่น โปรแกรมวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา

¹ กล่องเอกสารของเดือนบุนนาค มีเอกสารดังนี้ (1) แฟ้มรูปถ่ายของนายไพโรจน์ ชัยนาม เขียนให้นายเดือน พ.ศ. 2478 นายทวี ตะเวทีกุล เขียนให้เดือนเพื่อนที่รักถึง พ.ศ. 2478 และนายเดือน บุนนาค สวมครุย (2) แฟ้มบันทึกการประชุมมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์

ประวัติ

นายเดือน บุนนาค (2448-2525)² บุตรพระยาประเสนชิตศรีพิสัย (ดัด บุนนาค) ศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบ และอัสสัมชัญ ต่อมาบิดา³ ส่งไปศึกษาต่อที่ประเทศฝรั่งเศสด้านกฎหมายที่มหาวิทยาลัย Grenoble ได้รับปริญญาตรีทางกฎหมาย (Licencié en droit) ในระดับดีมาก (Très bien) ได้รับประกาศนียบัตรทางเศรษฐศาสตร์การเมือง (Diplome d' Economic Politique) และได้รับปริญญาเอกทางกฎหมาย (docteur en droit) จากมหาวิทยาลัย Paris

เมื่อจบการศึกษาได้ทำงานที่กระทรวงยุติธรรม หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 นายเดือนมีบทบาทในการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินจากระบบเดิมสู่ระบบใหม่ตลอดจนมีส่วนร่วมในการจัดตั้งคณะกรรมการกฤษฎีกา และเคยดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา (2478-2488)

ตำแหน่งหน้าที่ด้านการเมือง นายเดือน บุนนาค เคยดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรี (2485) รัฐมนตรีช่วยว่าการ

กระทรวงศึกษาธิการ (2486 และ 2487) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (2489 และ 2490) รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์ (2488) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ (2490) และรองนายกรัฐมนตรี (2490) เคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 2 (ประเภทแต่งตั้ง) รองประธานสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกพฤฒิสภา (2489) ตลอดจนเคยดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคสหชีพ

นอกจากนี้ นายเดือนยังมีบทบาทสำคัญในการเจรจา และแก้ไขประกาศสงครามให้ไทยพ้นจากการเป็นผู้แพ้สงครามระหว่าง พ.ศ. 2485-2490 และเป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 ส่วนงานด้านวิชาการนั้น นายเดือน บุนนาค เคยเป็นอาจารย์สอนกฎหมายในโรงเรียนกฎหมาย มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เคยดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยคนแรก เคยรักษาการในตำแหน่งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2491 - 2493⁴ เคยเป็นคณบดีคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี (2492) และคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ (2492) คนแรก และเป็นศาสตราจารย์ของคณะเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น

และการเมือง พ.ศ. 2478 (3) เพิ่มจดหมาย เช่น การร้องเรียนของประชาชนเรื่องราคาข้าวและการทุจริตข้าว บัญชีรายรับรายจ่ายส่วนตัวของนายเดือนระหว่างปี พ.ศ. 2484 - 2487 บันทึกเกี่ยวกับเชิญเป็นกรรมการสอบไล่ พ.ศ. 2494 คำบรรยายเรื่องเศรษฐศาสตร์กับการสงครามของนายเดือน พ.ศ. 2503 การฝากพนักงานมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้เลื่อนตำแหน่งของคณาจารย์หลังการเกิดกบฏวังหลวง (4) เพิ่มรวมคำแถลงการณ์ต่าง ๆ ของรัฐบาลในกรณีกบฏวระเดช พ.ศ. 2476 จำนวน 3 เล่ม (5) ซองเอกสารส่วนตัว เช่น การ์ดเชิญนามบัตร ข้อสอบ บันทึกขออนุญาตไปประชุมที่มหาวิทยาลัยขณะที่เดือน ถูกจับกุมกรณีกบฏวังหลวง พ.ศ. 2492 เอกสารกู้ยืมเงิน จดหมายจากผู้อ่านหนังสือเรื่องท่านปรีดีฯ ถึงนายเดือนและจดหมายให้เดือนยืมหนังสือเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจและเรื่องบันทึกพระบรมราชวินิจฉัย (6) สมุดปกแข็งเขียนเล่มรวมต้นฉบับดำตราเรื่องกฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายเลือกตั้งพิสดาร “องค์เลือกตั้ง” ทั้งร่างฉบับลายมือเขียน ร่างพิมพ์ตรวจแก้ไข ต้นฉบับส่งพิมพ์สถิติการออกเสียงของสยาม พ.ศ. 2476 และคำสอนที่จัดพิมพ์แล้ว

² หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเดือน บุนนาค (ม.ป.ท, 2525).

³ ใน “จดหมายของพระยาประเสนชิตถึงเดือน ลงวันที่ 8/11/2465” ใน *การแยกอำนาจ (Le séparation des pouvoirs)* (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2487) , หน้า ช - ฉ. พระยาประเสนชิตฯ ได้สั่งสอนนายเดือนว่า “การที่ถูกเดือนจะไปเล่าเรียนวิชากฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศสคราวนี้ซึ่งพอต้องการเหมือนกันเมื่อครั้งยังอยู่ในระหว่างเล่าเรียน แต่มีอุปสรรค จึงหาได้ไปหาเรียน ณ ประเทศยุโรปไม่ ครั้นพอทำมาหาได้จึงคิดส่งเจ้าไปเล่าเรียน แต่การที่ส่งไปเสียค่าเล่าเรียนจำนวนมากยิ่งกว่าในประเทศของเราภักขมาย จึงได้ชวนชวชาญทวารพโยนสิ่งที่ชอบประหยัดไว้ ถึงเวลานั้นนับว่าเพียงพอจะส่งได้ได้เริ่มจัดการตามลำดับมา เจ้าย่อมรู้อยู่แล้ว การไปคราวนี้เป็นคราวเดียวเท่านั้น จะซ้ำแก้ตัวภายหลังไม่ได้...ถ้าเจ้าสำเร็จได้จะเป็นตัวเอียงอย่างของน้อง...เวลาวางจากเรียนภาษาฝรั่งเศสให้เรียนภาษาอังกฤษให้ใช้การได้ หรือกว่านั้นยิ่งดี ...สิ่งใดเห็นเป็นประโยชน์สำหรับประเทศให้จดจำไว้บ้าง”

⁴ ภายหลังผู้รักษาการ คือ หลวงวิจิตรวาทการ เข้ารักษาการแทนระหว่าง พ.ศ. 2493 - 2494 และพลโทสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ รักษาการระหว่าง พ.ศ. 2494 - 2495.

บทบาทในฐานะเลขาธิการมหาวิทยาลัย

ความคิดริเริ่มของหลวงประดิษฐมนูธรรมในการสร้างมหาวิทยาลัยที่ตอบสนองต่อระบอบใหม่นั้นอาจจะเป็นรูปธรรมขึ้นมาได้หากปราศจากมือรางวัลกฎหมายนามว่า นายเดือน บุนนาค นายเดือนคนนี้มีบทบาทสำคัญในการร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และเคยมีบทบาทในตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยคนแรก บทบาทและอำนาจหน้าที่ของเลขาธิการมหาวิทยาลัยเป็นเช่นใด เราจำเป็นต้องพิจารณาในพระราชบัญญัติ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476 ดังนี้

“มาตราที่ 17 ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยมีเลขาธิการมหาวิทยาลัยนายหนึ่ง เป็นผู้ช่วยในฝ่ายธุรการและมีพนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อปฏิบัติงานตามสมควร”⁵ จะเห็นได้ว่า เลขาธิการมหาวิทยาลัยนั้นเป็นผู้ช่วยในฝ่ายธุรการปฏิบัติงานในหน้าที่ผู้ช่วยของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย โดยผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยมีอำนาจหน้าที่ตาม มาตรา 18 ดังนี้⁶

- (1) ควบคุมดูแลการศึกษาในมหาวิทยาลัยให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติและข้อบังคับของคณะกรรมการมหาวิทยาลัย
- (2) รับผิดชอบให้ความเห็นแก่คณะบดี
- (3) ควบคุมดูแลการเงินและการพัสดุของมหาวิทยาลัย
- (4) เป็นผู้แทนของมหาวิทยาลัยในทุกประเภท
- (5) รักษาวินัยของมหาวิทยาลัย
- (6) แต่งตั้งถอดถอนพนักงานของมหาวิทยาลัยตามระเบียบ

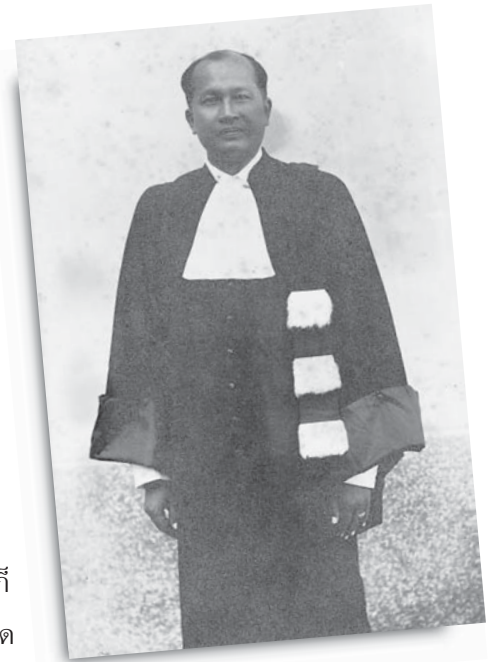
หากเราพิจารณานำอำนาจหน้าที่ของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย และเลขาธิการมหาวิทยาลัยตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ.

2476 แล้ว จะพบว่า มีความสัมพันธ์กันและทำงานอย่างใกล้ชิดกัน ในฐานะที่เลขาธิการมหาวิทยาลัยมีบทบาทหน้าที่เป็นผู้ช่วยผู้ประศาสน์การฯ อีกทั้งหลวงประดิษฐ์ฯ มีภารกิจหน้าที่ทางการเมืองมากทั้งในฐานะรัฐมนตรี ผู้สำเร็จราชการฯ ผู้นำเสรีไทย และนายกรัฐมนตรีตลอดมา ตั้งแต่สถาปนามหา

-วิทยาลัย พ.ศ. 2477 – 2490 จึงเท่ากับว่า กิจ - การภายในอำนาจหน้าที่ของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยนั้น ตกเป็นของเลขาธิการมหาวิทยาลัย โดยปริยาย

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการรัฐประหารวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 และเกิดการได้ปฏิบัติช่วงชิงอำนาจคืนของกลุ่มหลวงประ

ดิษฐ์ฯ ในกรณี “กบฏวังหลวง” พ.ศ. 2492 และของกลุ่มทหารเรือ “กบฏแมนฮัตตัน” พ.ศ. 2494 รัฐบาลได้พยายามทำลายฐานอำนาจของกลุ่มหลวงประดิษฐ์ฯ ที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองลงด้วย และพยายามเปลี่ยนชื่อมหาวิทยาลัยแต่ไม่สำเร็จ คงสำเร็จแต่เพียงการตัดคำว่า “การเมือง” ออกจากชื่อมหาวิทยาลัยเท่านั้น ท้ายที่สุด รัฐบาลร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยขึ้น

ดร.เดือน บุนนาค
ในชุดครุยปริญญาเอกกฎหมาย
ของฝรั่งเศส

⁵ พระราชบัญญัติและข้อบังคับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, พิมพ์แจกในการกฐินพระราชทาน ณ วัดบรมนิวาส วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2479 (พระนคร:โรงพิมพ์นิติสาสน์, 2479), หน้า 7.

⁶ อ้างแล้ว, หน้า 8.

ใหม่ในปี พ.ศ. 2495 ยกเลิกตำแหน่งผู้ประศาสน์การฯ โดยให้มีอธิการบดีแทน⁷ และลดอำนาจของเลขาธิการมหาวิทยาลัยลงด้วยการระงับอำนาจหน้าที่บริหารเอกสารและทำงานตามที่อธิการบดีสั่งการเท่านั้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2495 ในมาตราที่ 22 ระบุให้ เลขาธิการมหาวิทยาลัย ต้องมีวิถะฐานะไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีหรือเทียบเท่า และได้ทำการสอนในมหาวิทยาลัย หรือในสถานศึกษาชั้นสูงของกระทรวงหนึ่งกระทรวงใดมาแล้ว หรือได้ทำการเป็นเจ้าหน้าที่ตั้งแต่ชั้นหัวหน้าแผนกขึ้นไปในมหาวิทยาลัยมาแล้ว ไม่ต่ำกว่าห้าปี

ในมาตราที่ 23 ระบุให้เลขาธิการมหาวิทยาลัยมีหน้าที่เป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัยและมีหน้าที่ช่วยอธิการบดีในฝ่ายธุรการทั่วไปของมหาวิทยาลัย ประสานงานกับคณะและแผนกต่าง ๆ โดยมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

- (1) รักษาเอกสารต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย
- (2) ควบคุมการทะเบียนและสถิติของนักศึกษา
- (3) ควบคุมบัญชีตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัย
- (4) ตรวจสอบตราดูแลการเงิน การพัสดุ สถานที่ของมหาวิทยาลัยตามข้อบังคับมหาวิทยาลัย
- (5) กิจการอื่น ๆ ที่อธิการบดีมอบหมายหรือที่กำหนดไว้ในข้อบังคับของมหาวิทยาลัย

จะเห็นได้ว่า การสิ้นอำนาจของกลุ่มหลวงประดิษฐ์ฯ มีผลต่อการร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรม-

ศาสตร์ พ.ศ. 2495 ที่มีการกำหนดอำนาจหน้าที่ของเลขาธิการมหาวิทยาลัยให้ลดลง ดังจะเห็นได้ว่า เลขาธิการมหาวิทยาลัยมีขอบเขตอำนาจเพียงงานธุรการ และรักษาเอกสารเป็นสำคัญ ซึ่งต่างจากอำนาจหน้าที่ของเลขาธิการมหาวิทยาลัยใน*พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรม-ศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476* เป็นอย่างมาก⁸ ทั้งนี้ ตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยนั้นเมื่อต่อมา จนกระทั่งมีการแก้ไข*พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2495* (แก้ไขฉบับที่ 5 พ.ศ. 2516) จึงได้ถูกยกเลิกไป⁹

เลขาธิการมหาวิทยาลัย พัวพันเสอไม่รับเงินเดือน

หลวงประดิษฐ์ฯ ได้ชักชวนนายเดือน บุนนาคให้มาร่วมงานในมหาวิทยาลัยในฐานะผู้บรรยายก่อน¹⁰ ต่อมา มีการยืมตัวนายเดือนจากคณะกรรมการกฤษฎีกามาช่วยงานบริหารมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และต่อมาได้เป็นเลขาธิการคนแรกของมหาวิทยาลัยวิชาธรรม-ศาสตร์และการเมือง ด้วยเหตุที่เป็นมหาวิทยาลัยใหม่ เลขาธิการมหาวิทยาลัยต้องรับภารกิจหนักในการจัดระบบการบริหาร การจัดการเรียนการสอน การหาผู้สอน การบริหารค่าตอบแทนทั้งค่าตอบแทนการสอน และการจัดทำตำรา ตลอดจนรับภารกิจในการหาสถานที่ตั้งมหาวิทยาลัยใหม่แถบท่าพระจันทร์ การโยกย้ายทรัพย์สินจากอาคารโรงเรียนกฎหมายเดิมมาสู่สถานที่ใหม่ ฯลฯ ด้วยเหตุที่เป็น

⁷ อธิการบดีคนแรกตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2495 คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

⁸ นอกจากนี้พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2495 ยังยกเลิกตำแหน่งผู้ประศาสน์การฯ โดยให้มีตำแหน่งอธิการบดีแทนตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

⁹ *พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2495 (แก้ไขฉบับที่ 5 พ.ศ. 2516)* ได้ยกเลิกตำแหน่งเลขาธิการและสำนักงานเลขาธิการโดยให้ตั้งสำนักงานอธิการบดีขึ้น อนึ่ง ตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่คนแรกถึงคนสุดท้ายมีลำดับดังต่อไปนี้ (1) นายเดือน บุนนาค ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2477 - 2484 (2) นายวิจิตร ลูทิตานนท์ ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2484 - 2492 (3) ชุนประเสริฐ สุภมาตรา ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2492 - 2493 (4) นายวิบูลย์ ธรรมวิทย์ ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2493 - 2494 (5) นายจักร ศรียานนท์ ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2494 - 2502 (6) นายอดุล วิเชียรเจริญ ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2502 - 2507 (7) นายสมทบ สุวรรณ-สุทธิ ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2507 - 2510 (8) นายศักดิ์ ผาสุกนิรันดร์ ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2510 - 2516

¹⁰ เดือน บุนนาค, *ท่านปรีดี ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก* (พระนคร: เสริมวิทย์บรรณาการ, 2500), หน้า (16) .

การยืมตัวมาช่วยงาน และภารกิจการบริหารที่มาก ตลอด จนมหาวิทยาลัยยังมีได้กำหนดค่าตอบแทนให้เลขาธิการ มหาวิทยาลัยตั้งแต่ พ.ศ. 2477 ด้วยเหตุนี้ ในการประชุม คณะกรรมการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ครั้งที่ 1/2478 วันที่ 29 พฤษภาคม 2478 ซึ่งมีพระสาร- สาสน์ประพันธ์ นายคณะกรรมการเป็นประธาน ได้มีการ เสนอวาระเรื่อง เงินเดือนของเลขาธิการมหาวิทยาลัย¹¹ ที่ประชุมได้มีมติตกลงให้ไว้ที่ 450 บาทต่อเดือน แต่นาย

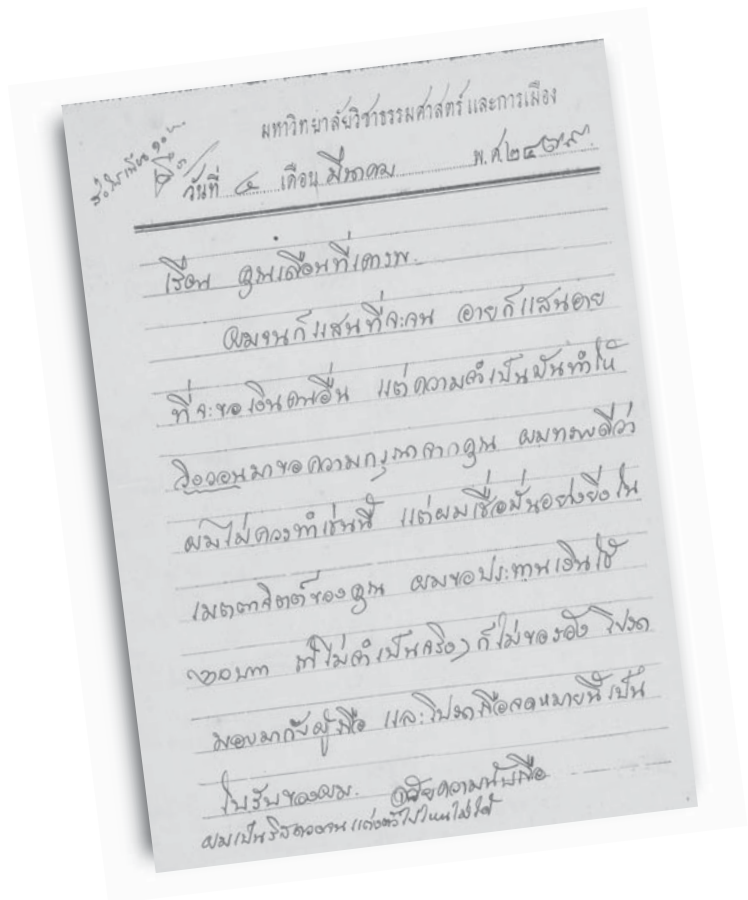
มหาวิทยาลัยมิใช่หน่วยงานราชการ ไม่มีบำเหน็จบำนาญ มหาวิทยาลัยจึงเห็นว่า ไม่เหมาะที่จะให้นายเดือนมาปฏิบัติงานประจำ และชี้แจงต่อนายเดือนว่าเงิน 450 มีใช่เงินเดือน (salary) แต่เป็นเงินรางวัลตอบแทนการทำงานพิเศษ (allocation) แต่นายเดือนก็ปฏิเสธการรับเงิน

ด้วยเหตุนี้ หลวงประดิษฐฯ ในฐานะอุปนายกจึง เสนอทางแก้ปัญหาในเรื่องดังกล่าวว่า เมื่อนายเดือนได้รับ 300 บาท ที่คณะกรรมการกฤษฎีกา แต่ที่มหาวิทยาลัยให้ 450 บาท ดังนั้นมีส่วนต่างอยู่ จึงขอให้นายเดือนเบิกได้ 150 บาทแทน ที่ประชุมฯ ในครั้งนั้นได้มีมติให้นายเดือนรับเงิน รางวัลตอบแทนการทำงานพิเศษ ดังนั้นปัญหาการไม่รับค่า ตอบแทนของเลขาธิการมหาวิทยาลัยคนแรกจึงจบลง

ผู้เป็นกึ่งพนักงานการเงิน

นอกจากจะดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย แล้ว ด้วยภูมิหลังของนายเดือนและครอบครัวที่เป็นคหบดี เราได้พบเอกสารในกล่องเอกสารของนายเดือนที่เก็บรักษา ไว้ที่หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งปรา- กฏเอกสาร และมีบันทึกขอยืมเงินจากนายเดือน บุณนาค ทั้ง ในฐานะเลขาธิการมหาวิทยาลัยและในฐานะส่วนตัว โดย เอกสารเหล่านี้อยู่ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2479-2481

จากการศึกษาเอกสารเหล่านี้ ผู้เขียนพบว่า บุคคลที่ยืมเงินจากนายเดือนนั้น อยู่ในแวดวงคณะราษฎร และมหาวิทยาลัย เช่น พนักงานในมหาวิทยาลัย อาจารย์ คณะราษฎรสายพลเรือนบางคน พี่ชายของบุคคลสำคัญใน คณะราษฎร เป็นต้น ยอดการยืมมีตั้งแต่ 20 – 2,000 บาท ทั้งนี้ในบางกรณีนั้น ผู้เขียนพบว่าหลวงประดิษฐฯ เป็นผู้ค้า ประกันเงินกู้ให้ด้วย จากการศึกษาเอกสารเหล่านี้ ผู้เขียน พบความน่ารักรและน่าเห็นใจของคำขอยืมเงินของคณาจารย์ ที่เขียนบันทึกแผ่นน้อยถึงนายเดือน ซึ่งมีทั้งบันทึกที่มีแบบ พอร์มและเศษกระดาษที่เขียนขึ้น โดยมีการให้เหตุผลต่าง ๆ นานาที่จำเป็นอย่างยิ่งยวด เช่น ผู้ยืมบางคนยืมซ้ำหลายครั้ง

หนึ่งในจดหมายขอยืมเงินที่มีมาถึง ดร.เดือน บุณนาค

เดือน บุณนาค เลขาธิการมหาวิทยาลัยเห็นว่าไม่เหมาะสม ที่จะรับเงิน เนื่องจากเขารับราชการอยู่ที่คณะกรรมการ กฤษฎีกาด้วย หากรับเงินที่มหาวิทยาลัยอีกจะเป็นการรับ เงินเดือนซ้ำสองทาง ทั้งนี้นายกฯ ได้แจ้งต่อนายเดือนว่า ใน ช่วงแรกนั้นมหาวิทยาลัยจะให้นายเดือนมาทำงานให้ แต่

¹¹ “รายงานการประชุมคณะกรรมการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประจำปี พุทธศักราช 2478.”

จนกระทั่งเขียนบันทึกโอดครวญมาถึงเดือนว่า “จนแสบที่ จะจน อายุก็แสนอายุ” หรือผู้ยืมบางคนระบุว่า “ให้หักจาก เงินเดือนมหาวิทยาลัย” หรือ “หักจากค่าการแปลหนังสือ” หรือบางคนให้เหตุผลเร่งด่วนของการยืมเงินว่า “ไฟฟ้าจะ ถูกตัด” เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เราไม่ทราบว่าคุณยืมเหล่านั้น จะส่งคืนเงินหรือไม่ เราทราบแต่เพียงว่า นายเดือนมิได้ส่ง บันทึกเหล่านั้นไปหักเงินเดือนที่มหาวิทยาลัยตามคำเสนอ ของผู้ยืม เพราะนายเดือนยังคงเก็บเอกสารเหล่านั้นไว้เป็น การส่วนตัว

จะเห็นได้ว่า นอกจากนายเดือนจะเป็นผู้บริหาร มหาวิทยาลัยแล้ว นายเดือนยังเป็นที่พึ่งทางการเงินให้กับ บุคลากรในช่วง “ก่อสร้างสร้างตัว” ของมหาวิทยาลัยด้วย เอกสารเหล่านี้เป็นเอกสารที่ทำให้เรามีความเข้าใจมากขึ้น เกี่ยวกับบรรยากาศของการบริหารมหาวิทยาลัยในช่วงแรก

พื่อยืนต้นมรสุมทางการเมือง

นอกจากการทำงานที่คณะกรรมการกฤษฎีกาแล้ว นายเดือนยังมีหน้าที่เป็นเลขานุการมหาวิทยาลัยที่จะต้อง คอยระดับปกครองมหาวิทยาลัยแห่งนี้ผ่านมรสุมทางการเมือง หลายครั้ง ตั้งแต่การรัฐประหารวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ที่ส่งผลให้หลวงประดิษฐฯ ต้องลี้ภัยทางการเมือง ทำให้มหาวิทยาลัยไม่มีผู้ประสานการฯ ดังนั้นตลอด ปี พ.ศ. 2491 นายเดือนจึงรักษาการแทนผู้ประสานการฯ แต่รัฐบาลไม่ไว้วางใจนายเดือน เขาจึงต้องทำงานอย่างโดด เดี่ยว¹²

ต่อมาได้เกิดการโต้ปฏิวัติ หรือ “ขบวนการ ประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492” หรือ “กบฏวัง-

หลวง” ยังผลให้ฝ่ายนิยมหลวงประดิษฐฯ ถูกกวาดล้างอย่าง รุนแรง ซึ่งนายเดือนได้ถูกจับกุมพร้อมกับนายวิจิตร ลูธิตา นนท์ นายทองอินทร์ ฐิริพัฒน์ นายจำลอง ดาวเรือง นายถวิล อุดล¹³ ต่อมาวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2492 อดีตรัฐมนตรี 4 คน คือ นายทองเปลว ชลภูมิ (เลขาธิการของหลวงประ- ดิษฐฯ) นายทองอินทร์ ฐิริพัฒน์ (ผู้นำเสรีไทยจังหวัด อุบลราชธานี) นายถวิล อุดล (ผู้นำเสรีไทยจังหวัดร้อยเอ็ด) นายจำลอง ดาวเรือง (ผู้นำเสรีไทยจังหวัดมหาสารคาม) ถูกตำรวจฝ่ายรัฐบาลสังหารอย่างเหี้ยมโหด ส่วนนายเดือน นั้น คณะทหารลี้ภัยจึงมิได้จับกุมคุมขังแต่ถูก “เชื้อเชียว” ให้อยู่ที่บ้านผู้บังคับการตำรวจสันติบาล¹⁴ จากเหตุการณ์นี้ จะพบว่า นายเดือนมีความผูกพันกับมหาวิทยาลัยธรรม- ศาสตร์อย่างมาก โดยดูได้จากในระหว่างที่นายเดือนถูก “เชื้อตัว” อยู่นั้น นายเดือนได้มีบันทึกถึงเจ้าพนักงานสอบสวน ลงวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2492 เพื่อขออนุญาตไป ประชุมที่มหาวิทยาลัยในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างการร่าง พระราชบัญญัติใหม่ การปรับเปลี่ยนโครงสร้างและการ เปลี่ยนชื่อมหาวิทยาลัย

ภายหลังจากที่นายเดือนถูกปล่อยตัว เขาจึงกลับ มาบริหารมหาวิทยาลัยต่อไปในฐานะรักษาการผู้ประสาน การฯ แต่ไม่ได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาล ประมาณกลาง ปี พ.ศ. 2493 จอมพล ป. พิบูลสงครามได้มีบันทึกถึงนายก คณะกรรมการมหาวิทยาลัยให้นายเดือนพ้นจากตำแหน่ง รักษาการฯ เว้นแต่ตำแหน่งคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์และ คณบดีคณะพาณิชยศาสตร์ฯ และอาจารย์ผู้สอนเท่านั้น สุดท้ายในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2494 นายเดือนถูกถอดให้ พ้นจากตำแหน่งบริหารทั้งหมด¹⁵

¹² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477 - 2511* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2535), หน้า 135.

¹³ ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 62 - 63. และ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, *ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2481 - 2492* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 316. และสุเพ็ญ ศิริคุณ, “กบฏวังหลวง (26 กุมภาพันธ์ 2492),” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518).

¹⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ, *อ้างแล้ว*, หน้า 155.

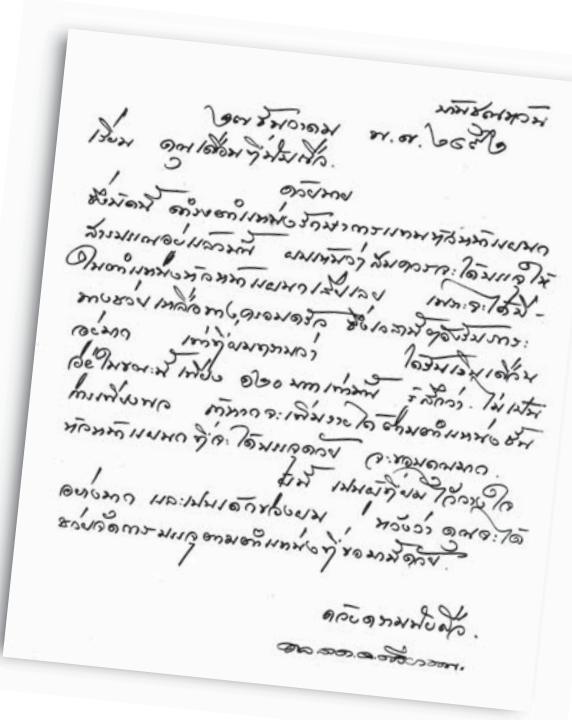
¹⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ, *อ้างแล้ว*, หน้า 155 - 156.

เพชฌัญญูกับแรงกดดันในการปูนบำเหน็จให้ “สายลับ” ของรัฐบาล

ภายหลังความล้มเหลวในการกู้อำนาจคืนของหลวงประดิษฐมนูธรรมในเหตุการณ์ “กบฏวังหลวง” ซึ่งรัฐบาลได้ทราบข่าวความเคลื่อนไหวของฝ่ายสนับสนุนหลวงประดิษฐ์ฯ ล่วงหน้า จึงได้มีการจับกุมคนใกล้ชิดและแกนนำซึ่งเป็นอดีตเสรีไทย คณาจารย์ และพนักงานซึ่งทำงานในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เช่น นายวิจิตร ลูธิตานนท์ นายทวี ตะเวทิกุล นายทองเปลว ชลภูมิ ฯลฯ จนสามารถปราบปรามได้สำเร็จนั้น ผู้เขียนพบว่า ในกล่องเอกสารของนายเดือนมีจดหมายโต้ตอบที่น่าสนใจถึง 8 ฉบับที่นายเดือนได้เก็บรักษาเอาไว้ส่วนตัว โดยจดหมายและบันทึกโต้ตอบเหล่านี้กินระยะเวลา 9 เดือน ตั้งแต่เดือนเมษายน (เพียงสองเดือนหลังจากเกิด “กบฏวังหลวง”) จนถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2492 โดยบันทึกและจดหมายเหล่านี้เป็นความเพียรพยายามของคณะทหารในการเลื่อนตำแหน่งให้พนักงานคนหนึ่งในมหาวิทยาลัยให้มีตำแหน่งและเงินเดือนที่สูงขึ้นภายหลังการปราบปราม “กบฏวังหลวง” ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

มีบันทึกข้อความลงวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2492 ถึงนายเดือนขอโอนนาย (ขอสงวนนาม) มาเป็นเจ้าหน้าที่พิมพ์ในแผนกฝึกฝน ลงชื่อ ... (ต้นฉบับอ่านไม่ออก) ในวันเดียวกันนั้นเองได้มีจดหมายหลวงสถิตยยุทธการ (หนึ่งในคณะรัฐประหาร พ.ศ. 2490 และอยู่ฝ่ายรัฐบาลในการปราบปราม “กบฏวังหลวง”) ถึงนายเดือนเรื่องขอฝากนาย (คนเดียวกับข้างต้น) โดยระบุว่าพนักงานคนนี้เป็นบุตรนายทหารที่เสียชีวิตแล้วให้เลื่อนตำแหน่ง ต่อมาในเดือนเดียวกันนั้นเอง มีจดหมายลงวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2492 จากผู้ช่วยเลขานุการ นายกรัฐมนตรี (นายฉาย วิโรจน์ศิริ) ถึงเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษา เรื่องพระยาธรรณิณฤเบศขอรับรองให้ช่วยเหลือบุตร ความว่า นายกรัฐมนตรีได้รับจดหมายจากพระยาธรรณิฯ ให้ฝากนาย (คนเดียวกับข้างต้น) ซึ่งเป็นบุตรชายของพระยาธรรณิฯ ให้รับตำแหน่งหัวหน้าแผนกเนื่องจากตำแหน่งว่างลง เพราะหัวหน้าแผนกคนเก่าถูกปลดจากกรณี “กบฏวังหลวง” โดยได้แนบจดหมายลงวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2492 ซึ่งเขียนโดยพระยาธรรณิฯ ถึงนายกรัฐมนตรีเพื่อฝากให้บุตรได้เลื่อนตำแหน่งเนื่องจากหัวหน้าตำแหน่งว่างลงจากการร่วมมือกับ “พวกก่อการจลาจล” มาด้วย (อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนตั้งข้อสังเกต

ว่าในจดหมายที่เขียนโดยพระยาธรรณิฯ นั้นอ้างว่าบุคคลที่เป็นพนักงานมหาวิทยาลัยคนดังกล่าวเป็นบุตรชายของตน แต่เหตุใดจึงปรากฏว่าบิดาจึงเขียนนามสกุลบุตรผิด? ซึ่งขัดแย้งกับจดหมายบางฉบับก่อนหน้านี้ที่ระบุว่า นาย ... เป็นบุตรนายทหารที่เสียชีวิตแล้ว)

จดหมายจากพล.ต.ต.เผ่า ถึงนายเดือน ให้เลื่อนตำแหน่งให้พนักงานมหาวิทยาลัยคนหนึ่ง โดยระบุว่า “เป็นเด็กของผม”

ต่อมาวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2492 มีบันทึกจากอุดมลักษณ์ ศรียานนท์ ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษา เรื่องขอฝากนาย ... ระบุว่าเรื่องนี้ได้แจ้งพล.ต.ต.เผ่า ศรียานนท์แล้ว วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2492 มีจดหมายจาก พล.ต.ต. เผ่า ถึงนายเดือน ในฐานะรักษาการผู้ประศาสน์การฯ เรื่องฝากนาย ... เป็นหัวหน้าแผนกฝึกฝน โดยเขียนว่า “นาย...เป็นผู้ที่ไว้ใจได้และขอรับรองว่าไม่เป็นอันตรายแต่อย่างใด” วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2492 มีจดหมายจาก

พล.ต.ต. เผ่า ถึงนายเดือนอีก โดยพล.ต.ต. เผ่า อ้างว่า นายคนนี้รักษาการแทนหัวหน้าแผนกสารบรรณอยู่เป็นเวลานาน เห็นสมควรให้เป็นหัวหน้า โดยระบุว่า “นาย...ผู้นี้ เป็นผู้ที่ผมไว้วางใจอย่างมากและเป็นเด็กของผม ” (เน้นโดยผู้เขียน)

จดหมายจากนายเดือนตอบกลับพล.ต.ต.เผ่า ว่า
“ตำแหน่งยังไม่ว่าง”

ในวันรุ่งขึ้นหลังจากที่ พล.ต.ต. เผ่ามีจดหมายมา วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2492 นายเดือนได้ตอบจดหมายถึง พล.ต.ต. เผ่า โดยให้ข้อมูลว่า ในปี พ.ศ. 2491 นั้นบุคคลดังกล่าว

ได้เงินเดือน 65 บาท ต่อมาพ.ศ. 2492 มหาวิทยาลัยเลื่อนเงินเดือนให้เป็น 120 บาทแล้ว สำหรับปี พ.ศ. 2493 นั้น มหาวิทยาลัยก็คิดจะเพิ่มเงินเดือนให้สมค่าเหนื่อย และบรรจุเป็นหัวหน้าแผนกหรือเทียบเท่า แต่ขณะนี้ หัวหน้าแผนกสารบรรณยังไม่ว่าง

ผู้เขียนมีสมมติฐานว่า บันทึกและจดหมายเหล่านี้ไม่น่าจะเป็นเรื่องบันทึกการเลื่อนขั้นตำแหน่งปกติทั่วไป ทั้งนี้การที่นายเดือนได้เก็บเอกสารเหล่านี้ไว้อย่างสมบูรณ์ โดยไม่ส่งไปเก็บยังแผนกสารบรรณนั้นสะท้อนว่า เอกสารเหล่านี้ น่าจะมีความหมายอะไรบางอย่างสำหรับนายเดือน และบันทึกเหล่านี้ อาจเป็นร่องรอยที่สำคัญในการเชื่อมโยงถึงสาเหตุที่รัฐบาลลวงรู้ความเคลื่อนไหวภายในของมหาวิทยาลัยได้อย่างดีจนสามารถจับกุมแกนนำฝ่ายพลเรือนได้หลายคนใน “กบฏวังหลวง” จนมีบันทึกจากฝ่ายทหารพยายามเลื่อนตำแหน่งเงินเดือนให้กับบุคคลดังกล่าว เพื่อเป็นการตอบแทนการให้ข่าวของสายลับของฝ่ายรัฐบาลภายหลังเหตุการณ์ หรือไม่ ?

เดือนกับตำราเรียนของมหาวิทยาลัย

ในช่วงแรกของการสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง การเรียนการสอนยังขาดแคลนตำรา คณาจารย์ยุคนั้นจึงเร่งผลิตตำราเพื่อใช้ในการเรียนการสอน โดยตำราส่วนใหญ่ของมหาวิทยาลัยนั้นจัดพิมพ์ขึ้นโดยโรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง¹⁶ ด้วยเหตุนี้ในฐานะที่นายเดือนเป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัยและผู้บรรยาย จึงจำเป็นต้องเร่งผลิตตำรา เพื่อใช้ใน ช่วง “ก่อสร้างสร้างตัว” ผลงานของนายเดือนมีทั้งตำราทางกฎหมายและตำราทางเศรษฐศาสตร์ เท่าที่รวบรวมได้มีดังนี้ ตำรากฎหมาย เช่น *คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ* (รวมทั้งกฎหมายเลือกตั้ง) เขียนร่วมกับนายไพโรจน์ ชัยนาม (2477) *คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศ* *พิสดารการสงคราม* (2478) *ระบบเผด็จการตามรัฐธรรมนูญ* (ไชเวียต ฟาสซิสต์ - เนชันแนลลิสต์) เขียนร่วมกับนายไพโรจน์ ชัยนาม (2480)

¹⁶ หลวงประดิษฐไพฑูริย์ ได้มอบเครื่องพิมพ์ของโรงพิมพ์นิติศาสตร์ให้เพื่อใช้ในการจัดพิมพ์ตำราของมหาวิทยาลัย ควรบันทึกต่อไปด้วยว่า นายเดือนได้เคยมีโครงการที่จะจัดตั้งสถาบันวิทยาศาสตร์การพิมพ์ (Institute de Science de la Press) แห่งประเทศไทยขึ้นที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อ พ.ศ. 2482 ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐบาลสมัยนั้นในลักษณะเดียวกับสถาบันฯ ที่ตั้งขึ้นที่มหาวิทยาลัยปารีสเมื่อ ค.ศ. 1937 แต่ภายหลังโครงการนี้ของนายเดือนยุติลงเมื่อเกิดสงครามโลก ดู ไพโรจน์ ชัยนาม, “ระลึกถึงศาสตราจารย์เดือน บุนนาค,” ใน *หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเดือน บุนนาค* (ม.ป.ท, 2525).

กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง (ปริญญาตรี) (2485) กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง (ปริญญาโท) (2478) กฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายเลือกตั้งพิสดาร “องค์เลือกตั้ง” (ปริญญาโท) (2478) การแยกอำนาจ (Le séparation des pouvoirs) (2487) และบทความวิชาการใน นิตินิตาสาน์ เรื่อง “Le Conseil d’Etat” (2482)¹⁷

ในด้านการผลิตตำราเศรษฐศาสตร์ของนายเดือนนั้น เราจำเป็นที่จะต้องเข้าใจพัฒนาการการเรียนการสอนในวิชาดังกล่าว โดยก่อนหน้าที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจะมีการเรียนการสอนวิชาเศรษฐศาสตร์นั้น หลวงประดิษฐฯ ได้นำเนื้อหาของวิชาดังกล่าวมาแทรกในการสอนวิชากฎหมายปกครองที่โรงเรียนกฎหมายในหัวเรื่อง “การงานซึ่งฝ่ายปกครองกระทำ” เพื่อส่งเสริมบำรุงฐานะความเป็นอยู่ความสุขสมบูรณ์ให้กับราษฎร โดยแยกเนื้อหาออกเป็น Economic Politique และ Economic Social โดยหลวงประดิษฐฯ ได้แยกออกเป็น 4 ภาคตามหนังสือภาษาฝรั่งเศสส่วนใหญ่สมัยนั้น คือ¹⁸ ภาคประดิษฐกรรม (Production Des

Richesses) ภาคปริวรรตกรรม (Circulation Des Richesses) ภาควิภาคกรรม (Reparallition Des Richesses) และภาคโภชนกรรม (Consommation Des Richesses)

ตำราเรียนทั้งวิชากฎหมายและเศรษฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองที่บางส่วนเขียนโดยนายเดือน บุนนาค

ทั้งนี้ อาจารย์ที่สอนวิชาเศรษฐศาสตร์ในยุคแรกก่อตั้งมหาวิทยาลัยเป็นอาจารย์ที่จบการศึกษาด้านกฎหมายจากฝรั่งเศส เช่น นายเดือน บุนนาค นายทองเปลว ชลภูมิ และศาสตราจารย์ ฮัต เจสัน ดังนั้นแนวการสอนจึงยึดแบบมหาวิทยาลัยกฎหมายในฝรั่งเศส ในฐานะ

¹⁷ เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเล่ม 1 - 2 (พระนคร: โรงพิมพ์นิตินิตาสาน์, 2477); เดือน บุนนาค, กฎหมายระหว่างประเทศพิสดารการสงคราม (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2478); เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, ระบบเผด็จการตามรัฐธรรมนูญ (ไซเวียต - ฟาสซิสม์ - เนชันแนลลิสม์) (พระนคร: โรงพิมพ์นิตินิตาสาน์, 2480) ; เดือน บุนนาค, กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง (ปริญญาตรี) (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2477); เดือน บุนนาค, กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง (ปริญญาโท) (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2478); เดือน บุนนาค, กฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายเลือกตั้งพิสดาร “องค์เลือกตั้ง” (ปริญญาโท) (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2478) ; เดือน บุนนาค, การแยกอำนาจ (Le séparation des pouvoirs), และ เดือน บุนนาค, “Le Conseil d’Etat,” นิตินิตาสาน์ (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2482).

¹⁸ เดือน บุนนาค, “ความเป็นมาของเศรษฐศาสตร์เงินมาตั้งเป็นคณะเศรษฐศาสตร์,” ใน อนุสารเศรษฐศาสตร์ ฉบับต้อนรับเพื่อนใหม่ ปี 2518 (ไม่มีเลขหน้า), อ้างใน นภาพร อติฉินพงศ์, พัฒนาการความคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 - ปัจจุบัน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2531), หน้า 4.

ผู้บรรยาย นายเดือนจึงต้องจัดทำตำราขึ้น เช่น เศรษฐศาสตร์ (ภาคต้น)¹⁹ เศรษฐศาสตร์ (ภาคปลาย)²⁰ ทั้งนี้ นายเดือนกล่าวว่าตนเองได้ยึดการสอนตามหนังสือชื่อ *Precis de l'Economic Politique* ของ Paul Reboud ซึ่งเป็นหนังสือที่นักศึกษาฝรั่งเศสสมัยนั้นนิยมมาก²¹ นอกจากนี้ นายเดือนได้ผลิตตำราเศรษฐกิจสยามสงคราม (2501)²² ด้วย ต่อมา นายเดือนเปลี่ยนแนวทางในการสอนเศรษฐศาสตร์แบบฝรั่งเศสมาเป็นการใช้หลักเศรษฐศาสตร์แบบอเมริกันโดยได้ผลิตตำรา

เศรษฐศาสตร์ (2510)²³ โดยแปลจาก *Economics : An introductory analysis* ของ Paul A. Samuelson เพื่อใช้ในการสอนในมหาวิทยาลัย หนังสือทั้งหมดที่กล่าวข้างต้น ส่วนใหญ่มีจำหน่ายในมหาวิทยาลัยและใช้ในการเรียนการสอนของนักศึกษาในมหาวิทยาลัย

อย่างไรก็ตาม มีรายชื่อหนังสือจำนวนหนึ่งที่นายเดือนผลิตขึ้นเพื่อจำหน่ายสู่สังคมในวงกว้าง เช่น หนังสือชื่อ *ท่านปรีดีผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก* (2500)²⁴ และหนังสือชื่อ *ชาติ - สังคม* (2501)²⁵ ทั้งนี้งานที่ชื่อ *ท่านปรีดี* นั้นเป็นงานที่รู้จักกันทั่วไป แต่งานอีกชิ้นหนึ่งของนายเดือนที่ชื่อ *ชาติ - สังคม* นั้นได้รับการศึกษาและอ้างอิงน้อย แต่ปรากฏว่ามีเนื้อหาสาระที่น่าสนใจ เช่น ถึงแม้ว่านายเดือนจะยอมรับว่า การปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้นเป็นการสร้างระบอบใหม่ด้วยเจตนารมณ์ทางกฎหมาย²⁶ แต่นายเดือนมิได้อธิบายถึงสาเหตุของการปฏิวัติครั้งนั้น ในหนังสือนี้ นายเดือนได้ยอมรับพลังของการปฏิวัติโดยอธิบายเปรียบเทียบว่า การปฏิวัติวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 กับ การปฏิวัติวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ว่าเป็นความเหมือนกับ “ประวัติศาสตร์ย้อนรอย” ที่เหตุเกิดขึ้นจาก “การไม่เอื้อเฟื้อทหาร” และ “เฉยเมยและทอดทิ้งทหาร” จึงถูกทหารปฏิวัติ และการปฏิวัติก็สำเร็จ เพราะ “แม้ว่าพวกที่ถูกขึ้นปฏิวัติจะมีจำนวนน้อยแต่พวกที่ไม่ได้เข้าร่วมปฏิวัติจริงก็เห็นชอบด้วย”²⁷ หรือปรากฏการณ์บันทึกเบื้องหลังของการรัฐประหารเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 นั้นว่า คณะ

¹⁹ เดือน บุญนาค, *เศรษฐศาสตร์ (ภาคต้น)* (พระนคร:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2477) .

²⁰ เดือน บุญนาค, *เศรษฐศาสตร์ (ภาคปลาย)* (พระนคร:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2485) .

²¹ เดือน บุญนาค, อ้างแล้ว, โนนภาพร อติวณิชพงษ์, หน้า 7.

²² เดือน บุญนาค, *เศรษฐกิจสยามสงคราม* (พระนคร:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2501) .

²³ เดือน บุญนาค, *เศรษฐศาสตร์: แปลจาก Economics: An introductory analysis* ของ พอล ซามูเอลสัน (พระนคร: มป.ท., 2510) .

²⁴ เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก*.

²⁵ เดือน บุญนาค, *ชาติ - สังคม* (พระนคร: เสริมวิทย์บรรณาการ, 2501).

²⁶ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *ความคิด ความรู้ และอำนาจทางการเมืองในการปฏิบัติสยาม 2475* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2546) , หน้า 13.

²⁷ เดือน บุญนาค, *ชาติ - สังคม*, หน้า 451.

รัฐประหารได้มีการติดต่อกับสถาบัน ๆ ชั้นสูง ตลอด “ทำไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ขนาดเข้า เฝ้าตี 3 ตี 4 และเฉพาะอย่างยิ่ง การโอนอ่อน ตามพระราชอัธยาศัย”²⁸

ความคิดทางการเมือง

หนังสือ ชาติ-สังคมนิยม
ที่นายเดียนได้ซ่อนความคิดทางการเมืองเอาไว้ในเชิงอรรถ

การศึกษาความคิดทางการเมืองของ นายเดียนในครั้งนี้จะเป็นการศึกษาวิเคราะห์จากการเขียนของเขามีอยู่ค่อนข้างมาก แต่เป็นการเขียนในรูปแบบตำราเรียน ดังนั้นเราจึงพบ “ความคิด” ของเดียนโดยตรงไม่มากนัก แต่อย่างไรก็ตาม เราสามารถศึกษาความคิดของ

เดียนได้จากแนวตำราที่เดียนได้เขียนในคำนำของตำราบางเล่ม หรือแม้กระทั่งในเชิงอรรถ (footnote)

เราสามารถเห็นแนวความคิดที่เชิดชูระบอบรัฐธรรมนูญของ นายเดียนได้ในหนังสือ *คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ* (2477) (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย) ซึ่งนายเดียนได้เขียนคำอุทิศไว้ว่า

แต่เพื่อนร่วมชาติทั้งหลาย ซึ่งได้กระทำกิจการอันใหญ่ยิ่ง ประการใดประการหนึ่ง ดังต่อไปนี้ เพื่อความเจริญของประเทศชาติ คือ

1. เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 เพื่อให้สยาม得有รัฐธรรมนูญ
2. เปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ 20 มิถุนายน พุทธศักราช 2476 เพื่อเปิดสภาผู้แทนราษฎรซึ่งถูกปิดโดยผิดวิधिแห่งรัฐธรรมนูญ
3. ปรานกษและช่วยเหลือในการปรานกษ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พุทธศักราช 2476 เพื่อรักษาไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ และความมั่นคงแห่งรัฐธรรมนูญ

จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2477 - 2487 นั้น นายเดียนได้ผลิต ตำราทางทฤษฎีที่เกี่ยวกับการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ (Constitutionalism) มาตลอด เช่น *คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ* (รวมทั้งกฎหมายเลือกตั้ง) เขียนร่วมกับนายไพโรจน์ ชัยนาม (2477)²⁹ หรือการพยายามอธิบายถึงการเกิดขึ้นของการปกครองแบบเผด็จการในหนังสือชื่อ *ระบบเผด็จการตามรัฐธรรมนูญ (โซเวียต-ฟาสซิสต์-เนชันแนลลิสต์)* เขียนร่วมกับนายไพโรจน์ ชัยนาม (2480)³⁰ รวมทั้งการให้ความสำคัญกับการแสดงออกซึ่งอำนาจอธิปไตยในการปกครองตนเอง ด้วยการเขียนถึงการเลือกตั้งใน *กฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายเลือกตั้งพิสดาร “องค์เลือกตั้ง”* (ปริญญาโท) (2478)³¹ หรือแม้กระทั่งการเสนอแนวคิดเรื่องการจัดตั้งศาลปกครองในลักษณะเดียวกับสภาแห่งรัฐของฝรั่งเศสในบทความชื่อ “Le Conseil d’Etat” (2482)³² รวมถึงทฤษฎีการแบ่งแยกอำนาจเพื่อคุ้มครองเสรีภาพของประชาชนในหนังสือเรื่อง *การแยกอำนาจ (Le séparation des pouvoirs)* (2487)³³

²⁸ เดียน บุนนาค, *ชาติ - สังคมนิยม*, หน้า 426.

²⁹ เดียน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, *คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเล่ม 1 - 2*.

³⁰ เดียน บุนนาคและไพโรจน์ ชัยนาม, *ระบบเผด็จการตามรัฐธรรมนูญ (โซเวียต - ฟาสซิสต์ - เนชันแนลลิสต์)*.

³¹ เดียน บุนนาค, *กฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายเลือกตั้งพิสดาร “องค์เลือกตั้ง”* (ปริญญาโท).

³² เดียน บุนนาค, “Le Conseil d’Etat.”

³³ เดียน บุนนาค, *การแยกอำนาจ (Le séparation des pouvoirs)*.

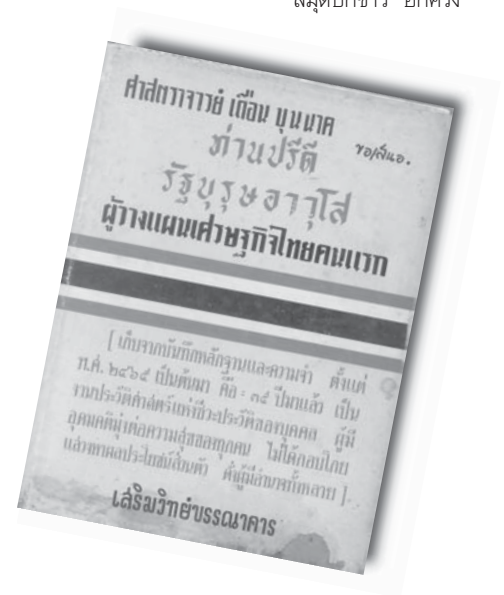
หากพิจารณาความคิดของเดือนผ่านตำราเศรษฐศาสตร์ที่เขาผลิตแล้วจะพบว่า เดือนให้ความสำคัญกับการสอนประวัติความคิดทางเศรษฐกิจมากทั้งฝ่ายเสรีนิยมและสังคมนิยม ซึ่งพบได้ทั้งในตำราเศรษฐศาสตร์ (ภาคต้น)³⁴ และเศรษฐศาสตร์ (ภาคปลาย)³⁵

ถึงแม้ว่างานของนายเดือนในช่วงแรกนั้นยากที่จะมองเห็นถึง “ความคิด” ทางการเมืองมากนัก เพราะเขียนในรูปแบบตำราเรียน แต่หากเราพิจารณางานในช่วงหลัง ๆ แล้ว เราจะเห็นความตกผลึกอย่างมากในความคิดของเขาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำประเด็นการเมืองและเศรษฐกิจเชื่อมโยงเข้าหากัน ดังที่พบในหนังสือเรื่อง *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก (2500)*³⁶ และหนังสือ *ชาติ-สังคม (2501)*³⁷

หลังปี พ.ศ. 2500 ภาพปีศาจทางการเมืองของหลวงประดิษฐ์ฯ ได้เสื่อมพลั่งลง เนื่องจากตำนานดังกล่าวไม่ได้เป็นประโยชน์ทางการเมืองแก่กลุ่มคณะรัฐประหารวันที่ 16 กันยายน และ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2500 มากนัก³⁸ ด้วยบรรยากาศเช่นนี้นายเดือนได้ผลิตงานชื่อ *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก* เพื่อฟื้นฟูความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับหลวงประดิษฐ์ฯ และยืนยันความคิดสังคมนิยมทางเศรษฐกิจ (Socialism) โดยได้หยิบยืมคำชี้แจงเค้าโครงการเศรษฐกิจและเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วย การประกันความสุขสมบูรณ์ กับเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วย การประกอบเศรษฐกิจกับบันทึกพระบรมราชวินิจฉัย กลับขึ้นมาเสนอต่อสาธารณชนใหม่³⁹ โดยเดือนมีวัตถุประสงค์ในการเขียนเรื่องท่านปรีดีฯ เพื่อพิสูจน์ให้สังคมไทยเห็นว่า 25 ปีที่ผ่านมาความคิดสังคมนิยมทางเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ฯ ยังมีประโยชน์ต่อสังคม และมุ่งหวังว่าสังคมไทยจะ

รื้อฟื้นความคิดสังคมนิยมขึ้นมาอีกครั้ง ซึ่งเดือนได้ประกาศว่า “ความคิดของใครผิดของใครถูก ไม่จำเป็นที่ข้าพเจ้าจะต้องบอก เห็นกันอยู่ชัด ๆ ถ้าท่านผู้อ่าน อ่านหนังสือเล่มนี้ มีความเข้มแข็งเกิดขึ้น ตื่นจากพวงค์ มาช่วยกันทำงานเค้าร่างโครงการก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อย ๆ ข้าพเจ้าจะปลื้ม

หนังสือ *ท่านปรีดีฯ* ของนายเดือน ได้จุดประกายการรื้อฟื้นความคิดทางเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ฯ และการวิวาทะระหว่าง “สมุดปกเหลือง” และ “สมุดปกขาว” อีกครั้ง

ปิติ และเห็นว่าสิ่งที่ข้าพเจ้าหวัง คือ ความเจริญสุขของทุกคนได้บรรลุก้าวหน้าไปอีก”⁴⁰ นายเดือนเห็นว่า ความไม่สำเร็จของการนำเค้า

³⁴ เดือน บุญนาค, *เศรษฐศาสตร์ (ภาคต้น)*.

³⁵ เดือน บุญนาค, *เศรษฐศาสตร์ (ภาคปลาย)*.

³⁶ เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก*.

³⁷ เดือน บุญนาค, *ชาติ - สังคม*.

³⁸ มรกต เจวจินดา, *ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์กับการเมืองไทย พ.ศ. 2475 - 2528* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 189 - 190.

³⁹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมถึงการเมืองของการผลิตซ้ำเอกสารทั้งสองชิ้นดังกล่าวตั้งแต่ พ.ศ. 2476 - 2543 ได้ใน ฉวีพล ใจจริง, “วิวาทะของหนังสือเค้าโครงการเศรษฐกิจและพระบรมราชวินิจฉัยกับการเมืองของการผลิตซ้ำ,” *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* ฉบับที่ 6 (มิถุนายน พ.ศ. 2544 - พฤษภาคม พ.ศ. 2545).

⁴⁰ เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก*, หน้า (17).

โครงสร้างกล่าวมาปฏิบัติเป็นเพราะ ความอิจฉา ริษยาอย่างเดียว เพราะในเวลาต่อมา สิ่งที่หลง- ประดิษฐ์ ๆ เสนอไว้ รัฐบาลในยุคหลังก็รับมาทำ ทั้งสิ้น⁴¹

ทั้งนี้ นายเดือนได้เขียนหนังสือเล่มสุดท้ายที่เชื่อมโยงเรื่องการเมืองและเศรษฐกิจในชื่อ *ชาติ - สังคม* ไว้เมื่อ พ.ศ. 2501 ในหนังสือดังกล่าว เราได้เห็นร่องรอยความคิดทางการเมืองของนายเดือนที่แทรกเอาไว้ในเชิงอรรถ (foot-note) ในประเด็นเรื่องความทุกข์ของคนยาก โดยเล่าประสบการณ์ที่ได้เห็นในประเทศไทย แถบราชวงศ์ และเมืองท่าชื่อ Djibouti ใน ออฟริกาของฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. 1930 ว่า เขาได้เห็นภาพที่ฝรั่งทิ้งเศษอาหารให้ชาวพื้นเมืองกินแล้วนั่งหัวเราะ แต่เขากลับได้แต่นั่งเศร้าใจ⁴² นอกจากนี้ในหนังสือเล่มดังกล่าว นายเดือนแนะนำให้ผู้อ่านอย่าเพิ่งร้อง “อื้อ” เมื่อกล่าวถึงชื่อคาร์ล มาร์กซ์ แต่ควรอ่านหนังสือของมาร์กซ์เรื่อง *ทุน (Capital)* เสียก่อนแล้วค่อยวินิจฉัย⁴³ นอกจากนี้ นายเดือนยังได้วิพากษ์วิจารณ์การเมืองในช่วงจอมพลแปลกและในช่วง พ.ศ. 2490 ที่มีการจู่โจมราชกรับหลวงเอาไว้อย่างเผ็ดร้อน เช่น ปัญหาเรื่องข้าว ปัญหาการควบคุมราคาสินค้า ปัญหาเรื่องหุ่นลม ฯลฯ ไว้ในเชิงอรรถต่าง ๆ ด้วย

ผู้เขียนพบว่า หนังสือเรื่อง *ชาติ - สังคม* ซึ่งนายเดือนเขียนขึ้นนี้ได้นำเสนอเนื้อหาส่วนที่เป็นทฤษฎีและหลักการไว้ในตัวบท (text) ส่วน

“ความคิด” ของตนเองนั้นเขาได้ซ่อนเอาไว้ในเชิงอรรถ (footnote)

มีสิ่งหนึ่งที่ควรทราบคือ นายเดือนได้เขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นภายหลังมีการจัดตั้งพรรคการเมืองที่ชื่อ พรรคชาติสังคมนิยม (National Socialist Party)⁴⁴ อันมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นหัวหน้าพรรค โดยนายเดือนเริ่มต้นโดยยกตัวอย่างจากต่างประเทศเปรียบเทียบให้เห็นถึงประวัติศาสตร์การก้าวขึ้นมาอำนาจของพรรคเนชั่นแนล-โซเซียล-ลิสต์ของเยอรมัน แนวคิดเรื่องชาตินิยม แนวคิดเรื่องสังคมนิยม และพรรคชาติสังคมนิยมแห่งประเทศไทย นอกจากนี้ เดือนวิเคราะห์ว่า มูลเหตุของการจัดตั้งพรรคก็เพื่อให้คณะรัฐประหารได้แปลงรูปจากคณะทหารให้เป็นคณะกรรมการเมืองชื่อ พรรค “ชาติสังคมนิยม” แต่นายเดือนเห็นว่า พรรคนี้เป็น “ชาติสังคมนิยม” ชนิดพิเศษ ซึ่งนายเดือนได้นำนโยบายของพรรคชาติสังคมนิยมมาตีพิมพ์ไว้พร้อมกับวิพากษ์วิจารณ์ว่า แตกต่างจากเรื่องราวและทฤษฎีที่เขาพรรณนามาข้างต้นในหนังสือ นายเดือนกล่าวถึงท้ายไว้ว่า “นโยบายของพรรคการเมือง...แสดงเจตนาอันกว้างขวางที่จะทำเพื่อสังคมเพื่อส่วนรวมทั้งสิ้น แต่คงเป็นเพราะกว้างขวางเสียเหลือเกิน จึงดันได้ จับอะไรไม่ติด เราท่านจึงยังงง ๆ กันอยู่ในเรื่องชาติและเรื่องสังคมนิยม”⁴⁵ และ “ที่ผ่านมามีอำนาจก็อ้างว่า ทำเพื่อชาติ แต่ครั้งได้อำนาจแล้วก็มักใช้ไปในทางเพื่อตนเองเพื่อพวกพรรค พวกญาติ พี่น้องเสียเอ็ดร้อย มั่นเขี้ยวไม่หยุดไม่ยั้ง ไม่ยอมให้ใครเตือน ใครตำใครว่า”⁴⁶ (ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่า หลังจากที่นายเดือนได้เขียนงานในทำนองวิจารณ์พรรคการเมืองของจอมพลสฤษดิ์แล้ว นายเดือนได้รับผลกระทบอะไรบ้าง คงจำเป็นที่จะต้องค้นคว้าและสัมภาษณ์ผู้ที่พอจะทราบต่อไป)

จากการพิจารณาความคิดทางการเมืองของนายเดือนในตำราเอกสาร และหนังสือที่นายเดือนผลิตขึ้นนั้น ผู้เขียนขอเสียงสรุปตามความเข้าใจจากการสำรวจเอกสารว่า นายเดือน บุนนาค น่าจะมีความคิดโน้มเอียงไปในทางสังคมนิยมประชาธิปไตย (Socialist Democracy)

จากข้างต้น ที่ผู้เขียนพรรณนาถึงความสัมพันธ์ ระหว่างนาย

⁴¹ เดือน บุนนาค, *ท่านปรีดี ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก*, หน้า (14).

⁴² เชิงอรรถที่ 2 ใน เดือน บุนนาค, *ชาติ - สังคม*, หน้า 198 - 199.

⁴³ เชิงอรรถที่ 1 ใน เดือน บุนนาค, *ชาติ - สังคม*, หน้า 362.

⁴⁴ จดทะเบียน เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2500

⁴⁵ เดือน บุนนาค, *ชาติ - สังคม*, หน้า 497.

⁴⁶ เดือน บุนนาค, *ชาติ - สังคม*, หน้า 498.

เดือน บุนนาค กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจนถึงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในฐานะเลขาธิการมหาวิทยาลัย ผู้บรรยาย ผู้ผลิตตำราเรียน กับบริบททางการเมืองแล้ว หลังพ.ศ. 2494 นายเดือน บุนนาค พ้นจากตำแหน่งบริหารต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยทั้งหมด คงเหลือแต่เพียงตำแหน่งผู้บรรยาย ในฐานะสุดท้ายนี้ นายเดือนได้บรรยายวิชาสำคัญหลายวิชาให้กับคณะเศรษฐศาสตร์ แต่เพียงคณะเดียว (น่าสังเกตว่า นายเดือนมิได้เป็นผู้บรรยายวิชากฎหมายในคณะนิติศาสตร์อีกต่อไป ทั้งที่โดยวุฒิและประสบการณ์ของนายเดือน เคยสอนวิชากฎหมายด้วยใน

ดร. เดือน บุนนาค

สมัย มธก. - ผู้เขียน) เช่น วิชาหลักเศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ภาคประดิษฐกรรม เศรษฐศาสตร์ว่าด้วยการแลกเปลี่ยนค่าและราคา หลักเศรษฐศาสตร์ 1 ภาคปกติและภาคค่า ชั้นปริญญาโท เช่น เศรษฐกิจทางทะเล เศรษฐกิจยามสงคราม และระบบเศรษฐกิจเปรียบเทียบ ทั้งยังบรรยายให้กับคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี ในวิชาเศรษฐศาสตร์ภาคต้น จนถึงปีพ.ศ. 2514 ก็จำต้องยุติบทบาทในฐานะผู้บรรยายเนื่องจากป่วย และถึงแก่อนิจกรรมเมื่ออายุ 76 ปี เมื่อ พ.ศ. 2525 ถือได้ว่า เป็นการสิ้นสุดภารกิจของรุ่นบุกเบิกคนสำคัญคนหนึ่ง

ก้าวต่อไป

การก้าวเข้าสู่ปีที่ 70 แห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นี้ คงจะสมบูรณ์มากขึ้นหากมีการศึกษาประวัติของมหาวิทยาลัยของเราให้ละเอียดถี่ถ้วนถึงแม้ว่าก่อนหน้านี้จะมีงานวิจัยชื่อ *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477 - 2511* ซึ่งเป็นการให้ภาพรวมของประวัติมหาวิทยาลัยที่ดีที่สุด แต่อย่างไรก็ตามยังมีบุคคลอีกหลายท่านที่ควรแก่การศึกษาเพื่อให้เห็นบทบาท ความคิดและความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ให้แจ่มชัดต่อไป เช่น หม่อมเจ้าสกลวรรณภากร วรวรรณ นายวิจิตร ลูทิตานนท์ นายดิเรก ชัยนาม และคณาจารย์ชาวต่างชาติ เป็นต้น นอกจากนี้การศึกษาประวัติของมหาวิทยาลัยควรขยายขอบเขตออกไปในประวัติขององค์กรบริหารมหาวิทยาลัยในระดับต่าง ๆ เช่น สภามหาวิทยาลัย คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัย องค์กรนัก-ศึกษาและสภานักศึกษา รวมถึงพรรคนักศึกษา และกลุ่มเคลื่อนไหวต่าง ๆ ตลอดจนประวัติของการย้ายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่เกิดขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ การศึกษาเหล่านี้จะเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจประวัติของมหาวิทยาลัยในแง่มุมต่าง ๆ เพื่อส่งมอบพลังให้กับชาวธรรมศาสตร์รุ่นต่อไป

ธรรมศาสตร์ กับประวัติศาสตร์ต้อง "ห้าม"*

ฟ้า รุ่ง ศรี ขาว
กฤษณา ชำ ยิง

“ประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยของฉัน เป็นสิ่งที่ฉันภาคภูมิใจทุกวันนี้ หากจะมีใครก็ตาม ที่ก้าวออกมาข้างหน้า และชี้หน้าคำมหาวิทยาลัย ของฉันต่างๆ นานา ไม่ว่าจะป็นคอมมิวนิสต์ หรืออะไรก็ตาม ฉันก็จะสบตาเขาอย่างไม่อับอาย แต่จะถามเขากลับไปว่า ธรรมชาติของฉันเคย ละทิ้งประชาชนหรือไม่ มีสักครั้งไหมที่ธรรมชาติ ยืนอยู่ตรงข้ามประชาชน มหาวิทยาลัยของฉันเคย ถูกประชาชน เคยดิกรอนสิทธิเสรีภาพของ ประชาชนบ้างไหม . . .

แน่นอน

ฉันจะเอย่ย์ส่ำทบไปเช่นนั้น อย่างหนักแน่น และภาคภูมิใจ

สำหรับบางสิ่ง บางคน ประวัติศาสตร์อาจ จะป็นความนำอับอายขี้ชวด แต่สำหรับธรรม- ศาสตร์ของฉัน เรามีแต่ความภาคภูมิใจเท่านั้นที่ จะกล่าวถึง”¹

“ธรรมศาสตร์” พ่วนตำนาน

แทบจะทุกพื้นที่บนโลกใบนี้ถูกสร้างตัวตน/อัตลักษณ์โดย การตั้งชื่อ ซึ่งหลายครั้งที่อำนาจของชื่อมีความทรงพลังจนจำเป็น ต้องมีการเปลี่ยนแปลง เช่น กรณีของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง ที่เคยมีการเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงชื่อป็นมหา- วิทยาลัยกรุงเทพ ในปี 2492 โดยนายเดือน บุนนาค และท้ายที่ สุดมหาวิทยาลัยแห่งนี้ก็ได้รับการเปลี่ยนชื่อมาเป็นมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ในปี 2494 โดยตัดคำว่า “วิชา” และ “การเมือง” ออกไป

มากไปกว่านั้น พื้นที่ต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมานี้ก็ถูกยก กระดับความสำคัญขึ้น โดยกระบวนการการสร้างชุมชนทาง จินตนาการ ซึ่งเครื่องมือที่ถูกนำมาใช้ในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ ให้เกิดขึ้นบนพื้นที่แห่งนั้น คือ เรื่องเล่า ตำนาน และประวัติศาสตร์ ของพื้นที่แห่งนั้นนั่นเอง ผ่านความซับซ้อนของกระบวนการผลิตซ้ำ ป็นเหตุให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์จำนวนมากถูกเลือก ถูกคัดสรร และถูกรวบรวมให้กลายมาเป็นความทรงจำร่วมกัน และด้วย กระบวนการนี้เอง ความทรงจำที่ขัดแย้ง แปรลกแยก หรือแตกต่าง ไปจากอุดมการณ์ที่ชุมชนนั้นต้องการจะป็น ก็จะถูกลบทิ้งให้หาย ไปกับสายลม และพร้อมกับความสงบเงียบ

* ผู้เขียนขอขอบคุณทอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, ขอบคุณ รศ.จักรพงษ์ เล็กสกุลไชย และดร.เดชา ตั้งสีฟ้า สำหรับคำปรึกษา และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ, ขอบคุณ ชนิตา ชิตบัณฑิตย์ สำหรับคำแนะนำ

¹ ข้อความจากหนังสือ *หยาดฝน* ซึ่งองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อมช.) จัดพิมพ์แจกในงานร่วเพื่อนใหม่ปี 2519 อังโน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล “มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองกับการเมืองไทย : เค้าโครงประวัติศาสตร์ 50 ปี,” *วารสารธรรมศาสตร์* 13 : 4 (ธ.ค. 2527).

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีตัวตน ซึ่งการดำรงอยู่ของมันก็ได้รับการหล่อเลี้ยงจากอุดมการณ์ดังที่ผู้ประศาสน์การ หลวงประดิษฐมนูธรรมได้กล่าวในพิธีสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองไว้ว่า

ในสมัยที่ประเทศเราดำเนินการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญเช่นนี้แล้ว ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีมหาวิทยาลัยสำหรับประศาสน์ความรู้ในวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแก่พลเมืองให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เปิดโอกาสให้พลเมืองใช้เสรีภาพทางการศึกษาได้กว้างขวางยิ่งขึ้น²

ถึงแม้ว่าบางครั้งบางช่วงอุดมการณ์นี้อาจหายไป แต่กระนั้นก็ตาม อุดมการณ์นี้ก็ยังคงปรากฏให้เห็นในหมู่นักศึกษา เช่น ในบทกวี “โดม...ผู้พิทักษ์ธรรม” ของเปลื้องวรรณศรี (ตีพิมพ์ในวารสาร *ธรรมจักร* ของสโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี 2495) ที่ในตอนท้ายเขียนว่า “หากขาดโดม เจ้าพระยา ท้าพระจันทร์ ก็ขาดสัญลักษณ์พิทักษ์ธรรม” ซึ่งได้กลายมาเป็นภาพจารึกทางประวัติศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยนี้ ที่ยังคงจดจำติดต่อกันมา

ความรู้สึก “ภาคภูมิใจ” หรือ “ชื่นชม” ที่เกิดขึ้นกับผู้ที่รู้จักธรรมศาสตร์ ไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว ยอมรับหรือไม่ยอมรับก็ตาม กระบวนการเหล่านี้ก็ได้เข้าไปทำงานในระบบความคิดของคนเหล่านั้นเรียบร้อยแล้ว เพราะเหตุนี้ ภาพลักษณ์ความเป็นธรรมศาสตร์ที่พบเห็นในปัจจุบันคือ การบันทึกและตัดต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ธรรมศาสตร์ แล้วนำมาเล่าสู่กันฟังราวกับว่าเหตุการณ์เหล่านั้นเกิดขึ้นเมื่อวันวาน จึงทำให้อุดมการณ์ที่เคยมีในประวัติศาสตร์ยังคงมีชีวิตและดำรงอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ ณ ปัจจุบันกาล

กุหลาบ สายประดิษฐ์เขียนบทความเรื่อง “ดูนักศึกษา ม.ธ.ก. ด้วยแว่นขาว” ซึ่งอุดมคติของนักศึกษาในสมัยนั้น (2495) ตามที่กุหลาบได้เขียนถึง ก็ยังคงถูกผลิตซ้ำปรากฏให้เห็นอยู่เรื่อยมาในคำขวัญที่ว่า “ฉันรักธรรม-

ศาสตร์ เพราะธรรมศาสตร์สอนให้ฉันรักประชาชน” มากไปกว่านั้น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็เป็นพื้นที่สำหรับอุดมการณ์เรื่องเสรีภาพ ดังคำกล่าวของอาจารย์สัญญาธรรมศักดิ์ที่ว่า “ธรรมศาสตร์มีเสรีภาพทุกตารางนิ้ว” ซึ่งก็ยังคงเป็นประโยคคมตะที่ถูกกล่าวซ้ำให้นักศึกษารุ่นต่อ ๆ มารับรู้ โดยผ่านกิจกรรมนักศึกษาต่าง ๆ เช่น งานรับเพื่อนใหม่ (จะเห็นได้จากการพยายามใช้ถ้อยคำ “รับเพื่อนใหม่” ที่แสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันและเสรีภาพต่าง ๆ ที่น่าภาคภูมิใจ)

แต่กระนั้น ความเป็นธรรมศาสตร์ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่เสวยบรมแม่เจ้าพระยาแห่งนี้ ก็ผ่านกระบวนการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นเช่นกัน โดยการคัดสรรอดีตบางตอนเพื่อนำมาอ้างอิงในการสร้างตัวตนในปัจจุบัน จึงทำให้เรื่องราวในอดีตบางช่วงเลือนหายไป โดยเฉพาะอดีตที่ไม่สอดคล้องหรือกระทั่งขัดแย้งกับภาพอุดมคติของมหาวิทยาลัย ด้วยเหตุนี้ ความสงสัยใคร่รู้จึงเกิดขึ้นและนำมาสู่คำถามถึงเรื่องราวในอดีตที่ถูกทำให้หายไป ไม่เป็นที่รับรู้ ไม่ได้ถูกเล่าขานสืบต่อมา

แต่เราเชื่อว่า คงไม่มีชีวิตของปัจเจกบุคคลใดที่สวงามหมดจด ชีวิตของสถาบันก็น่าจะเจกเช่นเดียวกัน แม้ว่าการขุดค้นหรือฟื้นอดีตที่ไม่งดงามนัก อาจจะไม่ใช่เรื่องง่าย หรืออาจถูกมองว่าเป็นการกวนน้ำให้ขุ่น แต่มันก็มีคุณประโยชน์ตรงที่ทำให้เราเข้าใจตัวตนของสถานที่ที่เราอยู่สมบูรณ์รอบด้านขึ้น เพื่อเราจะได้อยู่กับมันอย่างรู้เท่าทัน ปราศจากอคติ มายาคติ และอย่างผู้ใหญ่ที่มีวุฒิภาวะที่พร้อมจะเรียนรู้อดีต เพื่อก้าวต่อไปในอนาคตอย่างไม่ซ้ำรอยเดิม

จากการค้นคว้าเอกสารในหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ทำให้เราได้พบเรื่องราวที่น่าสนใจมากมาย ที่จัดได้ว่าเป็นอดีตที่เลือนหายไป และเราขอเสนอแนะในลักษณะของชิ้นส่วนภาพต่อที่ขาดวันไม่ปะติดปะต่อกัน ส่วนที่เหลือหน้าที่ของการประกอบภาพเป็นของผู้อ่านแต่ละท่าน

² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ธรรมศาสตร์ 50 ปี* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 170.

สัญชาติและนามสกุล:

ข้อจำกัดในการเข้ารับปริญญา

ดิฉันเป็นนักศึกษาปีที่ 4 และสอบไล่ได้ทุกลักษณะวิชาแล้วแต่เนื่องจากดิฉันเป็นต่างด้าว ในการที่จะรับปริญญา จึงไม่มีชื่อเป็นไทยและนามสกุล เพื่อให้เป็นระเบียบเรียบร้อยแก่มหาวิทยาลัย ดิฉันจึงใคร่ขอแปลงสัญชาติเป็นไทย และได้ติดต่อทางสันติบาลแล้ว³

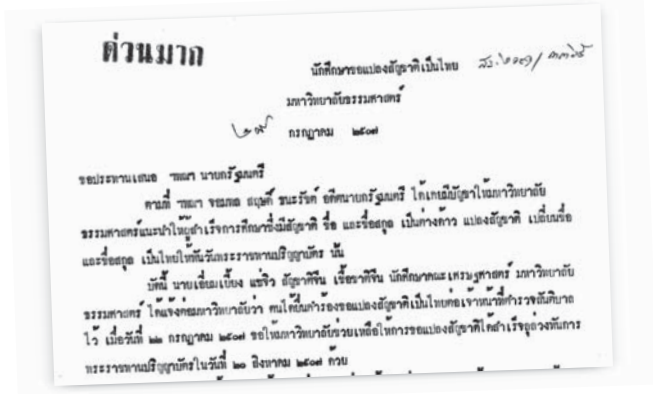
ในปัจจุบันพิธีพระราชทานปริญญาบัตรมิได้มีเงื่อนไขเกี่ยวกับเรื่องชื่อและนามสกุลที่ต้องแสดงถึงความเป็นคนไทย จนเราไม่ได้รับรู้สักเลยว่า ชื่อและนามสกุลที่ไม่เป็นไทย เป็นเรื่องที่ต้องแก้ไขก่อนรับปริญญา แต่ช่วงเวลาที่หนึ่งที่ผ่านมา ความแตกต่างทางเชื้อชาตินั้น กลับกลายเป็นปัญหาสำคัญต่อความเป็นบัณฑิตธรรมศาสตร์ดังเห็นได้จาก

ในการประชุมสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ครั้งที่ 4/2505 เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม ศกนี้ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ในฐานะนายกสภามหาวิทยาลัยได้มีบัญชาให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แนะนำนักศึกษาผู้สำเร็จการศึกษาที่จะเข้ารับพระราชทานปริญญาบัตร ให้เปลี่ยนชื่อและแปลงสัญชาติเป็นไทยให้เสร็จทันวันพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ซึ่งทางมหาวิทยาลัยกำหนดจะประกอบพิธีในวันที่ 27 กันยายน 2505 นี้⁴

เหตุผลสำคัญที่ธรรมศาสตร์ต้องออกระเบียบเช่นว่านี้ มิได้เกิดขึ้นลอยๆ โดยปราศจากที่มา หากแต่เป็นเหตุผลที่มาจากอำนาจภายนอก โดยธรรมศาสตร์เองก็ยอมรับและปฏิบัติตาม ซึ่งเห็นได้จากจดหมายของสำนักบริหารของนายกรัฐมนตรีถึงเลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 27 สิงหาคม 2506 อันมีใจความสำคัญว่า

ปรากฏว่า ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในปีนี้ยังมีนิสิตนักศึกษาที่เข้ารับพระราชทานปริญญาบัตร มีชื่อและนามสกุลเป็นต่างด้าวอยู่อีก ซึ่งอาจทำให้ไม่สมพระราชอัธยาศัย⁵

โดยสาระสำคัญของการต้องแปลงชื่อแปลงนามสกุลนั้น เรื่องใหญ่ใจความก็อยู่ที่การขานชื่อเรียกกับพระ-

ราชทานปริญญาบัตร ดังจะเห็นได้จากบางกรณีที่ไม่สามารถแปลงสัญชาติได้ทัน ก็ให้ดำเนินการเปลี่ยนชื่อสกุลก่อน ดังบันทึกจากปลัดนายกรัฐมนตรีชี้แจงว่า

ทางผมแจ้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้แจ้งชื่อตัวและชื่อสกุลในปริญญาบัตรให้เป็นชื่อไทย...ส่วนการแปลงสัญชาติไม่ว่าจะทำได้ทันใน 2 วันหรือไม่ ซึ่งผมเห็นว่าไม่น่าเสียหายอะไร เพราะเวลาอ่านรายชื่อผู้ได้รับปริญญาบัตร จะไม่อ่านว่ามีสัญชาติอะไร⁶

ในทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุตามระเบียบดังกล่าว จึงจำต้องเร่งดำเนินการแปลงสัญชาติให้ทันเวลา ซึ่งก็เร็วกว่าการแปลงสัญชาติปกติ

ตามทางปกติ กรณีการแปลงสัญชาติ กว่าจะเสร็จเรียบร้อยก็กินเวลาอย่างน้อยที่สุดก็กว่า 5 เดือน... ถ้าดำเนินเรื่องตามปกติก็ไม่ทันวันพิธีพระราชทาน

³ หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ (ต่อไปจะย่อว่า หจมธ.) (2) มธ. 2.10/3 นักศึกษาขอแปลงสัญชาติเป็นไทย (ปี 2505-2507) หน้า 35.

⁴ หจมธ. (2) มธ. 2.10/3 นักศึกษาขอแปลงสัญชาติเป็นไทย (ปี 2505-2507) หน้า 10.

⁵ หจมธ. (2) มธ. 2.10/3 นักศึกษาขอแปลงสัญชาติเป็นไทย (ปี 2505-2507) หน้า 46.

⁶ หจมธ. (2) มธ. 2.10/3 บันทึกข้อความปลัดนายกรัฐมนตรี 20 สิงหาคม 2506 หน้า 70.

ของรัฐบาลว่าด้วยการเป็นสตรีไทย จะเห็นได้จากเอกสารที่ระบุถึงการลงโทษนักศึกษาชายคนหนึ่งอย่างรุนแรงที่ไปกล่าวเสียดสีการแต่งกายของนักศึกษาหญิง ตามเนื้อความในเอกสารปรากฏว่าวัตถุประสงค์ที่ให้นักศึกษาหญิงต้องใส่กระโปรง เพราะเครื่องแต่งกายของนักศึกษาหญิงนั้นมีนัยสำคัญของการสร้าง “ความเป็นผู้หญิงไทย” ตามนโยบายรัฐบาล

ไม่เพียงแต่นักศึกษาเท่านั้นที่ต้องอยู่ภายใต้ระเบียบอาจารย์ผู้สอนเองก็ถูกขอร้องแกมกดดันให้ต้องแต่งกายอย่าง “เหมาะสม” ด้วย ดังเช่นอาจารย์ชายต้องสวมเสื้อนอกในเวลา

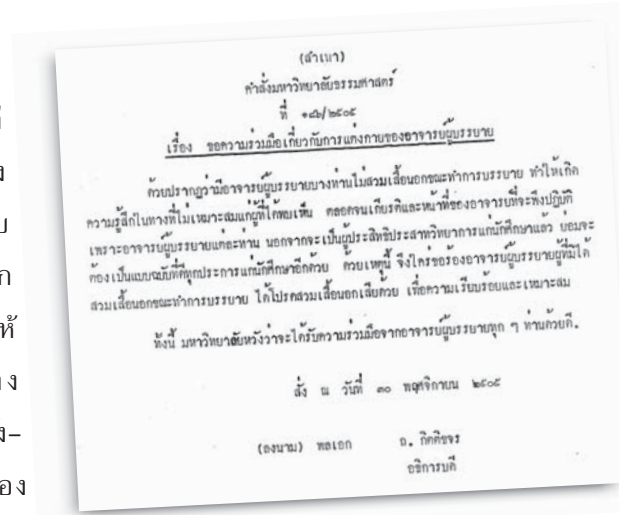
บรรยาย ส่วนอาจารย์สตรีนั้นไม่ได้ระบุชัดว่าต้องแต่งด้วยรูปแบบใด แต่ก็ต้องอยู่ภายใต้การกำกับควบคุมในฐานะที่พึงเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักศึกษา

ด้วยปรากฏว่ามีอาจารย์ผู้บรรยายบางท่านไม่สวมเสื้อนอกขณะทำการบรรยายทำให้เกิดความรู้สึกในทางที่ไม่เหมาะสมแก่ผู้ที่ได้พบเห็น...อาจารย์ผู้บรรยายแต่ละท่าน นอกจากจะเป็นผู้ประสิทธิประสาทวิทยาการแก่นักศึกษาแล้ว ย่อมต้องเป็นแบบฉบับที่ดีทุกประการแก่นักศึกษาอีกด้วย...จึงใคร่ขอร้องอาจารย์...ได้โปรดสวมเสื้อนอกเสียด้วย เพื่อความเรียบร้อยและเหมาะสม¹³

และ

ให้ทางมหาวิทยาลัยกำกับการแต่งกายของอาจารย์ด้วย โดยเฉพาะอาจารย์สตรี เพราะจะเป็นตัวอย่างแก่เด็ก¹⁴

จะเห็นได้ว่า แม้แต่การเลือกแสดงตัวตนผ่านเครื่องแต่งกายของอาจารย์ผู้บรรยาย ยังถูกจำกัดให้ต้องเป็นไปในแบบเดียวกับที่มหาวิทยาลัยต้องการ ทั้งที่คุณสมบัติพื้นฐานสำคัญที่สุดของผู้เป็นครูอาจารย์อยู่ที่การมีความคิดอิสระทั้งในการดำเนินชีวิตและในการถ่ายทอดวิชาความรู้ จึงน่าตั้งคำถามว่า ความเป็นอิสระทางวิชาการในช่วงเวลานั้นเป็นเช่นไร เพราะแม้แต่การแต่งกายยังถูกจำกัดให้มีความแตกต่างไม่ได้ ด้วยข้ออ้างถึงความเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักศึกษาในสายตาของมหาวิทยาลัย

ห้องเรียนคณะนิติศาสตร์ พ.ศ. 2508

ด้วยเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2485 นาย...ได้ประพริตตนไม่สมแก่เกียรติของนักศึกษา ด้วยการกล่าววาจาเสียดสีนักศึกษหญิงเกี่ยวกับเรื่องการแต่งกาย...มหาวิทยาลัยประสงค์ให้นักศึกษาหญิงแต่งเพื่อเป็นการสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการให้สตรีไทยนุ่งกะโปรง...ความประพริตเช่นนี้เป็นการเสื่อมเสียอย่างแรง...ฉะนั้นจึงห้ามมิให้นาย...เข้าฟังคำสอน และห้ามมิให้เข้าสอบไล่ตลอดปีการศึกษา ประจำปีพุทธศักราช 2485¹²

¹² หจมธ. (2) มธ. 2.10.2/1 วินัยนักศึกษาและการลงโทษฐานผิดวินัย (ปี 2477-2494) หน้า 375.

¹³ หจมธ. (2) มธ. 2.10.2/5 คำสั่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ ๑๘๖/๒๕๐๕, หน้า 19.

¹⁴ หจมธ. (2) มธ. 2.10.2/5 รายงานการประชุมคณะอาจารย์ฝ่ายปกครองและอาจารย์ฝ่ายปกครองสำรอง ครั้งที่ 13/2512 วันศุกร์ที่ 8 สิงหาคม 2512, หน้า 25.

วิธีการบังคับในกรณีที่นักศึกษาไม่ยอมรับและไม่ปฏิบัติตามระเบียบ จะปรากฏในรูปของการงดให้บริการทางการศึกษาจากทางมหาวิทยาลัย เพื่อเป็นการสร้างเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคในการใช้สิทธิความเป็นนักศึกษา แม้สิทธินั้นจะเป็นสิ่งที่พึงมีพึงได้จาก การปฏิบัติหน้าที่ที่มหาวิทยาลัยเองไม่ควรปฏิเสธก็ตาม ดังรายงานฉบับหนึ่งระบุว่า

ให้เข้มงวดกวดขันการแต่งกายของนักศึกษาให้มากยิ่งขึ้นหากยังมีการฝ่าฝืนอาจให้ใช้วิธีการลงโทษดังนี้ 1. ห้ามเข้าฟังบรรยาย 2. ห้ามเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการไม่รับผิดชอบ 3. ห้ามเข้าห้องสอบ¹⁵

ที่น่าเสียดายคือ ระเบียบของการควบคุมรูปลักษณะภายนอก เช่น เรื่องเครื่องแต่งกาย ถูกยกให้มีความสำคัญกว่าสิทธิเสรีภาพในการแสวงหาความรู้ ดังจดหมายฉบับหนึ่งเขียนโดยนักศึกษารวมศาสตร์ แสดงความไม่เห็นด้วยกับระเบียบมหาวิทยาลัยเรื่องการแต่งกายเวลาเข้าห้องสมุดที่ต้องแต่งชุดนักศึกษาเท่านั้น

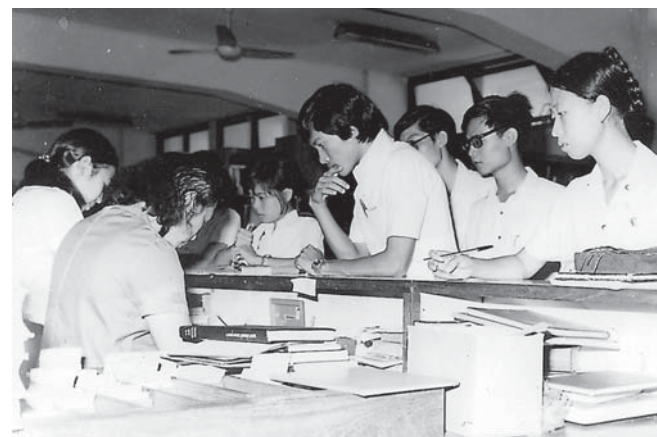
เรียนเลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์...เมื่อกระผมแสดงบัตรนักศึกษาแล้วและกระผมก็แต่งกายสุภาพ ก็ควรที่จะเข้าห้องสมุดได้ แต่เจ้าหน้าที่ก็ได้แย้งไม่ให้เข้าห้องสมุดและได้ส่งหนังสือห้ามเข้าให้กระผมดู...หนึ่งห้องสมุดโดยทั่วไปเปิดเป็นวิद्याทานอย่างเสรี แต่ถ้าเราไม่เปิดเสรีแก่บุคคลภายนอกเข้ายังจำกัดเสรีของบุคคลภายในเองในสาเหตุเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ยังเป็น การไม่สมควร...อำนาจบริหารมีได้อยู่ที่หัวหน้ากองห้องสมุด...ในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิและความเห็นอยู่ทั่ว ๆ ไปของนักศึกษา...ควรประกาศอย่างเปิดเผยในขณะยังไม่ปิดเทอม...ธรรมศาสตร์จะเป็นธรรมศาสตร์อยู่ได้ก็เพราะนักศึกษารวมศาสตร์¹⁶

แต่น่าดีใจคือ อย่างน้อยเรามีเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่เห็นเสรีภาพมากกว่าการจำกัดสิทธิ และกล้าเสนอความคิดเห็นต่อผู้มีอำนาจ ดังเอกสารฉบับหนึ่งเป็นจดหมายจากทางห้องสมุดแสดงความไม่เห็นด้วยกับข้อบังคับมหาวิทยาลัย ด้วยเหตุว่า ไม่เห็นความสำคัญของการแต่งชุดนักศึกษากับการเข้ามาหาความรู้ ซึ่งระเบียบมหาวิทยาลัยที่ออกมาก็ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง นอกจากนี้

เจ้าหน้าที่ห้องสมุดก็มีความลำบากใจที่ต้องเป็นส่วนหนึ่งของการบังคับกะเกณฑ์ให้ตรงตามเป้าหมายของมหาวิทยาลัย

ท่านเลขาธิการได้มีบัญชาให้ห้องสมุดเข้มงวดกับนักศึกษา ด้วยการบังคับให้แต่งเครื่องแบบตลอดทั้งวันเสาร์ อาทิตย์ และวันหยุดเพื่อป้องกันการกระทำที่มีติที่บุคคลภายนอกอาจเข้ามาทำได้ที่เคยปรากฏขึ้นแล้วนั้น ดิฉันใคร่ขอความกรุณาท่านเลขาธิการได้โปรดลดความเข้มงวด ดังที่ดิฉันได้เคยเรียนไว้แต่ต้นแล้วว่า ห้องสมุดมีทางตรวจสอบความเป็นนักศึกษา ด้วยการตรวจบัตรเพื่อเข้าใช้ห้องสมุด...กฎนี้ทำให้ดิฉันรู้สึกลำบากและท้อถอยในการทำงาน เพราะตามความนึกคิดของผู้ที่ทำงานห้องสมุดนั้น ไม่ควรให้เกิดสิ่งใดที่จะเป็นเครื่องตัดรอนสิทธิ หรือความต้องการใช้ห้องสมุดของผู้ใช้ให้น้อยลง¹⁷

อย่างไรก็ตาม สำหรับคนจำนวนหนึ่งเครื่องแต่งกายนักศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของความ

การใช้บริการยืม - คืน ในหอสมุดกลาง พ.ศ. 2510

¹⁵ หจมธ. (2) มธ. 2.10.2/5 รายงานการประชุมคณะกรรมการฝ่ายปกครองและอาจารย์ฝ่ายปกครองสำรอง ครั้งที่ 13/2512 วันศุกร์ที่ 8 สิงหาคม 2512, หน้า 25.

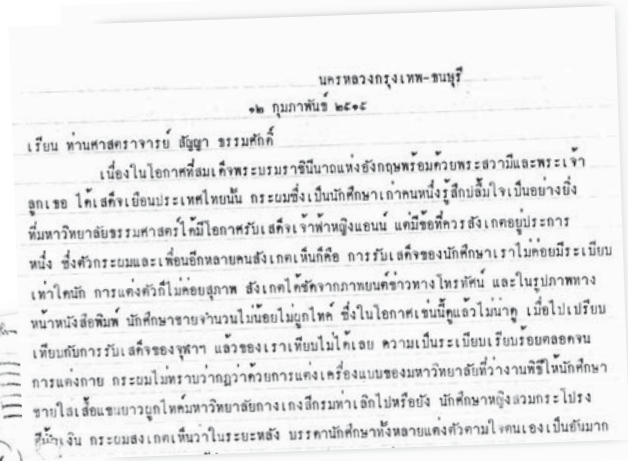
¹⁶ หจมธ. (2) มธ. 2.10/5 ระเบียบการแต่งกายนักศึกษา (ปี 2508-2517), หน้า 3.

¹⁷ หจมธ. (2) มธ. 2.10/5 บันทึกข้อความส่วนราชการห้องสมุดถึงเลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยจิตตรา ประนิช 4 มกราคม 2510, หน้า 24-25.

ภาคภูมิใจในความเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงที่ได้รับการยกย่อง มันเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมในฐานะชนชั้นที่เข้าใกล้อำนาจ จะเห็นได้จากจดหมายของศิษย์เก่าคนหนึ่ง ที่เรียกร้องให้เห็นความสำคัญ ของเครื่องแบบนักศึกษา

กระผมซึ่งเป็นศิษย์เก่าคนหนึ่ง รู้สึกปลื้มใจเป็นอย่างยิ่งที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้มีโอกาสรับเสด็จเจ้าฟ้าหญิงแอนน์...ตัวกระผม และเพื่อนอีกหลายคนสังเกตเห็นก็คือ การรับเสด็จของนักศึกษาเราไม่ค่อยมีระเบียบเท่าใดนัก...กระผมสังเกตเห็นว่าในระยะหลังบรรดานักศึกษาทั้งหลาย แต่งตัวตามใจตนเองเป็นอันมาก ในการรับเสด็จก็เหมือนกัน...ยิ่งหนังสือพิมพ์บางฉบับลงข่าวว่าสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธทรงตรัสชมเครื่องแบบของนิสิตจุฬาฯ แล้วกระผมยิ่งคิดถึงธรรมศาสตร์ยิ่งขึ้น ... กระผมไม่ทราบเหมือนกันว่าทำไมบางคนถึงอายหนัก ไม่กล้าใส่แม้กระทั่งหัวเข็มขัดมหาวิทยาลัย ทั้ง ๆ ที่มหาวิทยาลัยเราก็เป็นมหาวิทยาลัยเก่า...กระผมจึงอยากเรียนท่านอาจารย์ให้เข้มงวดกับเครื่องแบบเสียทีเพราะดูแล้วไม่มีความสบายใจ...อีกไม่กี่วันก็จะถึงวาระการเสด็จทรงดนตรีแล้ว...ที่แล้ว ๆ มากี่มี แต่งตัวไม่เรียบร้อยเหมือนกัน...¹⁸

ทว่าในความเป็นจริง มิใช่ว่านักศึกษาที่ไม่ได้แต่งเครื่องแบบไม่มีความภาคภูมิใจในมหาวิทยาลัยของเขา/เธอ แต่นักศึกษาธรรมศาสตร์เหล่านั้นอาจจะมิได้ยึดถือเกียรติภูมิที่ต้องอิงแอบอาศัยอยู่กับเครื่องแต่งกายเพียงอย่างเดียวต่างหาก ดังจดหมายที่น่าสนใจอย่างยิ่งฉบับหนึ่ง เขียนโดยนักศึกษาระดับปริญญาตรีที่มีพื้นเพเป็นคนต่างจังหวัด แสดงความเห็นเกี่ยวกับเรื่องเครื่องแบบว่า

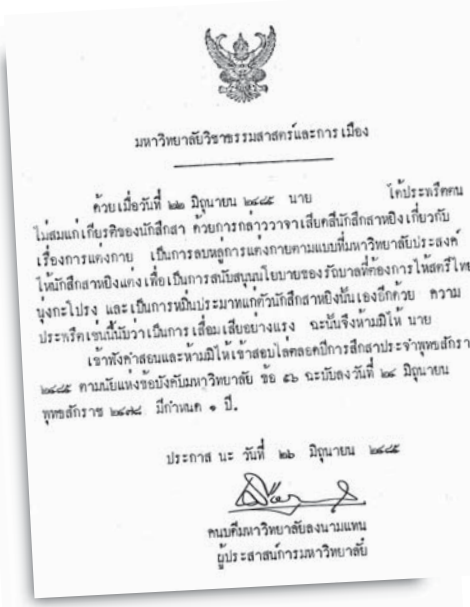

สำหรับเครื่องแต่งกายของนักศึกษา นั้น...มหาวิทยาลัยได้ออกกฎหมายใส่กางเกงยีนส์...อาจารย์ครับ บางคนแต่งตัวเรียบร้อยแต่แสดงกริยามารยาทอันทรามออกมา การแต่งกายตามกฎข้อบังคับไม่สามารถทำให้ภาพพจน์มหาวิทยาลัยได้¹⁹

หนังสือ: ความเห็นที่ถูกตัดตอน

เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นโดยการสื่อสารผ่านตัวหนังสือมีความสำคัญสำหรับการเรียนรู้ของมนุษยชาติ ซึ่งวิธีการแสวงหาความรู้ได้วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงจากการเรียนรู้ผ่านวัฒนธรรมการฟังคำบอกเล่า (oral tradition) มาเป็นวัฒนธรรมการอ่านผ่านตัวอักษร ในหนังสือ (reading culture)

แม้หนังสือคือแหล่งกำเนิดการเรียนรู้ได้หลายประการ จากความหลากหลายของเนื้อหาที่สื่อออกมาในแต่ละเล่ม กระนั้นก็ตีธรรม-ศาสตร์ยังมีเสรีภาพในการเผยแพร่หนังสือ

¹⁸ หอมธ. (2) มธ. 2.10/5 ระเบียบการแต่งกายนักศึกษา (ปี 2508-2517), หน้า 47.
¹⁹ หอมธ. (2) มธ. 2.10.1/38 นักศึกษาเสนอความเห็น เรื่องจดหมายนักศึกษาถึงท่านอธิการบดี วันที่ 6 พฤษภาคม 2520, หน้า 5.

“ตราบเท่าที่ถูกลงโทษให้มีเสรีได้” ด้วยความจำเป็นที่ต้อง
ควบคุมหนังสือบางประเภทของนักศึกษา โดยเฉพาะอย่าง
ยิ่งเล่มที่มีข้อคิดความเห็นเกี่ยวกับการเมืองซึ่งกระทบกับ
อำนาจที่มหาวิทยาลัยต้องการให้เสียบงัน

ปรีดีที่รัฐธรรมนูญไม่ต้องการ

ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การณมหาวิทยาลัย
วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง กลายเป็นบุคคลต้องห้าม
และไม่ควรพูดถึงในช่วงระยะหนึ่ง เพราะภาพความหมาย
ของบุคคลผู้นี้ได้ถูกนิยามให้เป็นปีศาจทางการเมืองที่เป็น
ปฏิปักษ์ต่อความเป็นอยู่อันดีงามของชาติ ฉะนั้น แม้แต่
การพิมพ์หนังสือของนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์กลุ่มหนึ่งโดยเอา
รูปของท่านมาลง ก็ถูกถือกลายเป็นความผิดขั้นอุจฉกรรจ์ที่
เดียว เรื่องนี้เกิดขึ้นในปี 2513

โปสเตอร์โฆษณาว่าจะออกหนังสือสโมสร ‘ฉบับตื่น
เถิดลูกโดม’ รัส ‘ดูเด็ด เผ็ดมัน แสบดีนักแล’ พร้อม
ทั้งมีหน้าปกของหนังสือ...ซึ่งพิมพ์รูปถ่ายนายปรีดี
สมัยก่อนกับรูปถ่ายหลังสุดที่ยังไม่เคยมีใครได้เห็นมา
ก่อน ติดอยู่กับโปสเตอร์...ข้อความบางตอนในหนังสือ
...เช่น ‘...มีนักการเมืองสักกี่คนที่มีอุดมคติและพร้อม
ที่จะเสียสละเพื่อชาติอย่างท่านปรีดี...’ ...การจัดพิมพ์
หนังสือเล่มนี้ มีพฤติการณ์สื่อให้เห็นเจตนาไม่บริสุทธิ์
...กรรมการสโมสรได้ชักถามนาย...ว่า ถ้าหากการเข้า
มาเป็นรัฐบาลของนายปรีดี หมายถึงการที่จะต้อง
เลือกระหว่างบุคคล 2 คน
คือ นายปรีดี กับพระ-
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
นาย...จะเลือกใคร นาย...
ตอบว่า จะเลือกนายปรีดี ซึ่ง
เป็นการแสดงเจตนาที่แอบ-
แฝงอยู่ในการทำหนังสือเล่ม
นี้...11 กันยายน 2513

คณะกรรมการสโมสรมีมติให้ระงับการแจกจ่าย
หนังสือเล่มนี้ทั้งหมด²⁰

หนังสือเล่มดังกล่าวถูกระงับการเผยแพร่โดยคณะ
กรรมการนักศึกษา สมธ. โดยอ้างเหตุผลจากการที่มีการลง
ภาพหน้าปกเป็นรูปผู้ประศาสน์การ มธก. และมีข้อเขียนที่
แสดงความคิดเห็นทางการเมือง โดยคณะกรรมการนัก-
ศึกษา สมธ. ได้ดำเนินการดังนี้ “...ให้ยุติการแจกจ่าย
วารสารนั้นโดยเด็ดขาด ...และนำหนังสือเล่มนี้ไปไว้ที่กรม-
ตำรวจ...”²¹

การระงับมิให้หนังสือเล่มนี้เผยแพร่ สร้างข้อกังขา
ให้กับนักศึกษาอย่างยิ่ง เพราะการจำกัดเสรีภาพในครั้งนี้
เป็นการกระทำโดยสโมสรนักศึกษา ซึ่งที่จริงควรเป็นผู้-
พิทักษ์สิทธิเสรีภาพในการทำกิจกรรมของนักศึกษา ดัง
จดหมายแสดงความคิดเห็นต่อกรณีนี้ฉบับหนึ่ง ระบุว่า

การแสดงความคิดเห็นทางการเมืองของนักศึกษา
ธรรมศาสตร์นั้น เป็นที่เกลียดกลัวของรัฐบาลและ
อาจารย์ชั้นผู้ใหญ่ทุกยุคทุกสมัย...แต่ก็ไม่ปรากฏว่า
จะมียุคสมัยใด ที่นักศึกษาจะมาปิดหูปิดตาปิดปาก
กันเอง...แต่ยุคนี้ตัวแทนนักศึกษากลับเป็นผู้ทำลาย
สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของนักศึกษา
ธรรมศาสตร์เช่นนี้...เหตุใดจึงต้องนำเรื่องภายในไป
ให้กรมตำรวจตัดสิน ทั้ง ๆ ที่ทางสันติบาลเองก็ได้
แสดงเจตจำนงมาแต่แรกที่จะอายัดหนังสือนี้...²²

ณ เวลาเดียวกัน มีการให้ความเห็น
จากอาจารย์ธรรมศาสตร์ท่านหนึ่ง

ที่มองว่าหนังสือเล่มนี้จะนำพา
ธรรมศาสตร์ไปสู่ความตกต่ำ

²⁰ หจมธ. (2) มธ. 2.10.1/19 ลำดับเหตุการณ์ เกี่ยวกับการจัดพิมพ์หนังสือสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ ในมหาวิทยาลัยธรรม
ศาสตร์, หน้า 60.

²¹ หจมธ. (2) มธ. 2.10.1/19 กรณีขัดแย้งการพิมพ์หนังสือของสมธ. (ปี 2513), หน้า 62.

²² หจมธ. (2) มธ. 2.10.1/19 จดหมายถึงเพื่อนชาวธรรมศาสตร์ จาก ม.ธ.ก. ผู้ข้องใจ, หน้า 83.

เรื่องที่ยับยั้งไม่ให้หนังสือสโมสรรอออกเผยแพร่...ดร.อดุลได้กล่าวเน้นว่า สถาบันศึกษาควรจะต้องรักษาให้เป็นสถาบันของชาติอันสูงส่ง ไม่ควรที่อาจารย์หรือนักศึกษาใด ๆ จะเอาตัวไปพัวพันกับพรรคการเมืองใด ๆ เพราะการเมืองมีแต่ความขัดแย้งและความไม่แน่นอน ซึ่งถ้าเอาตัวเข้าไปยุ่งแล้ว จะทำให้สถาบันการศึกษาต้องตกต่ำพลอยฟ้าพลอยฝนไปด้วย²³

ย้อนกลับไปในปี 2497 ก็เคยมีการระงับการเผยแพร่หนังสือของนักศึกษาที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลเผด็จการในขณะนั้น

ในการจัดงานวัน 'ธรรมศาสตร์สามัคคี' ของนักศึกษา...มีการเตรียมการแสดง...การบันเทิง และการจัดพิมพ์หนังสือ ในทำนองที่จะก่อให้เกิดการร้าย คือนำเรื่องเก่ามารื้อฟื้นกล่าวประณามวงราชการทหารบ้าง มีเรื่องราวทางการเมืองมาแทรกแซงบ้าง ฯลฯ ...

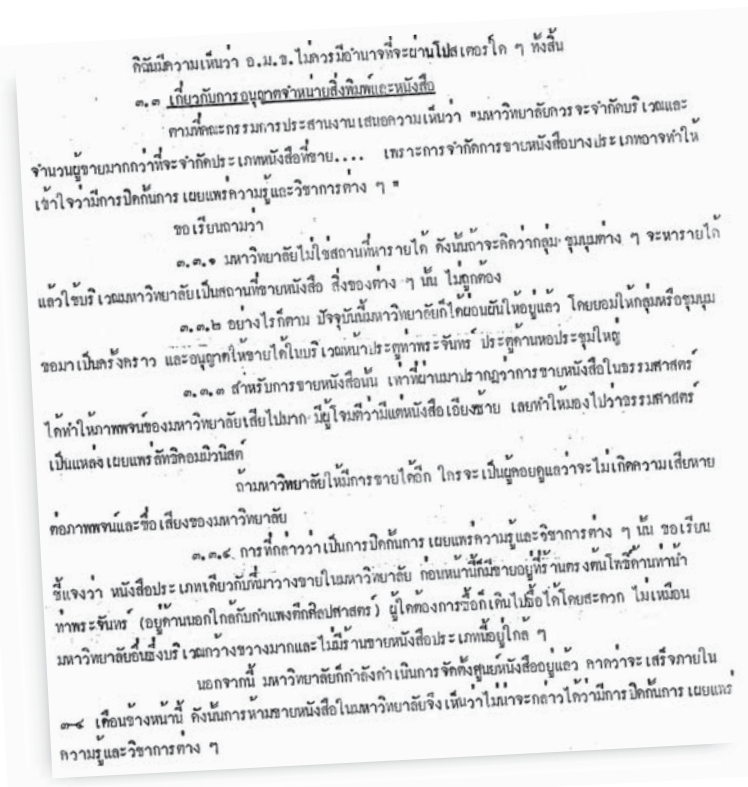
การจัดพิมพ์หนังสือ...เกล้ากระผมได้ระงับยับยั้ง โดยการขอร้องให้งดพิมพ์เรื่องราวไว้หลายเรื่อง... กลับมีเรื่องอื่นผุดขึ้นมาอีก จนกระทั่งต้องสั่งงดไม่ให้ออกหนังสือเล่มนี้ ลั่นเปลืองเงินค่าพิมพ์ไปเป็นจำนวนมากมาย...กระทั่งสุจิตร์ 'บันเทิง' ก็ได้เว้นที่จะนำถ้อยคำเสียดสีมาลงพิมพ์²⁴

ความเห็นต่อการจัดทำหนังสือของนักศึกษาในกรณีนี้ มีผลแค่ถูกตักเตือนมิได้ลงโทษรุนแรงถึงขั้นคัดชื่อออก กระนั้นก็เป็นเพราะอยู่บนฐานของการให้อภัยต่อผู้น้อยที่ยังต้องวินิจฉัย ไม่ใช่เพราะเคารพต่อความเห็นของบุคคลที่มีความเท่าเทียมกัน

กระผมเห็นว่านักศึกษาผู้จัดทำหนังสือ...ยังอยู่ในวัยเยาว์ หย่อนสติความยังคิดอยู่ สมควรจะได้รับคำเตือนให้รู้สึกผิดชอบชั่วดี และประพฤติแต่ในทางที่ชอบที่ควรสืบไป²⁵

ในช่วงหลัง 14 ตุลาฯ ที่นักศึกษามีความตื่นตัวทางการเมือง การจำหน่ายหนังสือบางประเภทจะเป็นปัญหาที่ถูกผู้บริหารมหาวิทยาลัยบางท่านมองว่า ทำให้ภาพลักษณ์ของมหาวิทยาลัยเสื่อมเสีย ถึงกับมีการเสนอให้ห้ามขายหนังสือในมหาวิทยาลัย โดยให้เหตุผลว่า

เท่าที่ผ่านมามีปรากฏว่าการขายหนังสือในธรรมศาสตร์ได้ทำให้ภาพพจน์ของมหาวิทยาลัยเสียไปมาก มีผู้โจมตีว่ามีแต่หนังสือเอียงซ้าย เลยทำให้มองไปว่าธรรมศาสตร์เป็นแหล่งเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ ถ้ามหาวิทยาลัยให้มีการขายได้อีก ใครจะเป็นผู้คอยดูแลว่าจะไม่เกิดความเสียหายต่อภาพพจน์และชื่อเสียงของมหาวิทยาลัย...หนังสือประเภทเดียวกับที่มาวางขายในมหาวิทยาลัย ก่อนหน้านี้อีกมีขายอยู่ที่ร้านตรงต้นโพธิ์ด้านหน้าท่าพระจันทร์...การห้ามขายหนังสือในมหาวิทยาลัยจึงเห็นว่าไม่น่าจะกล่าวได้ว่ามีการปิดกั้นการเผยแพร่ความรู้และวิชาการต่าง ๆ...²⁶

²³ หอมธ. (2) มธ. 2.10.1/19 จดหมายถึงเพื่อนชาวธรรมศาสตร์ จาก ม.ธ.ก. ผู้ช้อใจ, หน้า 62.
²⁴ หอมธ. (2) มธ. 2.10.2/2 บันทึกข้อความเรื่องความเดือดร้อนของนักศึกษา พ.ย. 2497, หน้า 62.
²⁵ หอมธ. (2) มธ. 2.10.2/2 การสอบสวนผู้จัดทำหนังสือเอียงฟ้า ในวันธรรมศาสตร์สามัคคี 15 ธ.ค. 2497, หน้า 70.
²⁶ หอมธ. (2) มธ. 2.10/13 ความเห็นเกี่ยวกับการทำกิจกรรมนักศึกษาของรองอธิการบดีฝ่ายบริหาร 24 กันยายน 2519, หน้า 10.

อย่างไรก็ตาม การให้ความเห็นของผู้บริหารมหาวิทยาลัยต่อการอ่านการเขียนของนักศึกษาในช่วงเดียวกันนั้น มิได้มีทิศทางเดียวกันเสียทีเดียว เพราะบางท่านกลับมองว่า การไต่หาความรู้ยิ่งเต็มที่เป็นสิ่งจำเป็นทั้งต่ออาจารย์และนักศึกษา

ข้อเรียกร้องให้นักศึกษาเล่าเรียนและมีจิตสำนึกต่อสังคมนี้ ก็สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องเรียกร้องกับอาจารย์ด้วย คงปฏิเสธไม่ได้ว่าอาจารย์จำนวนไม่น้อย เมื่อเข้ารับตำแหน่งผู้สอนแล้ว ก็หยุดที่จะทำการศึกษาค้นคว้าหาวิชาความรู้ไม่ว่าจะเป็นงานพูดงานเขียน เป็นหน้าที่ที่สำคัญอย่างยิ่งยวดของผู้ที่มีตำแหน่งเป็นอาจารย์...²⁷

นอกจากหนังสือที่ถูกห้ามเผยแพร่ด้วยเหตุผลทางการเมืองแล้ว ภายในพื้นที่ของธรรมศาสตร์แห่งนี้ ยังได้จำแนกหนังสือบางประเภทให้อยู่ในความเป็นอื่นที่มหาวิทยาลัยไม่ประสงค์รับผิดชอบร่วมด้วย แม้เป็นงานของศิษย์เก่าธรรมศาสตร์เอง ดังกรณี

หนังสือที่ผู้เขียนใช้นามปากกาว่า ‘คนเก่า’ พร้อมกับภาพพลอร์ชีวีในงานโดมบอลล์ ซึ่งหนังสือพิมพ์สารเสรี ได้ตัดรูปภาพแสดงออกทางชวนให้เกิดกามารมณ์...แล้วยังมีสิ่งแวดล้อมให้เกิดตณพจน์หน้ามีตอีกมาก...สมควรหรือไม่ที่ทางมหาวิทยาลัยจะให้ความร่วมมือกับการจัดงานเต้นรำของศิษย์เก่า เพราะไม่มีทางที่จะควบคุมบังคับได้...มหาวิทยาลัยไม่สมควรให้ความร่วมมือกับการจัดงานเต้นรำของศิษย์เก่า...ขอร้องอย่าให้มีเรื่องทำนองนี้เกิดขึ้นอีก²⁸

เป็นปกติธรรมดาที่สถาบันอันทรงเกียรติต้องใช้มาตรฐานด้วยมุมมองของการเป็นผู้ที่มีศีลธรรม ที่แสดงออกโดยการปฏิเสธเรื่องใด ๆ ก็ตามอันเกี่ยวกับกามารมณ์ ตามแนวคิดของชนชั้นกลางที่ต้องยกระดับตัวเองให้พ้นจากความต้องการทางร่างกาย ทำให้เรื่องดังกล่าวกลายเป็นเรื่องผิดธรรมดาที่น่ารังเกียจ มิพักต้องพิเคราะห์ว่าการสื่อสารที่หลากหลายจะบ่งบอกถึงความมีเสรีภาพที่ไม่ขึ้นอยู่กับจิตประจำชนชั้น

อุดมการณ์ทางการเมือง: ความคิดไม่เชื่อต้องถูกกำจัด

พื้นที่สำหรับการแสดงความคิดเห็นในสังคมไทยนั้น เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามรูปแบบของระบอบการปกครอง ซึ่งพื้นที่จะมีมากน้อย หรือ

เสียงของใครจะดังกว่ากันก็ขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง เมื่อมีความคิดเห็นที่สังคมไม่ควรรับฟัง และด้วยความที่มีเสียงดังกว่า ก็จะพยายามขจัดเสียงเหล่านั้นให้หมดไปเพื่อไม่ให้มีการรับรู้

ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย ความคิดเรื่องสิทธิและเสรี-

พาเหรดของนักศึกษา มธก.

ในงานฟุตบอลประเพณี พ.ศ. 2499

ภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนถือว่าเป็นความคิดเห็นพื้นฐาน เมื่อประชาชนมีความคิดเห็นที่แตกต่างออกไป การยินยอมให้แสดงออกและการรับฟังของผู้ปกครองนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นและพึงกระทำเพื่อสร้างความชอบธรรม และเพื่อให้แนวคิดพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตยดำรงอยู่

ในทางเดียวกัน ธรรมศาสตร์ก็มีพื้นที่สำหรับแนวความคิดเรื่องเสรีภาพในทุกตารางนิ้ว ส่วนในทางปฏิบัติจะเป็นจริงหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการตีความ แต่ตราบใดที่

²⁷ หอมธ. (2) มธ. 2.10/13 บันทึกข้อความ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน 6 กันยายน 2519, หน้า 13.

²⁸ หอมธ. (2) มธ. 2.10.2/5 รายงานการประชุมคณบดี 15 พฤศจิกายน 2505, หน้า 1.

ประโยคคอมตะเหล่านั้นยังได้รับการกล่าวถึง และเป็นที่ยอมรับ โดยทั่วไป อย่างน้อยที่สุด สิ่งนี้ก็ได้สร้างภาพลักษณ์ของธรรม-ศาสตร์ ว่าเป็นสถานที่ที่แนวคิดเรื่องเสรีภาพมีชีวิตและดำรง อยู่

กรณีนั้นก็ดี ปรากฏว่ามีเหตุการณ์หลายเหตุการณ์ ที่แสดงให้เห็นถึงการปิดกั้นความคิดเห็นที่แตกต่าง ทว่าสิ่ง ที่น่าสนใจยิ่งไปกว่านั้นคือ วิธีการจัดการของมหาวิทยาลัย ต่อเสียงต่าง ๆ เหล่านี้ เพราะไม่เพียงแต่จะทำให้เบาบาง แต่ เสียงเหล่านี้พลันเงียบหายไป

การลบบัณฑิตศึกษา เป็นวิธีการหนึ่งที่มหาวิทยาลัย เคยใช้กับนักศึกษาที่ต้องโทษคดีการเมือง แสดงให้เห็นถึง คุณสมบัติของความเป็นนักศึกษาระบบศาสตร์ที่ต้องอยู่ใน กรอบความคิดเห็นทางการเมืองในขอบเขตที่เป็นที่ยอมรับ ได้ของผู้มีอำนาจทั้งระดับประเทศและในระดับมหาวิทยาลัย ดังเหตุการณ์ในปี 2482

รายชื่อนักศึกษาที่ถูกลงโทษฐานผิดวินัยและพักการ ศึกษา พ.ศ. 2477 (เกี่ยวกับการเมือง) ตามคำสั่งที่ 35/2477 1. นายดาบทินกร เทพหัสตินทร์ ณ อยุธยา 2. นายธรรมบุญ เทียนเงิน (อนุมัติให้เข้าศึกษาต่อ ตามมติที่ประชุมครั้งที่ 4/2482)²⁹

นอกจากนั้น ในปี พ.ศ. 2495 ก็มีนักศึกษากำนวน หนึ่งถูกลบชื่อฐานผิดวินัยอย่างร้ายแรง (ตกเป็นผู้ต้องหาล ฐานกบฏ)

ตามมติที่ประชุมครั้งที่ 4/2495 1. นายมารุต บุณนาค 2. นายอารีย์ อิมสมบัติ 3. นายเฉลียว พิศลยบุตร อนุมัติให้เข้าศึกษาต่อเมื่อ 26 มี.ค. 2496 4. นาย ประเสริฐ สรรคจันทร์ 5. นายสัมผัส พึ่งประดิษฐ์³⁰

การลบบัณฑิตศึกษาจะเป็นไปไม่ได้หากทางมหา- วิทยาลัยเองมิได้เห็นด้วยกับการกระทำต่อผู้มีความคิดที่

แตกต่างเช่นนั้น แต่สภามหาวิทยาลัยกลับเป็นผู้ลงมติลง- โทษ ดังกรณี

นายมารุต บุณนาค กับพวกรวม 9 คน ถูกห้ามเข้าฟัง คำสอน...ให้ลบบัณฑิตออกจากทะเบียนนักศึกษา 5 คน... ถูกลบชื่อฐานผิดวินัยอย่างร้ายแรง (ตกเป็นผู้ต้องหา ฐานกบฏ) ตามมติสภามหาวิทยาลัยครั้งที่ 4/2495³¹

กิจกรรมในทางการเมืองรูปแบบต่าง ๆ มีความ- สำคัญในแง่ของการให้ความหมายที่แสดงถึงการประกาศ อุดมการณ์และจุดยืนว่าฝักใฝ่ฝ่ายใด การแสดงออกของ นักศึกษาที่จะเลือกข้างทางความคิด เป็นสิ่งที่ถูกเพ่งเล็ง และต้องมีการดูแลควบคุมตรวจสอบ ดังเหตุการณ์ในปี 2499

นายกรัฐมนตรีมีความเห็นว่า ควรจะให้บรรดาครู อาจารย์ควบคุมและให้ความรู้...ดีกว่าจะให้นักศึกษา ซึ่งมีอายุน้อยได้จัดทำกันไปโดยอิสระเสรี...การ กระทำของนักศึกษา...เช่น การปล่อยนกพิราบเพื่อ ล้มตีภาพตามแบบของเมาเซดุง ชุมชุมกันจะให้ ส.ส. ซึ่งกลับจากจีนคอมมิวนิสต์มาแสดงปาฐกถา และมี เรื่องอื่น ๆ ...เป็นเหตุให้เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องเชิญตัวไป สอบสวน³²

แต่อย่างไรก็ตาม มหาวิทยาลัยก็ได้พยายาม เปลี่ยนแปลงสิ่งที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นสิ่งที่ผิด ให้กลายเป็น ความผิดที่ยอมรับได้โดยการยกโทษกันไป ถึงแม้เหตุผลที่ ใช้อ้างนั้น เป็นเหตุผลทางศาสนาก็ตาม

มหาวิทยาลัยได้ประกาศใช้ข้อบังคับว่าด้วยการล้าง มลทินโทษในโอกาสครบ 25 พุทธศตวรรษ พ.ศ. 2500...ล้างมลทินแก่บรรดาผู้ถูกอธิการบดีหรือ สภามหาวิทยาลัยสั่งให้ลงโทษ ...โดยให้ถือว่าผู้นั้น มิได้เคยถูกลงโทษ³³

²⁹ หอมธ. (2) มธ. 2.10.2/3 วินัยนักศึกษา (ปี 2502-2503), หน้า 2.

³⁰ หอมธ. (2) มธ. 2.10.2/3 วินัยนักศึกษา (ปี 2502-2503), หน้า 3.

³¹ หอมธ. (2) มธ. 2.10.2/6 วินัยนักศึกษา (ปี 2509-2513), หน้า 146

³² หอมธ. (2) มธ. 2.10.2/2 การวางระเบียบเกี่ยวกับสโมสรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมษายน 2499, หน้า 120

³³ หอมธ. (2) มธ. 2.10.2/6 บันทึกข้อความ รักษาการในตำแหน่งเลขาธิการ, หน้า 151

ปีกแพนใบคน: วิวาทกับภายนอกเพื่อความ เป็นเอกภาพภายใน

การดำรงชีวิตของมนุษย์ในทุกสังคมย่อมมีเหตุที่นำไปสู่ความขัดแย้ง หรือข้อพิพาททางผลประโยชน์ระหว่างกันเสมอ ซึ่งก็มีบ้างที่ความขัดแย้งเหล่านั้นจะจบลงด้วยการใช้กำลังเข้ายุติ ด้วยเหตุนี้การทะเลาะวิวาทจึงดูเป็นเรื่องธรรมดาที่จะเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์

ธรรมศาสตร์ก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ได้ออกตัวกลายเป็นสังคมจากการอยู่ร่วมกันของนักศึกษาต่างคณะ ดังนั้นการทะเลาะวิวาทจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะปรากฏขึ้นถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะเห็นได้น้อยอันเนื่องมาจากมีการคิดว่าด้วยเรื่อง “ความเป็นปัญญาชน” เข้ามาควบคุมไม่ให้ใช้กำลังเพื่อยุติความขัดแย้งระหว่างกัน แต่ในอดีตนั้น กรณีพิพาทระหว่างกันเกิดขึ้นได้บ่อยครั้ง และหลายครั้งที่มีความรุนแรงจนกลายเป็นปัญหาสาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความขัดแย้งระหว่างนักศึกษาคณะนิติศาสตร์กับนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ ที่ต่างฝ่ายต่างยึดมั่นในเกียรติและศักดิ์ศรีของคณะตน

สาเหตุสืบเนื่องมาจากการแข่งขันฟุตบอลระหว่างนักศึกษาคณะนิติศาสตร์กับนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์...การเชียร์ของทั้งสองฝ่ายได้ดำเนินไปจนกลายเป็นเสียงโห่และในที่สุด ทั้งสองฝ่ายก็แสดงกิริยาทำร้ายกัน ถึงขั้นที่ทั้งสองฝ่ายก็หักไม้ธม-จรรย์ขึ้นมาถือเป็นอาวุธจะทำร้ายกัน³⁴

เนื่องจากความรักในพวกพ้อง และมีการนาระบบโชดัดเข้ามาใช้ในคณะ-

รัฐศาสตร์ (ดังจะเห็นจากคำขวัญของชาวสิงห์แดงที่ยังดำรงในปัจจุบัน นั่นคือ “สามัคคี ประเพณี เป็นพี่น้อง”) ทำให้คณะรัฐศาสตร์เป็นคณะที่มีปัญหา มากที่สุดในเรื่องนี้ ตามข้อสังเกตของบรรดาคณบดีที่ว่า

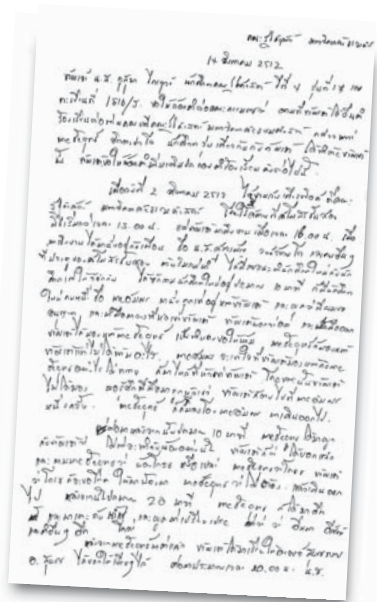
ข้อสังเกตเกี่ยวกับวิธีการรับน้องใหม่ของคณะรัฐ-ศาสตร์ ซึ่งรัฐสีกว่าจะทำความจำเป็น บางคนถึงกับร้องไห้ เครื่องแต่งตัวเประอะเปื้อนและใช้เวลาถึง 12 ชั่วโมงเต็ม การรับน้องใหม่ทำนองนี้มหาวิทยาลัยได้สั่งห้ามไว้แล้ว³⁵

นอกจากบรรดาคณะอาจารย์แล้ว นักศึกษาด้วยกันเองก็ไม่เห็นด้วยกับวิธีรับน้องของคณะรัฐศาสตร์เช่นกัน เพราะทำให้เกิดการผลิตซ้ำทางความคิดเรื่องความรักคณะ ต่อรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นความรู้สึกคณะนิยม ซึ่งในที่สุดได้สร้างการแบ่งเขาแบ่งเรา

...ดิฉันเป็นนักศึกษาผู้หญิงหนึ่ง ขอแสดงความเห็น...การ

กระทำของคณะรัฐศาสตร์...น้องใหม่เข้ามาที่ตึกหน้าตึกตาแต่อบรมว่าศัตรูของพวกเราคือนิติศาสตร์ เห็นผู้หญิงคณะอื่นเดินมาก็ให้โห่ให้ล้อ เว้นเสียแต่จะเดินอยู่กับหนุ่มรัฐศาสตร์...ให้นักศึกษารัฐศาสตร์เป็นชาวธรรม-ศาสตร์ที่แท้จริง ติดกระดุมรูปพานรัฐธรรมนูญให้เหมือนมนุษย์ธรรม-ศาสตร์อื่นเขา ถ้าอยากติดรูปสิงห์ก็ให้ไปอยู่ที่อื่นเสีย...ให้เลิกลำคณูผิด-แยกตัวเองออกจากหมู่คณะ³⁶

แต่ในการผลิตซ้ำทางอุดม-การณ์ที่ได้สร้างให้เกิดความเป็นเขาเป็นเรานั้น นอกจากจะก่อให้เกิดความขัดแย้ง-

³⁴ หจมธ. (2) มธ. 2.10.3/1 ปีก 2 การสอบสวนสาเหตุของกรณีพิพาทระหว่างนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์กับนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ 12 ตุลาคม 2508, หน้า 50.

³⁵ หจมธ. (2) มธ. 2.10.3/9 รายงานการประชุมคณบดี 8 สิงหาคม 2512, หน้า 10.

³⁶ หจมธ. (2) มธ. 2.10.3/1 จดหมายจากนักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ เรียนเลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 10 กันยายน 2508, หน้า 13.

กับคณะอื่นแล้ว แม้แต่ภายในคณะเอง ก็เป็นชนวนก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทได้

เนื่องจากวันงานต้อนรับน้องใหม่คือวันเสาร์ที่ 2 สิงหาคม 2512 มีเหตุการณ์ไม่สมควรขึ้นในบริเวณงาน... กล่าวคือนางสาว... ได้ถูกนาย... ตบหน้าด้วยหลังมืออย่างแรงจนล้มลงหมดสติ³⁶

รายละเอียดของเรื่องมีอยู่ว่า

ด้วยข้าพเจ้านางสาว... ถูกนาย... ทำร้ายร่างกาย... โดยมีรายละเอียดดังนี้... นาย... ตบหน้าข้าพเจ้าด้วยหลังมือบริเวณแก้มซ้าย ข้าพเจ้าหมดสติไปประมาณ 5 นาที... สันนิษฐานว่า อาจมาจากความไม่พอใจเป็นส่วนตัว ซึ่งเกิดจากในตอนบ่ายวันเดียวกันนั้น นาย... ได้นำนักศึกษารุ่น... คนหนึ่งมาตบหน้าข้าพเจ้าและให้

นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ในชุดนักศึกษา

นักศึกษาผู้นั้นจับหัวเขาข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห็นเป็นการไม่สมควรจึงห้ามปรามและขู่ว่าจะตบหน้า แต่นาย... บังคับนักศึกษาผู้นั้นให้ทำให้ได้ นักศึกษาผู้นั้นจึงพนมมือที่หัวเขาข้าพเจ้า... จึงตบหน้านักศึกษาผู้นั้น

เขา ๆ เป็นการทำตามที่เขา... นาย... ได้พานักศึกษาผู้นั้นไป และต่อมาได้กลับมาด่าว่าข้าพเจ้า... ทำร้ายข้าพเจ้าดังที่ได้กราบเรียนมา³⁷

จากเหตุการณ์นี้ เห็นได้ว่า เมื่อใดก็ตามที่ข้อเรียกร้องหรือกฎเกณฑ์ของระบบที่ใหญ่กว่าขัดแย้งกับความต้องการของปัจเจกชน ปัญหาย่อมเกิดขึ้นภายใต้ปฏิกิริยาตอบกลับของปัจเจกชน แต่ในท้ายที่สุดแล้วก็ไม่พ้นการลงโทษโดยระบบ ซึ่งในกรณีนี้ฝ่ายนักศึกษาชายได้อ้างว่าตนเองก็เคยไปกราบ และไม่เห็นว่าจะมีปัญหาอะไร

ตามที่นางสาว... ได้กล่าวหาข้าพเจ้า ว่าข้าพเจ้าใช้มือตบหน้า... ข้าพเจ้าได้กระทำให้จริง... ข้าพเจ้าบันดาลโทสะ เนื่องจาก น.ส... ได้ใช้มือตบหน้านาย... ซึ่งข้าพเจ้าใช้ให้ไปกราบที่เขาน.ส... ข้าพเจ้าไม่คิดว่า น.ส... จะถือเป็นเหตุโกรธเคือง เพราะการใช้นักศึกษาชายไปกราบนักศึกษาผู้นั้น ข้าพเจ้าก็เคยได้กราบ³⁸

ส่วนทางด้านคณะนิติศาสตร์ ก็พยายามรักษาศักดิ์ศรีความเป็นคณะที่เหนือกว่า ทั้งในด้านความเก่าแก่ ความยิ่งใหญ่ของตนให้ดำรงสืบไปในมหาวิทยาลัย โดยไม่ยอมให้คณะเล็ก ๆ อย่างเช่น คณะรัฐศาสตร์เข้ามาท้าทายและแย่งชิงตำแหน่งนั้นไป

ในฐานะที่คณะนิติศาสตร์เป็นคณะเก่าแก่ใหญ่กว่า... เคยเป็นผู้นำคณะอื่น ๆ เสมอในทุก ๆ ด้าน... ย่อมต้องมีความรู้สึกไม่พอใจ... เมื่อมีคณะที่เล็กจำนวนนักศึกษาน้อยกว่า อยากรู้ตัวเตนดัง... คณะรัฐศาสตร์กลายเป็นหมาหัวเน่า เป็นที่รังเกียจของทุกคณะในมหาวิทยาลัย... ไม่อาจจะเข้าสังคมกับคณะอื่นได้ เพราะไปที่ไหนบ่อนแตกที่นั่น... อีกเรื่องหนึ่งคือเป็นคณะเล็ก นักศึกษาชายน้อย ต่างกับคณะนิติศาสตร์³⁹

ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวข้างต้นที่ทั้งสองฝ่ายยึดติดอยู่ นั้น ได้สร้างปมความขัดแย้งขึ้นจนกระทั่งทุกกลายเป็นการ

³⁶ หอมธ. (2) มธ. 2.10.2/6 วินัยนักศึกษา (ปี 2509-2513), หน้า 157.

³⁷ หอมธ. (2) มธ. 2.10.2/6 วินัยนักศึกษา (ปี 2509-2513), หน้า 157.

³⁸ หอมธ. (2) มธ. 2.10.2/6 วินัยนักศึกษา (ปี 2509-2513), หน้า 162.

³⁹ หอมธ. (2) มธ. 2.10.2/6 บันทึกความเห็นคณะกรรมการนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ ปี พ.ศ. 2512, หน้า 20.

ทะเลาะวิวาทระหว่างกันหลายครั้งหลายครา จนนักศึกษา
คณะอื่น ๆ ก็พยายามชี้แนะทางออกให้

ทั้งคณะนิติศาสตร์และคณะรัฐศาสตร์ถือศักดิ์ศรี
คณะตน คณะใดจะมาใหญ่กว่ากันไม่ได้ นักศึกษา ทั้ง
สองคณะต่างก็ไม่มีการยินยอมให้แกกัน...หลงตัว
หลงคณะจนเกินไป...ข้อเสนอแนะ...ให้ทั้งสองคณะ
เลิกถือระบบศักดิ์ศรีของคณะตนเสีย...ไม่มีใคร
จะใหญ่หรือดีกว่ากัน...⁴⁰

ความขัดแย้งระหว่าง
กันของสองคณะนี้ นอกจาก
จะสร้างความเสียหายให้กับ
ชีวิตและทรัพย์สินแล้ว ยังส่งผล
กระทบลูกหลานต่อนักศึกษาทั้ง
มหาวิทยาลัย ซึ่งจำต้องหยุด
เรียนเพื่อรอให้การสอบสวน
กรณีพิพาทสิ้นสุด

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ได้งดบรรยายและห้ามนัก-
ศึกษาเข้าไปในบริเวณ
มหาวิทยาลัยเป็นการชั่วคราว ...เนื่องจากการสอบสวน
กรณีพิพาทระหว่างนัก
ศึกษายังไม่เสร็จสิ้น เพื่อมิ
ให้เหตุการณ์อันไม่สมควร
เกิดขึ้น⁴¹

นักศึกษาหญิง มธก. ในชุดนักศึกษา

สรุป

เรื่องราวมากมายในชีวิตผ่านเข้ามา มนุษย์ได้เลือก
จดจำ และทิ้งที่เหลือไว้เป็นความสับสน สถานที่บางสถานที่
ที่ก็เช่นเดียวกัน หากมองย้อนถึงความเป็นมา จะพบว่า
ชีวิตของสถานที่แห่งนั้นถูกเลือกอธิบายโดยจำบางสิ่งและ
เก็บจำหลายสิ่งหลายอย่างเอาไว้ ซึ่งแท้ที่จริงแล้วก็ไม่ต่างไป
จากชีวิตของคน ที่บันทึกเรื่องราวดี ๆ และพยายามลบเลิม
ความทรงจำอันเลวร้าย เพื่อนำเอาความ
ประทับใจเหล่านั้นเป็นแรงขับเคลื่อนในการ
ดำเนินชีวิตต่อไป

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่า-
พระจันทร์ สถานที่แห่งนี้ได้สะท้อนภาพ
การเมืองระดับ ประเทศในแต่ละยุคแต่ละ
สมัย คือ มีทั้งยุคสายลมแสงแดด ยุค
ประชาธิปไตยเบ่งบาน ยุคเผด็จการครอง
เมือง ยุคธรรมศาสตร์และการค้า ชีวิต
ของธรรมศาสตร์จึงเป็นชีวิตที่ต้องปรับ
เปลี่ยนตัวตนให้ดำรงอยู่ได้ในทุกบริบทที่
เปลี่ยนแปลงไป ด้วยเหตุนี้ การสร้างควม
ภาคภูมิใจและความมีเกียรติให้เกิดขึ้นก็เป็น
ไปเพื่อให้ตัวตนของสถาบัน และความเป็น
สถาบันคงอยู่คู่ประเทศสืบไป

แต่เราจะอยู่กับมายาคติเช่นนี้ไปอีกนานเท่าใดกัน

⁴⁰ หอมธ. (2) มธ. 2.10.3/9 บันทึกความเห็นคณะกรรมการนักศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ ปี พ.ศ. 2512, หน้า 28.

⁴¹ หอมธ. (2) มธ. 2.10.3/1 การสอบสวนกรณีพิพาทระหว่างนักศึกษารัฐศาสตร์-นิติศาสตร์ 8 กันยายน 2508 (ปี 2508), หน้า 46.

ชาวธรรมศาสตร์ยุคแรก: เกิดจากเอกสารสำนักทะเบียนและประมวลผล

อัศวพงษ์ คำคุณ¹

นำเรื่อง

หากทำความเข้าใจในเบื้องต้นนี้เสียก่อนว่า “ประวัติศาสตร์” เป็นวิชาว่าด้วยการศึกษาหลักฐานที่มีอยู่ตั้งแต่ในอดีตซึ่งหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน และถูกนักประวัติศาสตร์ตีความตามระเบียบวิธีของศาสตร์ว่าด้วยประวัติ เพื่อสร้างให้เกิดความทรงจำในระดับสังคมส่วนรวมและเกิดประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งต่อกลุ่ม อันนำมาซึ่งผลกระทบต่อการบวนการรับรู้และทัศนคติของประชาคมหาชน ทั้งนี้ต้องมีการถ่ายทอดสืบเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น พร้อมกับกระบวนการขัดเกลาทางสังคมด้วย

รวมความแล้ว เมื่อเริ่มเรียนรู้เรื่องราวของประวัติศาสตร์ครั้งใด ขอให้เราได้ตระหนักเอาไว้ว่าจะสามารถพบ “ข้อเท็จจริง” และ “ข้อเป็นจริง” ในทุก ๆ ความเป็นประวัติศาสตร์

แต่บทความที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นอีกหนึ่งในความพยายามที่จะหวนรำลึกนึกถึงในทำนองของภาวะอารมณ์ที่มักจะถูกเรียกกันว่าเป็นพวก *Nostalgia* (น็อซแทลเจีย *n. โรคคิดถึงบ้าน ความคิดถึง*) โดยมีเจตจำนงอย่างมุ่งมั่นที่จะรื้อฟื้นเรื่องราวในอดีตเสียหนึ่งของ *สำนักวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง* ในช่วงแรกตั้งอันมีลักษณะเป็น “ตลาดวิชา” จากการศึกษาหลักฐานเพิ่มข้อมูลและเอกสารต่าง ๆ ในกลุ่มเอกสารสำนักทะเบียนและประมวลผลที่ล้วนถูกเก็บรักษา “ผ่านกาลเวลา” เรื่อยมาจวบจนถึงปัจจุบัน

การแปลความหมายข้อมูลและการตีความในครั้งนี้ เป็นการนำเสนอโดยอิงอาศัยข้อมูลจากที่เคยมีผู้ทำมาแล้ว ดังปรากฏในงานวิจัยเรื่อง *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง* โดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ² ในขณะที่บทความนี้จะนำเสนอข้อมูลในกรอบของการนำปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมการเมืองไทย (สยาม) มาเปรียบเทียบปะติดปะต่อ และตั้งข้อสังเกตบางประการเพื่อนำเสนอมุมมองบางอย่างของผู้เขียนเอง

¹ นักศึกษาโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง* (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2535).

เอกสาร “สำนักทะเบียนและประมวลผล” มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ เป็นเสมือนคลังข้อมูลขนาดใหญ่ที่เรา ๆ ท่าน ๆ สามารถเข้าไปใช้บริการด้านข้อมูลได้ตลอดเวลา โดยเป็นศูนย์ข้อมูลให้บริการสารนิเทศที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในอดีต เพื่อประโยชน์สำหรับการค้นคว้าทางวิชาการและการบริหารมหาวิทยาลัย และเป็นพิพิธภัณฑ์จัดแสดงเรื่องราวความเป็นมาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในบรรดาเอกสารที่มีอยู่มากมายในคลังข้อมูล ในบทความนี้ผู้เขียนเลือกเอกสารของสำนักทะเบียนและประมวลผลมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2466 – 2534 มานำเสนอ ซึ่งโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ได้รับมอบจากสำนักทะเบียนและประมวลผลเมื่อ พ.ศ. 2543 มีจำนวนทั้งสิ้น 362 ก่อ่ง และส่วนที่เป็นสมุดทะเบียนนักศึกษาจำนวน 49 เล่ม

เนื้อหาเอกสารเกี่ยวกับทะเบียนนักศึกษา ใบสมัคร คะแนนสอบ และระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ มีเอกสารตั้งแต่สมัยเป็นโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม พ.ศ. 2466 – 2475 เป็นสมุดรายงานการสอบความรู้วิชากฎหมาย ณ โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ใบสมัครและคะแนนการสอบไล่ นักศึกษาชั้นปริญญาตรีตั้งแต่ พ.ศ. 2477 – 2496

เอกสารคะแนนสอบข้อเขียนและปากเปล่า ทั้งในเขตพระนครและต่างจังหวัด ระเบียบข้อบังคับและพระราชบัญญัติการศึกษาชั้นปริญญาตรี เอกสารนักเรียนเตรียมปริญญา พ.ศ. 2481 – 2499 เช่น ใบสมัคร ผลการสอบ สมุดรายงานประจำตัว เอกสารการศึกษาชั้นอนุปริญญาตั้งแต่ พ.ศ. 2485 – 2534

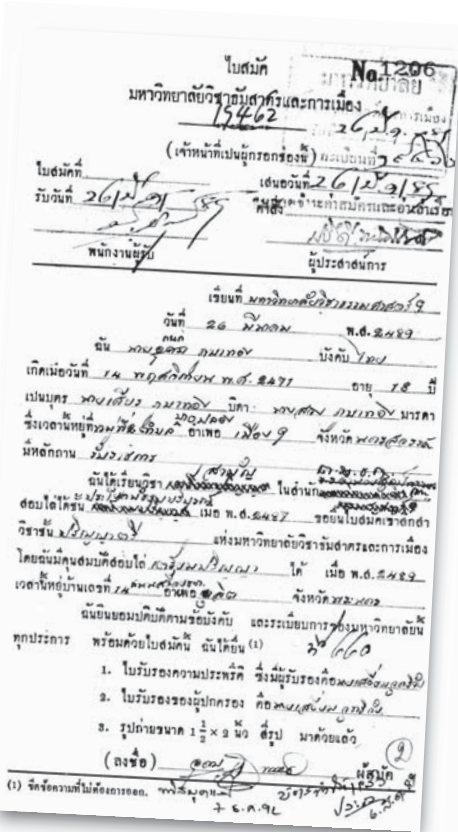
เอกสารการสอนชั้นปริญญาโทตั้งแต่ พ.ศ. 2477 – 2531 และเอกสารรายชื่อนักศึกษาชั้นปริญญาเอก พ.ศ. 2488 – 2498

จากการศึกษาพบว่า เอกสาร “สำนักทะเบียนและประมวลผล” นับเป็นเอกสารกลุ่มใหญ่ที่สุดที่จัดเก็บในหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รายละเอียดดังกล่าวจะทำให้ภาพกว้าง ๆ ของเอกสารกลุ่มที่เราากำลังจะทำความเข้าใจและตั้งข้อสังเกตกัน

What: อะไร?

หากอยากให้เห็นภาพกลุ่มประชากรของผู้สมัครเข้าเรียนธรรมศาสตร์ในยุคแรกตั้ง จะต้องเข้าใจประวัติการก่อกำเนิดของธรรมศาสตร์สักเล็กน้อย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีพัฒนาการมาจาก มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งแต่เดิมาก็คือ โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม เป็นแหล่งผลิต

³ ดาวเรือง แนวทอง, “แนะนำเอกสารจดหมายเหตุ” *จดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, ฉบับที่ 6 (มิถุนายน 2544 – พฤษภาคม 2545), หน้า 35.

บุคคลากรชั้นนำเพื่อบริหารประเทศ เป็นยุคเดียวกันกับที่สถาบันการศึกษาระดับสูง กำลังก่อตัวขึ้น สถาบันเหล่านี้ ก่อตั้งขึ้นเพื่อการผลิตบุคลากรป้อนหน่วยงานราชการ ของตน จึงมีลักษณะของการเรียนการสอนในสาขาวิชาชีพนั้น ๆ เช่น ด้านการปกครอง ก็มีโรงเรียนมหาดเล็กหลวงหรือโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ด้านกฎหมายก็มีโรงเรียน กฎหมาย เป็นต้น

โรงเรียนกฎหมาย ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2440 ในขณะที่โรงเรียนข้าราชการ พลเรือนก่อตั้งปี พ.ศ. 2442 และได้รับการยกฐานะเป็น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2459

ครั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คณะราษฎร ประกาศหลัก 6 ประการในการบริหารประเทศ อันได้แก่ หลักสิทธิ เสรี-ภาพ เสมอภาค ความปลอดภัย เศรษฐกิจ และการ ศึกษา และดูเหมือนว่าจะมีเพียงหลักการศึกษา อย่างเดียวเท่านั้น ที่ถูกนำมาปฏิบัติได้อย่างเป็น รูปธรรมที่สุด โดยผลผลิตรูปธรรมที่สำคัญของ หลัก 6 ประการด้านการศึกษา ก็คือ มหาวิทยาลัย- วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง นั่นเอง

ด้วยเงินจำนวนสามแสนบาท ที่ได้จากการ ลงทะเบียนของนักศึกษา ถูกนำมาจัดซื้อที่ดิน บริเวณโรงทหารกองพันทหารราบที่ 4 ณ ตำบล ท่าพระจันทร์ ซึ่งกำลังจะย้ายออกพอดี โดยเป็นการซื้อแบบค่อย ๆ ผ่อนจ่าย และในที่สุดก็ได้กลายเป็น มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เปิดการเรียนการ สอนในระบบตลาดวิชา ผู้จบการศึกษาจะได้รับปริญญา ธรรมศาสตร์บัณฑิต (ธ.บ.) ผลิตบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับด้านการเมืองการปกครองของประเทศเรื่อยมา จนกระทั่งถูก ยกเลิกระบบตลาดวิชา เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร เข้าดำรงตำแหน่งอธิการบดี ในปี พ.ศ. 2503

เอาเข้าจริงแล้ว มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ดูจะเป็นสถาบันการ ศึกษาแห่งเดียวที่อาจถือได้ว่าเป็น “การศึกษาทางเลือกสำหรับประชาชน” เพราะระบบ การศึกษาในสยามสมัยนั้น การผลิตบุคลากรป้อนระบบราชการจะกระทำในรูปแบบที่ ว่า หากขาดเจ้าหน้าที่หรือมีตำแหน่งว่างจำนวนเท่าใด ก็จะผลิตคนมารับราชการตาม จำนวนเท่านั้น ในขณะที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มีฐานแนวคิดใน การจัดตั้งเพื่อให้เสรีภาพทางการศึกษา และการเปิดโอกาสทางการศึกษาให้แก่ราษฎร อย่างเต็มที่ ให้เหมาะสมกับการปกครองรูปแบบใหม่ ตามหลักของท่านผู้ประศาสน์การ ที่ว่า ให้เรียนตามความสามารถที่เขาจะเรียนได้

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง ที่แรกเริ่มใช้อาคารเดิมของ โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา ถนนราชดำเนิน

ในสารบัญชการจัดหมวดหมู่เอกสารจดหมายเหตุ เราจะพบหลักฐานการศึกษาในระดับต่าง ๆ มีทั้งชั้นเตรียมปริญญา ชั้นอนุปริญญา ชั้นปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก โดยมีการจัดหลักสูตรดังนี้

ชั้นเตรียมปริญญา มี 2 ปี สำหรับชั้นปริญญาตรีเป็นหลัก สูตร 3 ปี โดยมีปริญญาเดียวคือ ธรรมศาสตร์บัณฑิต (ธ.บ.)

ส่วนระดับปริญญาโท เปิดการเรียนการสอน ในสาขานิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และประกาศนียบัตรชั้นสูงทางการบัญชี ซึ่งเทียบเท่าปริญญาโท

ระดับปริญญาเอก มี 4 สาขา ได้แก่ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และการทูต โดยไม่มีการเรียนการสอน (เช่นเดียวกับการศึกษาในยุโรป) แต่เป็นการศึกษาค้นคว้า การแต่งตำรา และสอบปากเปล่า จนกรรมการเห็นว่าเป็นที่น่าพอใจแล้วจึงอนุมัติให้รับปริญญาเอกไป

รวมความแล้ว การจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นการศึกษาชั้นสูงอย่างแท้จริง เพราะเมื่อแรกเปิดการเรียนการสอนก็มีถึงชั้นปริญญาเอกทันที

Who: ใคร?

จากเอกสารจดหมายเหตุจะเห็นได้ว่า ธรรมศาสตร์ในยุคแรกนั้นมีการตั้งโรงเรียนเตรียมขึ้นให้ชื่อว่า โรงเรียนเตรียมมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ตมธก.) ซึ่งในยุคคนนั้นเป็นสมัยที่กระทรวงศึกษาธิการยกเลิกการจัดการศึกษาระดับมัธยมปลาย

ช่วงปี พ.ศ. 2475 – 2477 นั้น ประเทศสยาม (เปลี่ยนชื่อเป็นประเทศไทยเมื่อ 24 มิถุนายน 2482) มีประชากร 12 ล้านคน มีนักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา จำนวน 794,602 คน ซึ่งต่ำกว่าร้อยละ 7 ของประชากรทั้งประเทศ เฉพาะในกรุงเทพมหานคร มีประชากรเพียง 5 แสนคน (เท่า ๆ กับจำนวนของผู้ที่ออกมาเดินขบวนเรียกร้องประชาธิปไตย บนถนนราชดำเนิน ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516) เฉพาะนักเรียนเตรียมปริญญา (มัธยมปลาย ม. 7-8 เดิม) มีเพียง 2,206 คน⁴

รวมความแล้ว มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เกิดมาเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยที่การศึกษาเป็นเรื่องจำเป็น นับวันก็มีผู้มุ่งมาดปรารถนาศึกษาต่อในระดับสูงมากขึ้น แต่ช่องทางกลับมีจำกัด ซึ่งปรากฏว่า มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองก็สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างน่าพอใจ เพราะทันทีที่มหาวิทยาลัยเปิดรับสมัครนักศึกษา ก็มีประชาชนแห่กันมาสมัครจำนวนมากถึง 7,094 คน

บัณฑิตธรรมศาสตร์
หน้าตึกโดมริมน้ำเจ้าพระยา

⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ประวัติพนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 16.

ผู้สมัครเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเมื่อแรกนั้น คือ บุคคลทั่วไป โดยเฉพาะบุคคลที่มีฐานะไม่ร่ำรวยนัก แต่มีความกระหายใคร่รู้ต้องการ ศึกษาต่อในระดับสูง เนื่องจากระบบการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยแห่งนี้เป็นแบบ ตลาตวิชา ที่เน้นหลักปรัชญาการปกครองตามกฎหมาย หรือ “หลักนิติธรรม” (rule of law) เพื่อให้สอดคล้องตามจุดประสงค์หลักของการสถาปนาการปกครองโดยรัฐธรรมนูญ ผู้ที่จะเข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยแห่งนี้จึงมาจากหลากหลายสาขาอาชีพ เช่น ข้าราชการ เสมียน ทหาร ตำรวจ ครู พยาบาล ทนายความ ฯลฯ หรือผู้ต้องการศึกษา หาความรู้เพื่อเพิ่มคุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อเป็นคุณสมบัติในการเพิ่มความก้าวหน้าให้แก่ตำแหน่งหน้าที่การงานของตน

ลองพิจารณาตัวอย่างใบสมัคร มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ของผู้สมัครท่านหนึ่งที่เป็นข้าราชการ และมีบิดาประกอบอาชีพทำนา

ข้าพเจ้า นาย กวี (ก่อนทอง) ตรีศรี บังคับ สยาม เกิดเมื่อวันที่ ห้า กรกฎาคม สอง พันสี่ร้อยห้าสิบสอง เวลานั้นอายุ 25 ปี เป็นบุตร นายจันทกุมาร ตรีศรี บิดา นางน้อย มารดา ซึ่งเวลานี้อยู่ที่ตำบลชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น บิดามีหลักฐาน ทำนาข้าพเจ้าได้รับความผ่อนผันตามความในมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพราะมีคุณสมบัติ เป็นข้าราชการในวัน ประกาศ พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ปรากฏแจ้ง ในใบ สำคัญ รับรองของขุนจิตรประกาศณ์ นายอำเภอพล เวลานั้นอยู่ที่บ้าน เมืองพล หมู่ที่ 22 อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น มีอาชีพ รับราชการเป็นครู ข้าพเจ้าขอสมัครเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ยินยอม ปฏิบัติตามระเบียบการและข้อบังคับของมหาวิทยาลัยนี้ทุกประการ

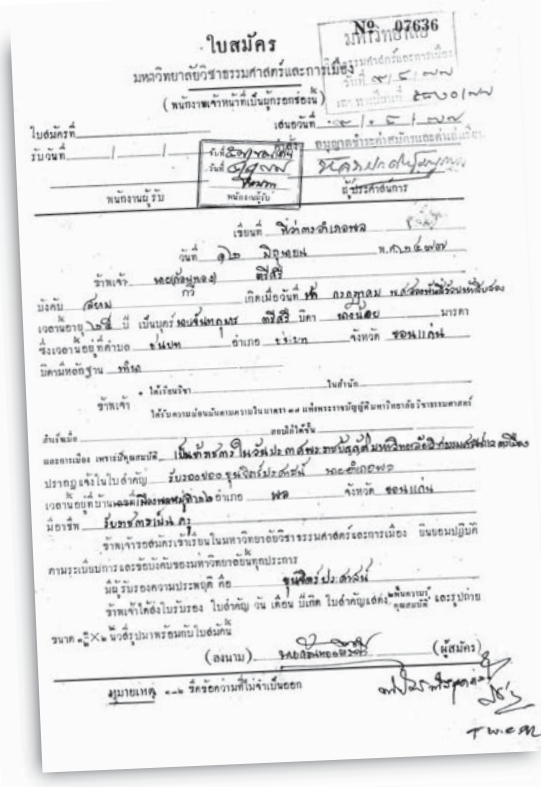
มีผู้รับรองความประพฤติคือขุนจิตรประกาศณ์ (ลงนาม) นายก่อนทอง ตรีศรี (ผู้สมัคร)

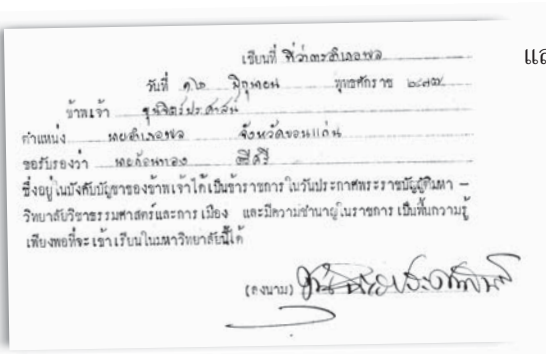
ใบสมัครนี้เขียนที่ ที่ว่าการอำเภอพล วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2477 และได้รับ การเสนอวันที่ 9/8/77 โดยมีลายมือชื่อท่านผู้ประกาศณ์การ หลวงประดิษฐมนูธรรม ลงนามอยู่ด้วย

ที่นี้ลองมาพิจารณาแบบฟอร์มใบรับรองที่แนบมากับใบสมัครดังกล่าว

ใบรับรองเขียนที่ ที่ว่าการอำเภอพล วันที่ 12 มิถุนายน พุทธศักราช 2477 ข้าพเจ้า ขุนจิตรประกาศณ์ เป็น นายอำเภอพล จังหวัดขอนแก่น ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ บ้าน เมืองพล หมู่ที่ 22 อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น มีอาชีพรับราชการ ขอทำใบรับรองให้ไว้แก่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองว่า นายก่อนทอง ตรีศรี ซึ่งได้ยื่นใบสมัครขอเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยนั้นนั้น เป็นผู้ที่ข้าพเจ้าได้สอบสวน เป็นที่เชื่อถือได้แล้วว่า เป็นผู้มีความประพฤติเรียบร้อย สมควรจะได้รับอนุญาต เข้าเป็นผู้ศึกษาในมหาวิทยาลัยนี้ได้

ลายมือชื่อ ขุนจิตรประกาศณ์ ผู้รับรอง

และบันทึกข้อความ

เขียนที่ ที่ว่าการอำเภอพล วันที่ ๑๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๗ ข้าพเจ้า ขุนจิตรี ประศาสน์ ตำแหน่ง นายอำเภอพล จังหวัดขอนแก่น ขอรับรองว่า นายก้อนทอง ตรีศรี ซึ่งอยู่ในบังคับบัญชาของข้าพเจ้าได้เป็นข้าราชการในวันประกาศพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และมีความชำนาญในราชการ เป็นพื้นความรู้เพียงพอที่จะเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยนี้ได้

(ลงนาม) ขุนจิตรีประศาสน์⁵

ทั้งนี้ ตามความในมาตรา 37 วรรคต้นอนุมาตรา (2) แห่ง พระราชบัญญัติ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476 กำหนดให้ผู้สมัครต้องผ่านการรับรองความประพฤติจากบุคคลที่น่าเชื่อถือ โดยคุณสมบัติของผู้รับรองความประพฤติมีดังนี้คือ จะต้องเป็น

เนติบัณฑิต หรือผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนข้าราชการพลเรือน หรือผู้สำเร็จการศึกษาจากคณะนิติศาสตร์ และรัฐศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หรือผู้ที่ได้รับปริญญาใดปริญญาหนึ่งแห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนี้ หรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือข้าราชการตั้งแต่ชั้นประจำแผนกขึ้นไป

เมื่อพิจารณาจากวันที่และสถานที่ในใบสมัคร การประกาศรับสมัครเข้าเรียน ในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนั้น คงได้ดำเนินการมาก่อนวันประกอบพิธีเปิดมหาวิทยาลัย และได้ประกาศรับสมัครนักศึกษาจากทั่วประเทศ ในทุกสาขาอาชีพ แสดงให้เห็นถึงการนำหลักการแห่งสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชน ภายใต้การปกครองแบบใหม่มาปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

หากไม่มีกรกฎวิวัติ 2475 คงไม่มีมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และหากไม่มีมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ลูกหลานชาวนาอย่าง นายก้อนทอง ตรีศรี และคนอื่น ๆ อีกจำนวนมาก คงไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาตามความใฝ่ฝันของพวกเขา

ภาษาในใบสมัคร

ที่นี้ลองมาดูความเปลี่ยนแปลงของการใช้ภาษาในใบสมัครเข้ามหาวิทยาลัย ในอีกสิบกว่าปีถัดมา คือ ช่วง พ.ศ. 2489 ยุคหลังการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่สอง ดังตัวอย่างใบสมัครชิ้นหนึ่งดังนี้

ฉัน นายอุดม (กนก) ภูษาทอง บังคับ ไทย เกิดเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2471 อายุ 18 ปี เป็นบุตร นายเศียร ภูษาทอง บิดา นางสาว ภูษาทอง มารดา ซึ่งเวลานี้ หมู่ที่ 2 ตำบลบางปลอง อำเภอมือเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ มีหลักฐาน รับราชการ ฉันได้เรียนนิเทศศาสตร์ ในสำนักต.ม.ร.ก. สอบไล่ได้ชั้น ประโยคมัธยม บริบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. 2489 ขอยื่นใบสมัครเข้าศึกษาชั้นปริญญาตรี แห่งมหาวิทยาลัย วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

⁵ หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์,เอกสารสำนักทะเบียนและประมวลผล (1), มธ. 23 1/35 กล่อง 1.

โดยฉันมีคุณสมบัติสอบไล่ เติร์มปริญญา ได้ เมื่อ พ.ศ. 2489 เวลาใหญ่บ้านเลขที่ 14 อำเภอ ดุสิต จังหวัด พระนคร
 ฉันยินยอมปฏิบัติตามข้อบังคับ และระเบียบการของมหาวิทยาลัยนี้ทุกประการ พร้อมด้วยใบสมัครนี้ ฉันได้ยื่น ไบรรับรองความประพริติ ซึ่งมีผู้รับรองคือ นายเสงี่ยม วุทธิวิทย์...
 (ลงชื่อ) อุดม ภูษาทอง ผู้สมัคร

ใบสมัครนี้เขียนที่ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2489 โดยมีลายมือชื่อท่านผู้ประกาศการลงนามอยู่ด้วย แต่เปลี่ยนจาก หลวงประดิษฐ์มนูธรรม กลายเป็น ปรีดี พนมยงค์ แทน

สาเหตุของภาษาที่ใช้ในใบสมัคร ตลอดจนคำลงนามของผู้ประกาศการมีลักษณะที่แปลกไปจากเดิม เพราะเป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายการปฏิวัติทางวัฒนธรรมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2482-2487) ซึ่งได้กำหนดให้ใช้ตัวอักษรและวิธีเขียนแบบ

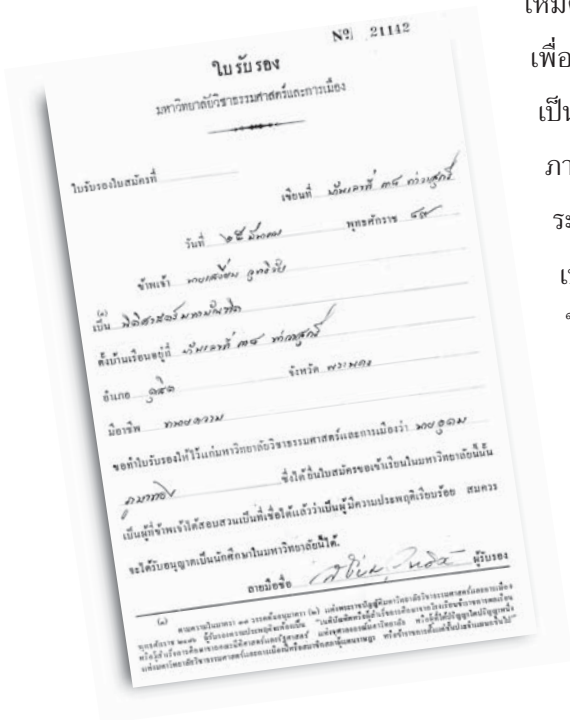
ใหม่ตามที่รัฐบาลกำหนด⁶ โดยอ้างเหตุผลคือ เพื่อให้เรียนง่าย อ่านง่าย และตอกย้ำความเป็นชาติใหม่โดยปรับปรุง “ภาษาเก่า” ให้เป็นภาษาของคนไทยใน “ยุคใหม่” เช่น การลดระดับของลักษณะทางชนชั้นในภาษา เช่น เปลี่ยนสรรพนามบุรุษที่ 1 และ 2 เอกพจน์ ให้ใช้เพียงคำว่า *ฉัน* และ *ท่าน* เท่านั้น⁷ ในขณะที่ช่องให้กรอก “บังคับ” หรือสัญชาติ ก็เปลี่ยนจาก *สยาม* เป็น *ไทย* ตามนโยบายของรัฐบาล⁸ เช่นเดียวกัน

ส่วนคำลงนามที่เปลี่ยนไปของผู้ประกาศการ ก็เนื่องมาจากการประกาศยกเลิกบรรดาศักดิ์ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2486

อย่างไรก็ตาม ต่อมาในสมัยของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี จึงได้ยกเลิกนโยบายด้านวัฒนธรรมบางอย่างของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้เป็นเช่นเดียวกับที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

บัณฑิต มก. ถ่ายภาพหมู่ที่บันไดทางขึ้นตึกโดม

⁶ “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่อง การปรับปรุงตัวอักษรไทย,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 59 ตอนที่ 35, 1 มิถุนายน 2485. และเป็นไปตาม รัฐนิยม ฉบับที่ 9 (24 มิถุนายน 2483) เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี

⁷ จีรพร วิทยศักดิ์พันธุ์, “นโยบายวัฒนธรรม ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม,” ใน *จอมพล ป. พิบูลสงคราม กับการเมืองไทยสมัยใหม่* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544), หน้า 243-244.

⁸ “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมใช้ชื่อ

How: อย่างไร?

เนื่องจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองก่อตั้งขึ้นด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่เปิดกว้างสำหรับคนจำนวนมากที่สุด จึงมีนโยบายเก็บค่าเล่าเรียนในราคาถูกลง โดยเก็บเพียงปีละ 20 บาท ถูกว่าค่าเล่าเรียนชั้นมัธยมปลายในสมัยนั้น (คือ 40 บาท) ถึงครึ่งหนึ่งทีเดียว

การเก็บจะแยกเป็นค่าเล่าเรียนในรายวิชาต่าง ๆ ไม่เท่ากัน เช่น ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป 3 บาท กฎหมายรัฐธรรมนูญ 2 บาท กฎหมายการเลือกตั้ง 1 บาท ธรรมนูญศาลยุติธรรม 1 บาท กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล 1 บาท เป็นต้น⁹

สถิติจำนวนนักศึกษาที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อเปรียบเทียบกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จะพบว่า เมื่อแรกสถาปนามหาวิทยาลัยมีผู้สำเร็จการศึกษาโดยโอนมาจากโรงเรียนกฎหมายเดิม จำนวน 19 คน และมีผู้สมัครเข้าศึกษามากถึง 7,094 คน ในขณะที่ผู้สำเร็จการศึกษาจากจุฬาฯ ในปีเดียวกันนี้มี 82 คน และปีถัดมา พ.ศ. 2478 มีผู้สำเร็จปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิต 137 คน ทางจุฬาฯ มี 116 คน เป็นต้น

เรื่องจำนวนนี้คงไม่มีความน่าสนใจมากนัก ถ้าไม่นึกถึงระบบการศึกษาในสมัยนั้นที่ผู้จบปริญญาแล้วต้องถูกผลิตขึ้นเพื่อป้อนระบบราชการ แต่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง กลับผลิตบัณฑิตในลักษณะที่สวนกับทิศทางการตลาด ทั้งนี้ก็เพราะมหาวิทยาลัยแห่งนี้ไม่ได้จัดการศึกษาเพื่อนำความรู้ไปทำมาหากินแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นการจัดการศึกษาเพื่อ “บำบัดความกระหายของราษฎร”

ประเทศ ประชาชน และสัญญาชาติ”
ราชกิจจานุเบกษา 810 ตอนที่ 21,
24 มิถุนายน 2482. และเป็นไปตาม
รัฐนิยม ฉบับที่ 1 (24 มิถุนายน
2482) เรื่องการใช้ชื่อประเทศ
ประชาชน และสัญญาชาติ และ รัฐ
นิยม ฉบับที่ 3 (2 สิงหาคม 2482)
เรื่องการเรียกชื่อชาวไทย

⁹ แนวการศึกษา ชั้นปริญญา
ตรี, โท และเอก แห่งมหาวิทยาลัย
วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 27
มิถุนายน พ.ศ. 2477, (สูจิตร์),
หน้า 5.

เปิดพรมแดนสู่ แหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในพม่า

ภมรี สุรเกียรติ *

การศึกษาประวัติศาสตร์พม่า และประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-พม่า ในแวดวงวิชาการไทยมีมานานกว่าศตวรรษ ในช่วงแรกเริ่มของการศึกษานั้น ได้มีการสะสมข้อมูลพื้นฐานด้วยการคัดลอก แปลและถอดความ ตลอดจนผลิตงานศึกษาที่สำคัญ ๆ อยู่เป็นจำนวนมาก อาทิ การแปล *มหาราชวงศ์พงษาวดารพม่า* (พ.ศ. 2452), งานพระราชนิพนธ์ของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เรื่อง *พระราชพงษาวดารพม่า* และ *พงษาวดารไทยใหญ่* (พ.ศ. 2456) และงานพระนิพนธ์ของ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเรื่อง *พงษาวดารเรื่อง เรารบพม่า* (พ.ศ. 2463), *กฎหมายเตียรบาลพะม่า* (พ.ศ. 2479) และ *เที่ยวเมืองพม่า* (พ.ศ. 2489) ฯลฯ เป็นต้น

เอกสารโบราณที่จัดเก็บอยู่ที่
หอสมุดกลาง แห่งมหาวิทยาลัย
(UCL)

อย่างไรก็ตาม หลังจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นต้นมา แม้ว่าในสังคมไทยจะมีงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พม่า หรือประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-พม่าเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่งานเขียนส่วนใหญ่ นั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นการผลิตซ้ำความรู้และข้อมูลชุดเดิม ๆ โดยมีงานของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นแม่แบบ หากจะมีข้อมูลใหม่ ๆ ที่เพิ่มเติมขึ้นบ้าง จากงานภาษาอังกฤษ ก็ยังคงเป็นการวนเวียนอ้างอิงอยู่แต่กับงานพื้นฐานไม่กี่ชิ้น อาทิ งานของ Sir Arthur Phayre เรื่อง *History of Burma* (พ.ศ. 2426), งานของ G. E. Harvey เรื่อง *History of Burma* (พ.ศ. 2468) และงานศึกษาเรื่องต่าง ๆ ของ D. G. E. Hall อาทิ *Early English Intercourse with Burma, 1587-1743* (พ.ศ. 2471), *Europe and Burma: A Study of European Relations with Burma to the Annexation of Thibaw's Kingdom, 1886* (พ.ศ. 2488), และ *A History of South-East Asia* (พ.ศ. 2498) ฯลฯ เป็นต้น

* นิสิตปริญญาเอก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หลายทศวรรษที่ผ่านมา ดูเหมือนว่าแวดวงการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ประวัติศาสตร์พม่า” ในประเทศไทยค่อนข้างจะหยุดนิ่ง ไม่มีความตื่นตัวอย่างจริงจังและต่อเนื่องในการสะสมเพิ่มเติมข้อมูล และเอกสารเบื้องต้น อันเป็นฐานสำคัญต่อการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์พม่า ตลอดจนประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-พม่าแต่อย่างใด การขาดแคลนฐานข้อมูลนี้เอง เป็นข้อจำกัดสำคัญประการหนึ่ง ที่ส่งผลให้การศึกษาประวัติศาสตร์พม่าในประเทศไทย ไม่สามารถก้าวข้ามผ่านประเด็นและกรอบการศึกษาเดิม ๆ ไปได้ อาศัยแต่จะรอรับข้อเสนอใหม่ ๆ จากการศึกษาวิจัยของนักประวัติศาสตร์ไทย ที่ไปศึกษาประวัติศาสตร์พม่า ยังมีมหาวิทยาลัยชั้นนำในต่างประเทศเป็นหลัก

เมื่อผู้เขียน ในฐานะนักเรียนประวัติศาสตร์ มีความสนใจอยากจะทำการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์พม่ายุคก่อนสมัยใหม่ ก็ย่อมจะเจออุปสรรคขวากหนามอันหนาทึบของข้อจำกัดทางด้านฐานข้อมูลเอกสารอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยชั้นนำในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศิลปากร ทั้งนี้รวมถึงห้องสมุดของสยามสมาคม มีหนังสือภาษาอังกฤษที่สำคัญเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์พม่าในยุคดังกล่าวค่อนข้างน้อย ทั้งนี้ไม่ต้องกล่าวถึงหนังสือภาษาพม่าแทบจะไม่มีให้บริการเลยสักแห่งเดียว ส่วนห้องสมุดของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นั้น ผู้เขียนยังมีได้มีโอกาสเข้าไปค้นคว้า แต่ก็คาดว่าน่าจะมีข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พม่าให้บริการมากกว่า เพราะนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ผลิตงานวิจัยอันเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ล้านนา-พม่า ออกมาอย่างสม่ำเสมอ

ครั้งผู้เขียนจะไปทำการค้นคว้ายังห้องสมุดตามมหาวิทยาลัยชั้นนำในต่างประเทศ ที่มีชุดฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์พม่าทั้งขั้นต้นและขั้นรองที่สมบูรณ์แบบ อย่างเช่น The Oriental and India Office Collection ใน British Library กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ หรือ Cornell University Libraries, Northern Illinois University Libraries ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา หรือ Centre for East Asian Cultural Studies, Tokyo ที่ประเทศญี่ปุ่น ฯลฯ ก็คงจะเป็นไปได้ยาก เพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีองค์กรเอกชนที่เห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คือ Southeast Asian Studies Regional Exchange Program (SEASREP) ให้ทุนอุดหนุนแก่นักศึกษานักวิจัยชาวไทยและจากประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปศึกษาภาษาและค้นคว้าข้อมูลในประเทศเพื่อนบ้าน ผู้เขียนเองก็ได้รับอานิสงส์ผลบุญจาก SEASREP ด้วยเช่นกัน ทำให้กลับมามีความหวังที่จะสร้างฝันให้เป็นจริงได้อีกครั้ง

ก่อนหน้านี้ผู้เขียนจะเดินทางเข้าไปศึกษาและค้นคว้าในประเทศพม่านั้น ได้มีนักวิชาการชาวไทยในสาขาวิชาต่าง ๆ หลายท่านได้ล้วงหน้าเข้าไปเปิดพรมแดนความรู้มาแล้วอยู่

ตึกที่ทำการ
ศูนย์วิจัยประวัติศาสตร์
แห่งมหาวิทยาลัย
หรือ
Universities Historical
Research Centre (UHRC)

บ้างพอสมควร แต่โดยส่วนมากเป็นการศึกษาวิจัยในสายภาษา วรรณคดี ภาษาศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม โบราณคดี สถาปัตยกรรม และมานุษยวิทยาเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่นักวิชาการในสายประวัติศาสตร์ ที่ยึดการวิจัยศึกษาข้อมูลเอกสารเป็นฐานนั้น มีเพียงน้อยนิดที่ได้เคยเข้าไปค้นคว้าเอกสารในประเทศพม่า ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงรู้สึกว่าคุณเองออกจะสับสนอยู่ไม่น้อย ที่ตัดสินใจด้วย ๆ เข้าไปสืบเสาะและหาเอกสารทางประวัติศาสตร์ในประเทศพม่าแบบหัวเดียวกระเทียมลีบ ในช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและพม่าค่อนข้างอ่อนไหว ผลจะออกหัวออกก้อยอย่างไรจะได้ข้อมูลเอกสารตามที่หวังไว้หรือไม่ ไม่สามารถมั่นใจได้ล่วงหน้า อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนต้องขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์ ดร.สุนทร ชุตินธรานนท์ ที่ได้ให้คำแนะนำ พร้อมทั้งสนับสนุนให้ผู้เขียนได้รู้จักกับนักวิชาการอาวุโสชาวพม่าที่สำคัญหลายท่านในประเทศพม่า

จากการที่ผู้เขียนเคยมีประสบการณ์ตรงอยู่บ้าง จึงอยากจะประมวลเอาสิ่งต่าง ๆ ที่ได้มาในครั้งนี้ มาถ่ายทอดและแบ่งปัน โดยหวังว่าจะเป็นประโยชน์ และเป็นแนวทางเบื้องต้น แก่เพื่อนนักศึกษานักวิจัยและผู้สนใจที่จะเดินทางเข้าไปศึกษาค้นคว้าข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์ในประเทศพม่าได้

ทำอย่างไรจึงจะได้เข้าไปศึกษาค้นคว้าข้อมูลเอกสารในประเทศพม่า ?

การจะเดินทางเข้าไปศึกษาค้นคว้าในประเทศพม่านั้น ไม่สะดวกเหมือนกับการเข้าไปศึกษาในประเทศสิงคโปร์ ญี่ปุ่น หรือ สหรัฐอเมริกา ที่ประเทศพม่านั้นมีระเบียบขั้นตอนที่ค่อนข้างซับซ้อนกว่า แต่ก็มีหลายวิธี ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ดังต่อไปนี้

การเข้าไปศึกษาวิจัยอย่างเป็นทางการนั้น อาจจะสะดวกและรวดเร็ว หากท่านเป็นนักศึกษาหรือนักวิจัยที่สังกัดอยู่ในหน่วยงาน หรือสถาบันการศึกษาที่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ หรือมีโครงการแลกเปลี่ยนทางวิชาการโดยตรงกับหน่วยงานการศึกษาของรัฐบาลพม่า

อาทิ กรมศิลปากร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยนเรศวร และ SEAMEO (The Southeast Asian Ministers of Education Organization) ซึ่งที่ประเทศพม่าเป็นที่ตั้งของสำนักงานทางการศึกษาประวัติศาสตร์และประเพณี โดยเฉพาะ คือ SEAMEO CHAT- Regional Centre for History and Tradition ฯลฯ เป็นต้น

ถ้าหากท่านไม่ได้สังกัดหน่วยงานดังกล่าว แต่ประสงค์ที่จะสมัครเข้าไปศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นทางการ ท่านจะต้องทำหนังสือแสดงความจำนงพร้อมรายละเอียดโครงการการค้นคว้าวิจัยในประเทศพม่า เสนอผ่านต้นสังกัด คือ ภาควิชา คณะ หรือมหาวิทยาลัย ไปยังกระทรวงศึกษาธิการของประเทศไทย เพื่อให้การรับรองก่อนที่จะยื่นเรื่องผ่านสถานทูตพม่าประจำประเทศไทย เพื่อส่งเรื่องไปดำเนินการต่อยังหน่วยงานภายในของประเทศพม่าอีกที การสมัครอย่างเป็นทางการนี้ มีข้อดีในการที่ท่านจะได้รับวีซ่านักวิจัย ที่มีอายุเวลาประมาณ 1 ปี หรือมากกว่านั้น และจะได้รับบัตรประจำตัวนักวิจัยต่างชาติ พร้อมได้รับสิทธิพิเศษในการเข้าใช้บริการตามหน่วยงานทางการศึกษาของรัฐบาลพม่าได้ อาทิ หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หรือแม้แต่หอพักนักศึกษต่างชาติ ฯลฯ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีอีกหนึ่งช่องทาง คือ การสมัครเข้าเรียนภาษาพม่า หลักสูตร 1-2 ปี อย่างเป็นทางการที่สถาบันสอนภาษานานาชาติ แห่งมหาวิทยาลัยย่างกุ้ง หรือ Yangon University of Foreign Languages (YUFL) ซึ่งจะทำให้ท่านได้รับวีซ่านักศึกษา ที่มีอายุเวลาประมาณ 1 ปีหรือมากกว่านั้น พร้อมบัตรนักศึกษาต่างชาติ อันจะได้รับสิทธิพิเศษดังกล่าวข้างต้น และเป็นโอกาสที่ดีที่จะนำไปสู่การสมัครขอเป็นนักวิจัยระยะสั้นที่ศูนย์วิจัยประวัติศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัย หรือ Universities Historical Research Centre (UHRC) ได้ การสมัครอย่างเป็นทางการนี้ จะเป็นใบเบิกทางสำคัญที่จะสามารถเข้าไปปรึกษาแลกเปลี่ยนความรู้ และเดินทางออกไปศึกษาภาคสนามยังจังหวัดต่าง ๆ กับนักวิชาการชาวพม่าได้อย่างเปิดเผยและปลอดภัย

อย่างไรก็ตามการสมัครเข้าไปวิจัยอย่างเป็นทางการโดยมากก็มีได้ง่ายดายนัก จึงมีนักศึกษานักวิจัยต่างชาติอีกจำนวนไม่น้อย ที่เดินทางเข้าไปศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ โดยอาศัยสายสัมพันธ์ส่วนบุคคลเป็นหลัก เข้าประเทศพม่า ด้วยวีซ่านักท่องเที่ยว (มีอายุ 4 สัปดาห์) หรือวีซ่านักธุรกิจ (มีอายุ 10 สัปดาห์) หรือ วีซ่าวีปัสสนา (แล้วแต่ข้อตกลงกับทางวัดหรือสำนักสงฆ์) การเข้ามาศึกษาอย่างไม่เป็นทางการนี้ หากบุคคลอ้างอิงในประเทศพม่าที่ท่านมีสายสัมพันธ์ด้วยนั้น มีค่าใช้จ่ายที่ระดับสูงมาก ท่านก็จะหมดโอกาสได้รับสิทธิพิเศษอย่างเป็นทางการในการเข้าใช้

บริการหอสมุดแห่งชาติ หรือหอจดหมายเหตุแห่งชาติพม่าอย่างมี-
ต้องสงสัย แต่ข้อดีคือท่านจะมีความเป็นส่วนตัวและความเป็นอิสระในการศึกษาค้นคว้า ตลอดจนการเดินทางมากกว่า เพราะไม่ต้องทำหนังสือแจ้งหรือขออนุญาตไปยังหน่วยงานต้นสังกัด

เอกสารตัวเขียนโบราณ พับสาदा (Black Parabaik) หรือ สมุดไทยดำ

ในประเทศพม่าก่อนจะเดินทางออกนอกเมือง ฯลฯ เป็นต้น แหล่งข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์ในประเทศพม่า ที่ผู้เขียนจะแนะนำต่อไปในที่นี้ มีทั้งที่ต้องสมัครเข้ามาอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และมีทั้งที่ผู้เขียนเคยมีประสบการณ์ค้นคว้าโดยตรง และส่วนที่ศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติม การนำเสนอจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนกว้าง ๆ คือ แหล่งข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในเมืองย่างกุ้ง และแหล่งข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจอื่น ๆ ดังต่อไปนี้

แหล่งข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ในเมืองย่างกุ้ง

1. The National Library of Myanmar

The National Library of Myanmar หรือ หอสมุดแห่งชาติ ของประเทศพมานี้ สังกัดอยู่ในกรมสถาบันทางวัฒนธรรม (Department of Cultural Institute) ภายใต้กระทรวงวัฒนธรรม (The Ministry of Culture) ตั้งอยู่ที่ถนนแอสตรนด์ (Strand Rd.) ใจกลางเมืองย่างกุ้งผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติคนปัจจุบันคือ อู จอว์ โอ (U Kyaw Oo)

หอสมุดแห่งชาตินี้ได้รับก่อตั้งอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2505 แต่หนังสือและเอกสารส่วนใหญ่ในหอสมุดแห่งชาตินั้น เป็นสิ่งที่ตกทอดมาจากการสะสมอย่างยาวนานและต่อเนื่องของห้องสมุดสาธารณะเบอร์นาร์ด หรือ The Bernard Free Library ห้องสมุดสาธารณะเบอร์นาร์ดนี้ ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2426 โดย Sir Charles Edward Bernard ข้าหลวงประจำเขตพม่าตอนล่างของรัฐบาลอังกฤษ ท่านได้มอบชุดหนังสือเอกสารที่ท่านสะสมพร้อมเปิดเป็นห้องสมุดให้สาธารณชนได้เข้าใช้บริการอย่างเสรี ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ห้องสมุดแห่งนี้ได้รับความเสียหายอย่างมาก แต่ก็สามารถรักษาหนังสือและเอกสารสำคัญมาได้มากกว่าหกพันเล่ม ส่วนเอกสารตัวเขียนโบราณเก็บรักษามาได้เกือบครบ ในปี พ.ศ. 2495 ห้องสมุดแห่งนี้ได้ถูกโอนเข้ามาเป็นของรัฐบาลพม่า และต่อมาในปี พ.ศ. 2505 ได้รับการสถาปนาและเปลี่ยนชื่อเป็น The National Library of Myanmar

ในปัจจุบัน หอสมุดแห่งชาตินี้มีหนังสือและวารสารให้บริการประมาณ 618,000 เล่ม และมีหนังสือหายากและเอกสารตัวเขียนโบราณ (Palm-leaf and Parabaik Manuscripts) รวมทั้งหมดประมาณ 15,800 รายการ ที่

หอสมุดแห่งชาติ มีบริการการสืบค้นด้วยฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ และฐานข้อมูลในรูปซีดีรอม ผู้สนใจสามารถเข้าไปดูตัวอย่างรายชื่อหนังสือหายากภาษาอังกฤษ และฐานข้อมูลภาษาอังกฤษบางส่วนได้ที่ เว็บไซต์ของรัฐบาลพม่า คือ <http://www.myanmar.com/Ministry/Culture/text/P004.htm> และ.../text/P005.htm

2. The National Archives Department (NAD)

The National Archives Department (NAD) หรือ กรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติ สังกัดกระทรวงการ-พัฒนาเศรษฐกิจและการวางแผนแห่งชาติ (The Ministry of National Planning and Economic Development) ตั้งอยู่ที่เลขที่ 114 ถนนปิยดาวันสุ เยกตา (Pyidaungsu Yeiktha Rd.) ทางตะวันตกเฉียงเหนือจากใจกลางเมืองย่างกุ้ง ไม่ไกลไม่ไกลจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประเทศพม่า ผู้อำนวยการกรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ตามข้อมูลเมื่อปี พ.ศ. 2545 คือ อู จอว์ ซอว์ (U Kyaw Zaw)

จากการสนทนาและสอบถามข้อมูลจาก ดอว์ วิน มารี มารี (Daw Khin Mar Mar) อดีตผู้อำนวยการกรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ได้ทราบว่า ชุดข้อมูลเอกสารในกรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติ นี้ ได้เริ่มมีการเก็บรวบรวมขึ้นอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2368 โดยรัฐบาลอังกฤษ กล่าวคือ ตั้งแต่ครั้งที่รัฐบาลอังกฤษรับพระราชสำนักพม่าครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2367 และได้เข้ามายึดและดำเนินการปกครองยังดินแดนบางส่วนของพม่า (ปัจจุบัน) ในเขตตะนาวศรี และดินแดนอะระกัน หอจดหมายเหตุแห่งชาตินี้มีหน้าที่รวบรวมเอกสารทางราชการทุกประเภทของรัฐบาลอังกฤษที่ปกครองดินแดนพม่า โดยเอกสารตั้งแต่ปี พ.ศ. 2368 ถึง พ.ศ. 2491 นี้เป็นข้อมูลภาษาอังกฤษทั้งหมด

เอกสารโบราณ ที่ผ่านการทำความสะอาดแล้วที่ Resource Centre for Ancient Myanmar Manuscript (RCAMM)

ส่วนข้อมูลเอกสารหลังจากที่ประเทศพม่าได้รับเอกราชในปีพ.ศ. 2491 เป็นต้นมา จนกระทั่งปัจจุบัน เป็นเอกสารราชการที่เป็นภาษาพม่าทั้งหมด กรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ปฏิบัติงานอยู่ทุกวันนี้ ได้รับการสถาปนาอย่างเป็นทางการจากรัฐบาลพม่าเมื่อปี พ.ศ. 2515

ข้อมูลเมื่อปี พ.ศ. 2542 จาก เว็บไซต์ ของรัฐบาลพม่า <http://www.myanmar.gov.mm/Perspective/persp1999/12-99/arch.htm> ระบุว่า กรมหอจดหมายเหตุแห่งชาตินี้มีเอกสารข้อมูลกว่า 140,000 ชุด โดยเก็บรักษาและให้บริการในหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นตัวเอกสารจริง ไมโครฟิล์ม ไมโครฟิช ฟิล์ม วีดีโอเทป ภาพถ่าย และ ซีดีรอม ส่วนเอกสารสิ่งพิมพ์ของรัฐบาลนั้น ได้ถูกรวบรวมจัดเก็บไว้ในส่วน Printed Archive ภายในกรมหอจดหมายเหตุแห่งชาตินี้ มีบริการการสืบค้นด้วยระบบฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ ทั้งในภาษาพม่า และภาษาอังกฤษ โดยข้อมูลก่อนปี พ.ศ. 2491 มีให้บริการในรูปแบบไมโครฟิล์ม และมีบริการถ่ายสำเนาข้อมูลต่าง ๆ ได้ในราคาประหยัด

กรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ได้จัดทำคู่มือช่วยค้น คือ *A Guide to the Archives Groups of the National Archives* โดยได้มีการจัดแบ่งกลุ่มเอกสารตามหัวเรื่องใหญ่ ๆ ออกเป็น 24 หัวเรื่อง โดยลำดับเอกสารตามหน่วยงานและองค์กร ในคู่มือจะแสดงรายชื่อเอกสารและสารบัญของแต่ละแฟ้มข้อมูล และมีการให้รายละเอียดเพิ่มเติมในบางหัวข้อที่สำคัญ, เมื่อปี พ.ศ. 2546 ที่ผ่านมานี้ทางกรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ได้ตีพิมพ์คู่มือนี้ ในชื่อ *A Guide to the Archival Sources of History in Myanmar* (Yangon: National Archives Department, 2003) คู่มือนี้จำหน่ายหมดอย่างรวดเร็ว ไม่สามารถหาซื้อได้ที่ร้านหนังสือทั่วไปในพม่า แต่สามารถสั่งซื้อได้ที่ร้าน Myanmar Book Centre ที่ www.myanmarbook.com กรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติเปิดให้บริการแก่นักวิจัยชาวพม่าและนักวิจัยชาวต่างชาติ โดยนักวิจัยชาว

ต่างชาติสามารถทำเรื่องขอใช้บริการได้โดยตรงกับผู้อำนวยความสะดวกกรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

3. Universities Central Library (UCL)

Universities Central Library (UCL) หรือ หอสมุดกลางแห่งมหาวิทยาลัย สังกัดกรมการศึกษาขั้นสูง (Department of Higher Education) ในกระทรวงศึกษาธิการ (The Ministry of Education) ตั้งอยู่ใจกลางมหาวิทยาลัยย่างกุ้ง (Yangon University) ปัจจุบัน

หอสมุดกลางแห่งมหาวิทยาลัยนี้ เป็นหอสมุดที่เก่าแก่ที่สุดหอสมุดหนึ่งในประเทศพม่า จากการสัมภาษณ์ ดอว์ ดิน โฟง เหนว่ (Daw Tin Phone Nwe) ได้ทราบข้อมูลว่า หอสมุดกลางแห่งนี้ มีหนังสือ วารสาร และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นภาษาพม่าและภาษาอังกฤษให้บริการ รวมกันมากกว่า 400,000 เล่ม และมีชุดเอกสารตัวเขียนโบราณทั้งที่เป็น คัมภีร์ใบลาน (Palm-leaf Manuscripts) และ สมุดข่อยหรือ พับสา (Parabaik Manuscripts) และสมุดภาพเขียนสี

ขวา : ส่วนด้านในของหอสมุดกลาง
แห่งมหาวิทยาลัย (UCL)
ซ้าย : ด้านนอกของห้องสมุดมหาวิทยาลัย ย่างกุ้ง

ดอว์ ดิน โฟง เหนว่ (Daw Tin Phone Nwe) ดำรงตำแหน่งเป็นบรรณารักษ์ใหญ่ (Chief Librarian) ดูแลรับผิดชอบงานของหอสมุดกลางแห่งมหาวิทยาลัย และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ Resource Centre for Ancient Myanmar Manuscript (RCAMM) และ The New Century Higher Education Reference Library

หอสมุดกลางแห่งมหาวิทยาลัย หรือ Universities Central Library (UCL) แรกเริ่มเดิมทีเมื่อก่อตั้งในปี พ.ศ. 2472 นั้นเป็นเพียงห้องสมุดของมหาวิทยาลัยย่างกุ้ง หรือ The University of Yangon Library เท่านั้น ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ห้องสมุดมหาวิทยาลัยย่างกุ้งได้รับความเสียหายอย่างมาก กว่าที่จะซ่อมแซมเสร็จและกลับมาเปิดให้บริการอีกครั้งในปี พ.ศ. 2494 ต่อมาในปี พ.ศ. 2507 ห้องสมุดมหาวิทยาลัยย่างกุ้งได้รับการปรับสถานะขึ้นมาเป็นหอสมุดกลางแห่งมหาวิทยาลัย ตั้งในปัจจุบันนี้

(Colored Parabaik) รวมทั้งหมดมากกว่า 25,000 ชุด โดยแบ่งเป็น คัมภีร์ใบลาน ประมาณ 17,000 ชุด และพับสาทั้งหมดอีกกว่า 8,000 ชุด นอกจากนี้ยังกล่าวเพิ่มเติมว่า หอสมุดกลางแห่งนี้มีชุดคัมภีร์ใบลานที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศพม่าเก็บรักษาอยู่ คัมภีร์ใบลานชุดนี้ มีอายุ 511 ปี โดยถูกจารขึ้นในปี พ.ศ. 2036 มีเนื้อความเกี่ยวกับเลขคณิตและการคำนวณของชาวพม่าในสมัยโบราณ

หอสมุดกลางแห่งมหาวิทยาลัยนี้ มีความโดดเด่นมาก ในด้านชุดหนังสือภาษาพม่า และการเก็บสะสมและรักษาเอกสารตัวเขียนโบราณ สิ่งนี้เป็นกิจกรรมหลักอย่างหนึ่งที่บรรณารักษ์ใหญ่ท่านต่าง ๆ ของหอสมุดกลางแห่งมหาวิทยาลัยนี้ได้ทำติดต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ครั้ง ซายา ซอว์จี (Saya Zawgyi) หรือ อุ เตน ฮาน (U Thein Han) และต่อมาในสมัยของ อุ ดอว์ กาวน์ (U Thaw Kaung) จวบจนกระทั่งปัจจุบันในสมัยของบรรณารักษ์ใหญ่

ดอร์ ติน โฟง เหนว่ (Daw Tin Phone Nwe) ได้สานต่อกิจกรรมหลักและพัฒนากระบวนการจัดเก็บและรูปแบบการให้บริการข้อมูลเอกสารที่สะดวกต่อนักวิจัยมากยิ่งขึ้น

ในส่วนของเอกสารตัวเขียนโบราณ มีการให้บริการทั้งในรูปแบบเอกสารตัวต้นฉบับ, สำเนาจากการคัดลอกด้วยมือ, สำเนาที่ได้รับการตีพิมพ์แล้ว, ไมโครฟิล์ม,

และในรูปแบบดิจิทัล ขณะนี้ทางหอสมุดกลางได้ทำสำเนาด้วยระบบดิจิทัล ชุดสมุดภาพเขียนสีโบราณที่มีทั้งหมดในหอสมุดกลางเสร็จสิ้นแล้ว ทั้งนี้ยังรวมถึงเอกสารตัวเขียนโบราณชุดอื่น ๆ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เจ้าหน้าที่หอสมุดได้ทำ

การสแกนและถ่ายสำเนาดิจิทัล เก็บรักษาลงในฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ และซีดีรอม

ที่อาคารหอสมุดกลางของมหาวิทยาลัยนี้ จัดเก็บข้อมูลด้วยระบบคอมพิวเตอร์ คือ ELIB (Library automation system) แพลนคอมพิวเตอร์ ที่ชั้น 2 มีให้บริการฐานข้อมูลรายชื่อหนังสือและเอกสารออนไลน์ ฐานข้อมูลซีดีรอม ฐานข้อมูลเอกสารตัวเขียนโบราณ ฐานข้อมูลบทความทั้งหมดในวารสารที่สำคัญอย่างเช่น *Journal of Burma Research Society (JBRS)* ฐานข้อมูลเอกสารชุด British Burma Gazetteers ฯลฯ นักศึกษา นักวิจัยสามารถเข้ามาใช้บริการสืบค้นที่แผนกคอมพิวเตอร์ได้ และมีบริการทำสำเนาเอกสารจากฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ หน้ากระดาษขนาด A4 หน้าละประมาณ 60 -100 จ๊าด หรือประมาณ 3 - 5 บาท นอกจากนั้นแล้วยังมีบริการทำสำเนาจากวารสารเก่า หนังสือพิมพ์เก่า และหนังสือเก่า ด้วยการสแกน แทนการถ่ายเอกสาร ทั้งนี้เพื่อเป็นการรักษาและยืดอายุเอกสารให้ใช้งานได้นานยิ่งขึ้น

หอสมุดกลางแห่งมหาวิทยาลัย ได้ขยายหน่วยงานการดูแลและให้บริการข้อมูลเอกสารแก่นักศึกษานักวิจัย กล่าวคือ เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2543 ได้มีการเปิดตัวอย่างเป็นทางการของ Resource Centre for Ancient Myanmar Manuscript (RCAMM) หรือ ศูนย์เอกสารตัวเขียนโบราณของพม่า เพื่อให้ดูแลรักษาและจัดเก็บเอกสารตัวเขียนโบราณโดยเฉพาะ ห้องสมุดนี้ตั้งอยู่ที่เขตโบตะถาว (Botahtaung Township) โดยทางหอสมุดกลางมีนโยบายที่จะโอนย้ายเอกสารตัวเขียนโบราณทั้งหมดมาเก็บรักษาไว้ที่เดียวกันที่หน่วยงานนี้ นอกจากนี้ยังมีการกิจกรรมเพิ่มเติมในการส่งคณะบรรณารักษ์และนักหอจดหมายเหตุไปตามวัดต่าง ๆ ในต่างจังหวัด เพื่อไปสำรวจและทำสำเนา ถ่ายรูปดิจิทัลไลซ์ และถ่ายไมโครฟิล์ม ทั้งจารึก และเอกสารตัวเขียนโบราณต่าง ๆ ที่ยังคงจัดกระจายอยู่อย่างมากมายทั่วประเทศพม่า โดยในอนาคตจะเปิดให้บริการข้อมูลผ่านทางเว็บไซต์ของสถาบันอีกด้วย

นอกจากนั้นแล้ว เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2546 ทางหอสมุดกลางแห่งมหาวิทยาลัย ได้ทำการเปิดตัวอย่างเป็นทางการของ The New Century Higher Education Reference Library อันเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่จัดเก็บรวบรวม และให้บริการการค้นคว้าข้อมูลเอกสารอ้างอิง และวิทยานิพนธ์เป็นหลัก โดยวิทยานิพนธ์นี้เป็นของนักศึกษามพม่า ทั้งในระดับปริญญาโท และปริญญาเอก ที่มีการศึกษามายาวนานกว่า 30 ปี รวมทั้งสิ้นประมาณ 23,900 เล่ม ในสาขาวิชาต่าง ๆ อาทิ วิทยาศาสตร์ ครุศาสตร์ ปรัชญา รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ภาษาพม่า ประวัติศาสตร์ และบรรณารักษศาสตร์ ฯลฯ เป็นต้น ให้บริการสืบค้นทั้งในรูปแบบบัตรคำ และระบบฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์

วิทยานิพนธ์ที่ห้องสมุดแห่งนี้ ส่วนมากเป็นวิทยานิพนธ์ของบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยย่างกุ้ง และกำลังรวบรวมเพิ่มเติมจากมหาวิทยาลัยมัณฑเลย์ และมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วประเทศ ในส่วนของวิทยานิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ มีทั้งที่เป็นภาษาพม่าและภาษาอังกฤษ มีหัวเรื่องที่น่าสนใจไม่น้อย แม้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศพม่าจะ

สมุดภาพเขียนสีโบราณ แสดงเครื่องใช้ในราชสำนัก ที่หอสมุดกลางแห่งมหาวิทยาลัย

ไม่มีหัวข้อที่หรูหราอลังการ และวิธีการศึกษายังเน้นการเล่าเรื่องเชิงพรรณนา แต่ก็มีความโดดเด่นในแง่ของข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และเป็นไกด์ไลน์แก่นักศึกษานักวิจัยมือใหม่อย่างผู้เขียนได้ดี เพราะเป็นเครื่องมือช่วยในการตามอ่านเอกสารชั้นต้นที่สะดวกและรวดเร็วขึ้น นอกจากนี้แล้ววิทยานิพนธ์ในส่วนของบัณฑิตบรรณารักษศาสตร์ ก็เป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้ามไปอย่างยิ่ง เพราะแนวทางและเนื้อหาในการทำวิทยานิพนธ์ส่วนใหญ่ เป็นการรวบรวมรายชื่อ ประวัติ ข้อมูล ผลงานของทั้งนักเขียน และเอกสารสิ่งพิมพ์ของสำนักพิมพ์ต่าง ๆ และวารสารต่าง ๆ เปรียบได้เป็นดรชณีช่วยค้นคว้างานเขียนของพม่าได้สะดวกยิ่งขึ้น อาทิ Than Aung, Maung, *Index to the Journal of the Burma Research Society (1911-1977)*. (Rangoon: Department of Library Studies, Arts and Sciences University, 1978) ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งยังมีที่น่าสนใจอีกมากมาย การมาเริ่มค้นคว้าเอกสารที่ห้องสมุดแห่งนี้ก่อน ผู้เขียนเห็นว่าจะเป็นการช่วยวางแนวทางในการอ่าน และเก็บข้อมูลเอกสารทั้งชั้นต้นและชั้นรองในประเทศพม่าได้อย่างมีทิศทาง และรวดเร็วมากยิ่งขึ้น

ดอร์ ดิน โฟง เหน่ว (Daw Tin Phone Nwe) ได้กล่าวว่าในราว ๆ กลางปีนี้ ทางหอสมุดกลางจะมีการจัดพิมพ์ดรชณีช่วยค้นคว้าข้อมูลเอกสารตัวเขียนโบราณทั้งหมดที่มีเก็บรักษาไว้ในหอสมุดกลาง โดยมีทั้งภาษาพม่าและภาษาอังกฤษ เพื่อจัดจำหน่ายแก่นักวิจัยและสาธารณชน และนอกจากนี้ยังได้ฝากข่าวประชาสัมพันธ์มายังนักศึกษานักวิจัยรุ่นเยาว์ที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์พม่าให้เข้ามาศึกษาค้นคว้ายังหอสมุดกลางแห่งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเอกสารตัวเขียนโบราณที่อยู่ในรูปของพับสา หรือสมุดข่อยทั้งขาวและดำ (White and Black Parabaik Manuscript) เพราะที่หอสมุดกลางนี้มีเก็บรักษาเป็นจำนวนมาก แต่ยังไม่ได้ถูกนำไปศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจังมาก่อน

ในฐานะที่ท่านบรรณารักษ์ใหญ่เป็นนักประวัติศาสตร์มาก่อน ได้ชี้แนะแก่ผู้เขียนว่า เอกสารตัวเขียนโบราณ ประเภท พับสา (Parabaik Manuscript) นี้ มีเรื่อง

ราวที่หลากหลายมากกว่าข้อมูลในคัมภีร์ใบลาน (Palm-leaf Manuscript) ที่มุ่งเน้นการพระพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ในพับสานี้ เปรียบได้เป็นดั่งสมุดจดบันทึกทั่วไปที่ผู้คนใช้กันในชีวิตประจำวัน โดยพับสาขาว (White Parabaik Manuscript) จะใช้ในราชสำนักเพื่อบันทึกข้อราชการ และคำสั่งของพระมหากษัตริย์ ส่วนพับสาดำ (Black Parabaik Manuscript) นั้น เป็นของที่ใช้กันในหมู่สามัญชน เป็นทั้งสมุดจดบันทึกประจำวัน บัญชีค่าใช้จ่าย การค้าขาย ผลผลิตทางการเกษตร โหราศาสตร์ และตำราแพทย์พื้นบ้าน ฯลฯ เป็นต้น รายละเอียดเหล่านี้เป็นข้อมูลชั้นต้นที่สำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และ

ห้องเก็บเอกสารใบลาน และเอกสารตัวเขียนโบราณ ที่ Resource Centre for Ancient Myanmar Manuscript (RCAMM)

ประวัติศาสตร์สังคมในระดับท้องถิ่นของพม่า ซึ่งยังไม่ได้รับการศึกษาและวิจัยมากเท่าที่ควร ท่านจึงอยากเชิญชวนนักศึกษาและนักวิจัยทั้งชาวพม่าและชาวต่างชาติได้เข้ามาช่วยกันค้นคว้าวิจัยเอกสารตัวเขียนโบราณที่ทรงคุณค่าเหล่านี้ เพื่อความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์พม่าต่อไป

4. Universities Historical Research Centre (UHRC)

Universities Historical Research Centre (UHRC) หรือ ศูนย์วิจัยทางประวัติศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยสังกัดกรมการศึกษาขั้นสูง (The Department of Higher Education) ในกระทรวงศึกษาธิการ (The Ministry of Education) ตั้งอยู่ที่อาคารอมร (Amara Hall) ภายในบริเวณด้านหน้าของมหาวิทยาลัยย่างกุ้ง ผู้อำนวยการสูงสุดคือ ดร. โท หละ (Dr. Toe Hla)

ศูนย์วิจัยทางประวัติศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัย มีหน้าที่หลักในการทำวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พม่าทุกยุคสมัย โดยทำงานควบคู่อย่างใกล้ชิดกับ The Myanmar Historical Commission, ศูนย์วิจัยแห่งนี้ก่อตั้งมาจากการรวมตัวกันของหน่วยงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ 2 หน่วยงานคือ The Research Section of the History Department, Yangon University กับ The Burma Historical Research Department ในปี พ.ศ. 2529, และได้รับการเปลี่ยนชื่อเป็น Universities Historical Research Centre (UHRC) และสถาปนาอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2534

ที่ศูนย์วิจัยฯ นอกจากจะมีภารกิจหลักในการทำวิจัยทางประวัติศาสตร์แล้วนั้น ยังมีโครงการจัดหาและสะสมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์พม่า โดยส่งนักวิจัยไปทำสำเนารวบรวมข้อมูลทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ ตามมหาวิทยาลัยชั้นนำต่าง ๆ ทั้งในเอเชีย ยุโรป และสหรัฐอเมริกา และนอกจากนี้ยังได้ส่งเสริมให้นักวิจัยเดินทางไปศึกษาภาษาต่างประเทศ ทั้งภาษาตะวันตก และตะวันออก เพื่อให้ไปศึกษาหลักฐานข้อมูลอันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์พม่า ในเอกสารต่างประเทศมาแปลเก็บไว้ที่ศูนย์วิจัยฯ ด้วยเหตุนี้เองห้องสมุดของศูนย์วิจัยทางประวัติศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัย จึงเต็มไปด้วยชุดข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ และมีค่ายิ่งต่อการค้นคว้า ทุก ๆ ปี จะมีนักวิจัยชาวต่างชาติจำนวนไม่น้อยสมัครเข้ามาค้นคว้าวิจัยที่ศูนย์วิจัยฯ แห่งนี้ ดร. ซิน หละฮาน (Dr. Khin Hla Han) ผู้อำนวยการฝ่ายวิจัย ได้ให้คำแนะนำว่า นักศึกษานักวิจัยชาวไทยสามารถสมัครเข้ามาค้นคว้าวิจัยได้ โดยให้ต้นสังกัดทำเรื่องผ่านกระทรวงศึกษาธิการของประเทศไทย ส่งมายังกระทรวงศึกษาธิการของประเทศพม่า

ห้องสมุดของศูนย์วิจัยฯ นี้ ขึ้นโดยตรงต่อ ดร. โท หละ (Dr. Toe Hla) ผู้อำนวยการใหญ่ โดยมี ดอว์ ซาน ซาน (Daw San San) เป็นหัวหน้าบรรณารักษ์ในส่วนของ

หนังสือและวารสาร และ ดอว์ โซว์ โซว์ เซน (Daw Soe Soe Sein) เป็นหัวหน้าบรรณารักษ์ในส่วนของเอกสารตัวเขียนโบราณและไมโครฟิล์ม ที่ห้องสมุดแห่งนี้มีหนังสือและวารสารให้บริการทั้งภาษาพม่า และภาษาอังกฤษ รวมทั้งหมดมากกว่าหนึ่งหมื่นเล่ม ในส่วนของเอกสารตัวเขียนโบราณ มีคัมภีร์โบราณมากกว่า 1,400 ชุด มีพับสามมากกว่า 2,000 ชุด และมีไมโครฟิล์มมากกว่า 1,500 ม้วน ไมโครฟิล์มนี้บางส่วนเป็นชุดที่ทำสำเนาจาก The Oriental and India Office Collection ที่ British Library ขวาล่าสุดเมื่อปลายปี พ.ศ. 2546 ที่ห้องสมุดแห่งนี้มีบริการสืบค้นจากฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์แล้ว

แหล่งข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจอื่นๆ

นอกจากแหล่งข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์สำคัญทั้ง 4 แหล่งดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในเมืองย่างกุ้งยังมีห้องสมุดและแหล่งข้อมูลเอกสารที่น่าสนใจอื่นๆ อีกหลายแห่ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับหัวข้อการวิจัยของแต่ละท่าน อาทิ

5. The Library and Archives of Buddhism

ห้องสมุดและหอจดหมายเหตุพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ทางบริเวณด้านตะวันตกของพระธาตุชเวดากอง (Shwedagon Paya) นอกจากนี้แล้ว ตามวัดและศาสนสถานต่าง ๆ ก็เป็นอีกแหล่งข้อมูลหนึ่งที่มีหอสมุดเก็บรวบรวมพระไตรปิฎก และเอกสารโบราณสำคัญต่าง ๆ มากมาย เหมาะสำหรับนักวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในพม่า หรือปรัชญาพุทธศาสนา

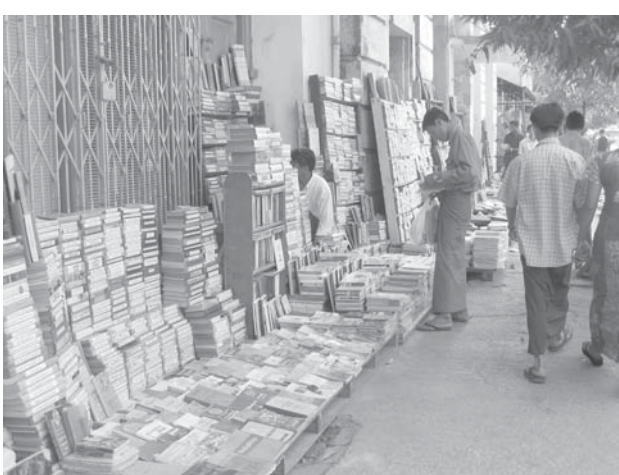
6. Sarpay Beikman Public Library

ห้องสมุดของสำนักพิมพ์ ส่าเป่ พิมมาน (Sarpay Beikman) รวบรวมสิ่งพิมพ์ทุกชิ้นของสำนักพิมพ์จัดให้บริการ โดยมากจะเป็นวรรณกรรม และสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลเป็นหลัก

7. SEAMEO CHAT Resource Centre

SEAMEO CHAT Resource Centre ตั้งอยู่ภายในสำนักงาน SEAMEO CHAT- Regional Centre for History and Tradition ปัจจุบัน อุ ตุน ออง เซน (U Tun Aung Chain) ดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการใหญ่ ห้องสมุดของ SEAMEO เปิดให้บริการเฉพาะสมาชิก SEAMEO เท่านั้น มีชุดหนังสือภาษาอังกฤษที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม และประเพณีของประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งชุดหนังสือภาษาไทยที่ทางกรมศิลปากรจัดพิมพ์ก็มีให้บริการเช่นเดียวกัน

8. British Council Library

แผงหนังสือเก่าข้างทาง ที่ถนนปันโซดาน ใจกลางเมืองย่างกุ้ง

สิ่งที่น่าสนใจที่สุดในห้องสมุดนี้ คือ ชุดหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และประเทศพม่าที่เป็นภาษาอังกฤษที่ The Monica Mya Maung Collection

9. Pansodan Street

ถ้าหากหมดหนทางที่จะเข้าใช้บริการห้องสมุดต่าง ๆ ยังพอมีทางเลือกสุดท้าย ด้วยการกว้านหาซื้อหนังสือเก่าได้ที่แถวถนนปันโซดาน (Pansodan St.) อยู่ใจกลางเมืองย่างกุ้ง หนังสือเก่าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พม่าที่เป็นภาษาอังกฤษ สามารถหาซื้อได้ที่ร้าน บากาน (Pagan Book

House) ของ ซายา อุบะจี (Saya U Ba Kyi) ที่มีชุดหนังสือหายากดี ๆ อยู่มากมาย อาทิ British Burma Gazetteers และชุดรายงานของคณะผู้สำเร็จราชการ Governor-general ของรัฐบาลอังกฤษ เช่น Michael Symes, John Crawford และ Henry Yule ฯลฯ เป็นต้น วางจำหน่ายในฉบับถ่ายสำเนา ส่วนหนังสือเก่าภาษาพม่า นั้น สามารถหาซื้อได้ตามสองข้างทางตลอดถนนปันโซดาน (แต่ต้องใจเย็น ๆ และต้องต่อเยอะ ๆ ด้วย!!!)

การศึกษาค้นคว้าข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์พม่า ไม่จำกัดอยู่เฉพาะแต่ที่เมืองหลวงย่างกุ้งเท่านั้น ในเมืองสำคัญอื่น ๆ หรือแม้แต่ในวัดเก่าแก่ที่อยู่ห่างไกลไปตามถิ่นทุรกันดารก็มีเอกสารตัวเขียนโบราณเก็บรักษาไว้เป็นศาสนสมบัติ นักวิจัยชาวต่างชาติหลายท่านนิยมเดินทางไปค้นคว้าข้อมูลเอกสารตามวัดต่าง ๆ ในต่างจังหวัด ซึ่งก็ได้ข้อมูลมาผลิตผลงานที่น่าสนใจมากมาย

10. เมืองมัณฑะเลย์ (Mandalay)

เมืองมัณฑะเลย์นี้เป็นอีกเมืองหนึ่งที่มีนักวิจัยเดินทางมาค้นคว้าเป็นจำนวนมาก ในตัวเมืองมัณฑะเลย์ มี Mandalay Museum and Library ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของกำแพงพระราชวังมัณฑะเลย์ มีการจัดแสดงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ และเอกสารตัวเขียนโบราณที่เคยเก็บรักษาไว้ในพระราชวังมัณฑะเลย์ นอกจากนั้นแล้วยังมีแหล่งข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์ให้บริการค้นคว้าที่ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมัณฑะเลย์ (Mandalay University Library) ที่ห้องสมุดนี้มีวิทยานิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ และเอกสารตัวเขียนโบราณที่สำคัญเก็บรักษาอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งเป็นผลงานและเอกสารของ ศาสตราจารย์ ดร.ทัน ทุน (Dr. Than Tun) นักประวัติศาสตร์อาวุโสของพม่า ที่เคยดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยมัณฑะเลย์ ระหว่างปี พ.ศ. 2508 ถึง พ.ศ. 2525

11. เมืองแปร (Pyay)

พิพิธภัณฑสถานและห้องสมุดข้างวัดชเวโบงเปวินด์ (Shwebopwint Paya) ที่ถนนลานมาดอว์ (Lanmadaw

St.) ในตัวเมืองแปร นอกจากนี้จะมีโบราณวัตถุที่เก่าแก่และ มีค่ามากมายเก็บรักษาไว้แล้ว ยังมีชุดหนังสือเอกสารที่น่าสนใจให้ค้นคว้า นั่นคือ เอกสารตัวเขียนโบราณ หนังสือ

พิมพ์ และหนังสือที่ตีพิมพ์ ขึ้นภายในท้องถิ่นแถบ เมืองแปร ข้อมูลท้องถิ่น เหล่านี้ย่อมหาไม่ได้ในเมืองย่างกุ้ง ทางด้านหน้า ประตูของห้องสมุดนี้ มัก จะปิดล็อกไว้ตลอด แต่ สามารถเคาะประตูให้เจ้าหน้าที่ข้างในเปิดให้บริการ ได้ ตามคำบอกเล่าของเจ้าหน้าที่ กล่าวว่ายามัก วิจัยชาวต่างชาติมาค้นคว้า เอกสารที่ห้องสมุดนี้

ตู้เก็บหนังสือโบราณ ที่หอพระไตรปิฎก อุ โบว์ ที (U Boe Thie Tripitaka Library) ที่เมืองสะเทิม

12. เมืองสะเทิม (Thaton)

วัดเชิงเขาพระ

เจติยมยะตะเบ็ต (Mya-

thabeik Paya) ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของตัวเมืองสะเทิม ภายในมีหอเก็บพระไตรปิฎกที่สวยงามมาก ชื่อหอเก็บพระไตรปิฎกของ อุ โบว์ ที (U Boe Thie Tripitaka Library) หลวงพี่ อะเซง เกตาระ (Ashin Keithara) ได้อนุญาตให้ผู้เขียนเข้าชม และสำรวจเอกสารที่เก็บรักษาไว้ มีหนังสือและเอกสารสำคัญอยู่มาก นอกจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาแล้ว ยังมีวรรณกรรมและวรรณคดีเก่าแก่สำคัญ ทั้ง ร้อยแก้วและร้อยกรอง ตลอดจนพงศาวดารฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ อาทิ พงศาวดารเชียงใหม่ และพงศาวดารมอญ เก็บรักษาไว้ เป็นต้น ท่านเล่าให้ฟังว่าที่นี่เคยมีนักวิจัยชาวต่างชาติมาค้นคว้าและอ่านข้อมูลเช่นเดียวกัน แต่หากเป็นนักวิจัยหญิง จำเป็นจะต้องให้มีนักวิจัยชายติดตามมาด้วยจึงจะสามารถอนุญาตให้เข้ามาค้นคว้าได้ แต่จะไม่สามารถพกคางแรมที่วัดได้

ข้อคิดก่อนจาก

ภายในประเทศพม่ายังมีแหล่งข้อมูลเอกสารที่น่าสนใจอีกมากมายให้เข้าไปค้นหา ที่ผู้เขียนนำเสนอมาเป็นเพียงบางส่วนที่น้อยนิดเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม การเดินทางเข้าไปค้นคว้า และวิจัยข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์ภายในประเทศพม่า เป็นเรื่องที่เพื่อนนักศึกษานักวิจัยชาวไทยทุกท่าน ต้องใช้ความมานะ

อาคารภายในวัดเชิงเขาพระเจติยมยะตะเบ็ต (Myathabeik Paya) สถาปัตยกรรมแบบอาณานิคม ที่เมืองสะเทิม

อดทนและความพยายามอย่างสูง ในการฟันฝ่ากำแพงทางภาษา ในการเสาะแสวงหาข้อมูลที่กระจัดกระจายอยู่ตามแหล่งต่าง ๆ ที่ยากแก่การเข้าถึง และสุดท้ายเหนือสิ่งอื่นใด ความไม่แน่นอนการทางเมือง และความผันผวนในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการค้นคว้าวิจัยในประเทศพม่า

วงวิชาการไทยในปัจจุบัน ได้หันกลับมาให้ความสำคัญในการเรียนรู้ และทำความเข้าใจประเทศเพื่อนบ้าน ในภูมิภาคกันมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด การเปิดหลักสูตรการเรียนการสอน “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” หรือ “อุษาคเนย์ศึกษา” ทั้งในระดับปริญญาบัณฑิต และปริญญาโทอย่างคึกคักในหลายสถาบัน ย่อมเป็นดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ในด้านของการผลิตงานวิจัยที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อสร้างฐานองค์ความรู้ระยะยาวภายในสังคมไทยนั้น ยังไม่ได้รับการเอาใจใส่มากเท่าที่ควร ดังจะเห็นได้ว่า จนกระทั่งทุกวันนี้ ยังไม่มีหน่วยงานใดที่ให้การสนับสนุนอย่างทุ่มเท จริงจัง และต่อเนื่อง ใน

การสะสม รวบรวม ข้อมูลและเอกสารพื้นฐานสำคัญ อันจำเป็นต่อการสร้างสรรค์งานวิจัยใหม่ ๆ ขึ้น
 เองในหมู่นักศึกษานักวิจัยภายในประเทศไทย, หากยังไม่เริ่มสร้างฐานการวิจัยที่ดีภายในประเทศ
 ไทยเราเอง การจัดสรรงบประมาณในการส่งคนไทยไปศึกษาต่อยังมหาวิทยาลัยชั้นนำในต่าง
 ประเทศ จะอีกสักกี่พันกี่หมื่นล้านก็คงจะปราศจากความหมาย หากกลับมาแล้วไม่มีฐานภายใน
 ประเทศที่จะให้พัฒนางานวิจัยต่อไปได้

แถมท้ายก่อนจบ

สถานที่ติดต่อสำคัญในประเทศพม่า

1. The National Library of

Myanmar

Six-storeyed Building

Strand Road,

Yangon, Union of Myanmar

Tel: 951-283332, 275997

Fax: 951-212367

2. The National Archives

Department (NAD)

114 Pyidaungsu Yeiktha Road,

Dagon Township, Yangon

Union of Myanmar

Tel: 951-283586

Fax: 951-254011

Email: nad@mptmail.net.mm

3. Universities Central Library

(UCL)

Yangon University Campus,

University P.O. 11041

Yangon, Union of Myanmar

Tel: 951-535847, 534979

Fax: 951-536927

Email: ucl@mptmail.net.mm

ucl@dhelm-edu.gov.mm

4. Universities Historical

Research Centre (UHRC)

Amara Hall

Yangon University Campus,

University P.O. 11041

Yangon, Union of Myanmar

Tel: 951-524248

Fax: 951-530121

Email: uhrc@mptmail.net.mm

แนวทางการจัดตั้ง หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย*

ดาวเรือง แนวทอง**

ปัจจุบันมหาวิทยาลัยในประเทศไทยหลายแห่งให้ความสำคัญกับเอกสารการปฏิบัติงานและที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของมหาวิทยาลัยมากขึ้น จึงริเริ่มจัดตั้งโครงการหอจดหมายเหตุ มีการจัดเก็บรวบรวมเอกสารจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยรวมเข้าไว้ด้วยกันในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง

จดหมายเหตุมหาวิทยาลัยจึงเป็นเรื่องใกล้ตัวเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับชีวิตการทำงานประจำวันของบุคลากรในมหาวิทยาลัยเป็นอย่างมาก หน่วยงานสำคัญของมหาวิทยาลัยที่เป็นแหล่งผลิตเอกสารในสำนักงานบริหาร คือ สำนักงานอธิการบดี และงานสารบรรณ เอกสารการบริหารงานของมหาวิทยาลัยทั้งหมดมักจัดเก็บไว้ที่สำนักงานนี้ เอกสารนอกจากนี้จะกระจายอยู่ตามคณะ สำนัก สถาบัน และหน่วยงานย่อยๆ ภายในมหาวิทยาลัย¹

โดยทั่วไปหน้าที่หลักของมหาวิทยาลัยคือ จัดการเรียนการสอนและอนุมัติปริญญา ผลิตงานวิจัย ให้บริการวิชาการแก่สังคม และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ในแง่นี้จดหมายเหตุมหาวิทยาลัย จึงเป็นเอกสารที่มหาวิทยาลัยผลิตขึ้นหรือรับไว้ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานตามหน้าที่ และเก็บรักษาไว้เพราะมีคุณค่าถาวร หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยจึงเป็นความทรงจำของสถาบัน (Institute Memory/Official Memory)² ผู้ที่ได้ประโยชน์จากเอกสารที่มหาวิทยาลัยเก็บรักษาไว้ส่วนใหญ่คือ กลุ่มผู้บริหารมหาวิทยาลัยซึ่งจะใช้เพื่อประกอบการตัดสินใจ อ้างอิง วางแผนงานและกำหนดนโยบาย และอาจารย์แผนกวิชาประวัติศาสตร์รวมถึงสาขาวิชาด้านสังคมศาสตร์และ

*ขอขอบคุณ คุณวารุณี
โอสธารมย์ ที่กรุณาแนะนำและ
เสนอแนะข้อมูลที่เป็นประโยชน์
ในการเขียนบทความ
**นักเอกสารสนเทศ โครงการ
หอจดหมายเหตุ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹ Jacob Kufa, "Whither university archives?," South African Archives Journal vol.36 (1994) : 79.

² William J. Maher, The management of college and university archives (Metuchen, N.J.: Society of American Archivists and Scarecrow Press, 1992), p. 9. และ Young Yun, "A study of organization for a university archives," Academic Library Science Paper no.15 (1988): 258.

มนุษยศาสตร์ที่สามารถใช้ประกอบการสอน หรือเขียนงานเกี่ยวกับประวัติของสถาบัน รวมทั้งการวิจัยในหัวข้อต่าง ๆ

ด้วยเหตุนี้งานจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยในต่างประเทศหรือในประเทศไทยส่วนมากจึงมีจุดเริ่มต้นมาจากนักวิชาการหรือไม่ก็อาจารย์จากแผนกวิชาประวัติศาสตร์หรือ บรรณารักษ์ห้องสมุดมากกว่าบุคลากรสายอื่น ทั้งนี้โดยวางวัตถุประสงค์หรือจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยไว้ทำหน้าที่เป็นคลังเก็บเอกสารการบริหารงานมหาวิทยาลัย สิ่งพิมพ์ และวัสดุทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับประวัติเรื่องราว ความเป็นมาของมหาวิทยาลัย รวมทั้งสิ่งพิมพ์ทั้งหมดของนักศึกษา ชมรม สมาคม และเอกสารส่วนบุคคลของมหาวิทยาลัย โดยกำหนดเกณฑ์คุณค่าของเอกสารจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยไว้ 4 ประการ คือ คุณค่าทางการบริหาร คุณค่าทางกฎหมาย คุณค่าทางการเงิน และคุณค่าทางประวัติศาสตร์³

จดหมายเหตุมหาวิทยาลัยสำคัญอย่างไร

ตามหลักการแล้วจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยมักถูกกำหนดหน้าที่ให้รวบรวม จัดเก็บเอกสารอย่างเป็นระบบ จัดทำเครื่องมือช่วยค้น แนะนำแหล่งข้อมูลและให้บริการแก่ผู้บริหาร หน่วยงานเจ้าของเอกสาร เจ้าหน้าที่ นิสิตนักศึกษา ศิษย์เก่า นักวิชาการ รวมทั้งบุคคลภายนอกที่สนใจค้นคว้าเรื่องราวประวัติของมหาวิทยาลัย ในแง่ของการเป็นแหล่งข้อมูลความรู้เช่นนี้ทำให้จดหมายเหตุมหาวิทยาลัยมีส่วนช่วยสนับสนุนการเรียน การสอน และการวิจัยทุกสาขาวิชาของมหาวิทยาลัยอย่างสำคัญ⁴ หอจดหมายเหตุยังเป็นเสมือนห้องเรียนให้นิสิตนักศึกษาได้ฝึกปฏิบัติงานการค้นคว้าเอกสาร การเขียนรายงานประกอบการเรียน และมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งเรียนรู้ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยแม้นักศึกษาปีแรกที่เพิ่งเข้ามา เป็นการแนะนำให้พวกเขารู้จักภูมิหลังของสถาบัน โดยมีหอจดหมายเหตุเป็นตัวเชื่อมโยงถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนรับรู้เรื่องราว ประวัติ รากเหง้าของสถาบันตัวเองซึ่งในทางหนึ่งเป็นการปลูกฝังความรักสามัคคี การหล่อหลอมจิตวิญญาณของนักศึกษาให้เป็นหนึ่งเดียว ทำให้นักศึกษาเกิดความภาคภูมิใจ มีความชื่นชมและประทับใจในความเป็นสถาบันของตนเอง ไม่เพียงแต่หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยจะได้ทำหน้าที่แนะนำให้รู้จักใช้แหล่งข้อมูลขั้นต้นเท่านั้น แต่ยังทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ของสถาบันด้วย ซึ่งทำให้นักศึกษาได้รับความสนุกสนานจากการเรียนรู้ประสบการณ์จริงของการใช้ชีวิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย⁵

ห้องบริการค้นคว้า
หอจดหมายเหตุ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³ William J. Maher, *The management of college and university archives*, p. 41. และ Jacob Kufa, "Whither university archives?," 79.

⁴ William J. Maher, *The management of college and university archives*, p. 9.

⁵ Laurie L. Mcfadden, "Making History Live : How To Get Students Interested in University archives," *College & Research Library News* vol. 59 no.6 (1998): 423.

ห้องจัดนิทรรศการวัสดุจดหมายเหตุ
ณ หอจดหมายเหตุศิริราช
คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล

นอกจากนี้ เอกสารจดหมายเหตุเหล่านี้ยังเป็นหลักฐานอ้างอิงที่แสดงถึงการปฏิบัติงาน การบริหารกิจกรรมทางการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่ถือเป็นประวัติ และพัฒนาการของมหาวิทยาลัย ที่มีความสำคัญในการใช้ค้นคว้าอ้างอิงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การเมือง กฎหมาย และวัฒนธรรม⁶ ในหลายกรณียังถูกใช้เป็นพยานหลักฐานทางการเงินและทางกฎหมายในการช่วยคุ้มครองปกป้องสิทธิ และผลประโยชน์ของมหาวิทยาลัย⁷ ที่ถือเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้บริหารมหาวิทยาลัยให้สามารถใช้เอกสารจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยในการกำหนดนโยบายเพื่อเป็นแนวทางการวางแผนงานและการพัฒนามหาวิทยาลัยในอนาคต ใช้ประกอบการตัดสินใจ การวิเคราะห์งาน ตลอดจนถึงการดำเนินงานในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประสานงานให้เกิดความต่อเนื่อง⁸

จัดตั้งหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยต้องเตรียมตัวอย่างไร

เมื่อพิจารณาถึงบทบาทความสำคัญของหอจดหมายเหตุข้างต้นนี้แล้ว ก็เห็นได้ว่า มหาวิทยาลัยเกือบทุกแห่ง ไม่จำกัดว่าจะได้ดำเนินการจัดตั้งมายาวนานเพียงใด หรือจะเป็นเพียงมหาวิทยาลัยแห่งใหม่ที่เพิ่งเริ่มต้น ล้วนแต่สามารถจัดตั้งหอจดหมายเหตุของตนเองได้ทั้งสิ้น เพียงแต่ต้องกำหนดแผนงานอย่างชัดเจน ตั้งแต่ต้นนโยบายการดำเนินงานและวัตถุประสงค์ รวมทั้งการบริหารงานอย่างรอบคอบเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานจดหมายเหตุ และถ้าเป็นไปได้ วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งหอจดหมายเหตุ ควรจะได้กำหนดขอบเขตไว้ให้ชัดเจนตั้งแต่ต้นว่า เอกสารสิ่งพิมพ์ และ/หรือวัสดุประเภทใดที่ถือว่าเป็นจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย ตลอดจนการจัดทำตารางกำหนดอายุเอกสารเพื่อเป็นคู่มือให้มีการโอนย้ายเอกสารจากหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยส่งมอบให้หอจดหมายเหตุอย่างเป็นระบบ รวมทั้งข้อมูลอื่น ๆ ที่ควรทราบ มิฉะนั้นแล้วหอจดหมายเหตุจะได้รับเอกสารและของเหลือใช้มากมาย รวมทั้ง “ของเก่า” ที่ไม่ใช่แล้วจากหน่วยงานและบุคคลในมหาวิทยาลัย ที่สำคัญคือ มหา-

⁶ นฤมล เจริญเผ่า, “หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย: แนวทางเพื่อการเริ่มต้น,” *วิทยบริการ* ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (ตุลาคม 2529) : 39.

⁷ สวินัย วิเศษสินธุ์, “การจัดการจดหมายเหตุ,” (เอกสารประกอบการอบรม ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ 28 เมษายน - 3 พฤษภาคม 2540 [เอกสารอัดสำเนา]): 9.

⁸ สมสรวง พฤติกุล, “จดหมายเหตุหน่วยที่ 5,” *เอกสารการสอนชุดวิชาสารนิเทศลักษณะพิเศษหน่วยที่ 1 - 8* (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, 2533), หน้า 188-189.

วิทยาลัยควรมีการกำหนดพระราชบัญญัติ ประกาศ หรือระเบียบการจัดตั้งหอจดหมายเหตุให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน ข้อมูลที่ควรระบุไว้มีดังนี้ คือ

1. ชื่อหน่วยงาน และสถานที่ตั้ง
2. วัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง
3. โครงสร้างการบริหารและดำเนินงาน
4. อำนาจหน้าที่ของหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย
5. นักจดหมายเหตุ
6. คณะกรรมการหอจดหมายเหตุ
7. กฎระเบียบในการบริหารและดำเนินงาน⁹

นอกจากนี้แล้วยังมีองค์ประกอบสำคัญในการเตรียมการจัดตั้งหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยที่ควรคำนึงถึงอีก ได้แก่ งบประมาณดำเนินงาน ครุภัณฑ์ ประเภทของเอกสารจดหมายเหตุ การจัดหาทรัพยากรหอจดหมายเหตุ อาคารสถานที่ที่มีความเหมาะสมกับการจัดเก็บเอกสารจดหมายเหตุและวัสดุแต่ละประเภท รวมทั้งการควบคุมอุณหภูมิและความชื้น ความปลอดภัยในการดูแลรักษาเอกสารและวัสดุให้อยู่ในสภาพที่ดี และสิ่งที่สำคัญคือนุเคราะห์ที่จะดำเนินงาน ในที่นี้ขอประมวลข้อสังเกตบางประการที่เป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับการเตรียมการบางเรื่องในด้านสถานที่และโครงสร้างการบริหารงาน นุเคราะห์ ประเภทของเอกสารจดหมายเหตุ และการจัดหาทรัพยากรหอจดหมายเหตุ

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยควรตั้งอยู่ที่ไหน

ถ้าหอจดหมายเหตุมีสถานที่ตั้งอยู่ภายในอาคารหอสมุดก็จะตัดปัญหานี้ออกไปได้ แต่หากเป็นการสร้างอาคารใหม่หรือการปรับปรุงสถานที่ สิ่งสำคัญที่ควรคำนึงถึงคือ การเลือกทำเลที่เหมาะสมในการก่อสร้างอาคารหอจดหมายเหตุ ควรหลีกเลี่ยงสถานที่ที่เคยมีประวัติการเกิดภัยทางธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม ดินถล่ม โคลนถล่ม ไม่ควรอยู่ในทิศทางของลมพายุ สถานที่ที่อยู่ใกล้ชายฝั่งทะเลเนื่องจากมีไอระเหยของเกลือ และบริเวณที่อยู่ใกล้แม่น้ำซึ่งเสี่ยงต่อการไหลบ่าและน้ำท่วมถึง ไม่มีเสาไฟฟ้าแรงสูงหรือต้นไม้ใหญ่เพราะเสี่ยงต่อการหักโค่น ไม่อยู่ใกล้โรงงานอุตสาหกรรม ไม่อยู่ใกล้สนามบินซึ่งมีเสียงรบกวนจากการขึ้น-ลงของเครื่องบิน และสถานีขนส่ง สถานีรถไฟ ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีมลพิษทางเสียง คำนึงเสียจากการเผาไหม้ของเครื่องยนต์รวมทั้งฝุ่นละออง ฯลฯ และควรหลีกเลี่ยงทิศทางของแสงแดดที่จะตกกระทบในเวลากลางวัน บ่าย และเย็น ไมเช่นนั้นอาจจะต้องติดตั้งวัสดุช่วยกรองแสงแดด

⁹ Young Yun, "A study of organization for a university archives,": 263.

สำหรับการก่อสร้างอาคาร ควรมีการควบคุมอุณหภูมิและความชื้นสัมพัทธ์ของอากาศในห้องคลังเก็บเอกสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่อยู่ในแถบภูมิภาคเขตร้อนอย่างเมืองไทย ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงภาวะการไหลขึ้น-ลงของอุณหภูมิและความชื้นสัมพัทธ์ตลอดเวลา อันเป็นสาเหตุทำให้เอกสารจดหมายเหตุเสื่อมสภาพเร็วยิ่งขึ้น และเป็นที่สะสมฝุ่นละออง รวมทั้งทำให้แมลงและเชื้อราเจริญเติบโตได้ดี ฐานรากใต้ดินของอาคารและบริเวณรอบ ๆ ควรอัดฉีดสารเคมีเพื่อป้องกันแมลงที่อยู่ใต้ดิน โครงหลังคาของตัวอาคารควรเป็นรูปทรงแบบปิรามิดมีความลาดเอียง เพื่อให้หน้าฝนไหลลงได้สะดวกมีระบบควบคุมการไหลเวียนและการถ่ายเทอากาศภายในตัวอาคาร ห้องคลังเก็บเอกสารโดยปรกติต้องการอุณหภูมิอยู่ในช่วง 18 - 22 องศาเซลเซียส (60 - 70 องศาฟาเรนไฮต์) ความชื้นสัมพัทธ์อยู่ระหว่าง 50 - 60 % และจะต้องรักษาอุณหภูมิและความชื้นสัมพัทธ์ให้คงที่ตลอด 24 ชั่วโมง ผนังและประตูห้องโดยเฉพาะประตูห้องคลังเก็บเอกสารควรใช้วัสดุชนิดพิเศษที่มีความหนา มีคุณสมบัติในการทนไฟอย่างน้อย 2 - 4 ชั่วโมง ผนังห้องเก็บเอกสารจะต้องสามารถรับน้ำหนักได้ประมาณ 1,500 - 2,000 กิโลกรัมต่อตารางเมตร (รวมน้ำหนักชั้นเก็บเอกสาร) และที่สำคัญคือ ผนังที่คลังเก็บเอกสารควรวางแผนระยะยาวในอนาคต 5 - 10 ปี ข้างหน้า¹⁰

อย่างไรก็ดีในด้านโครงสร้างการบริหารงานจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยมีข้อสังเกตว่า มหาวิทยาลัยหลายแห่งในประเทศตะวันตกจัดตั้งงานจดหมายเหตุและเอกสารการค้นคว้าชุดพิเศษไว้เป็นส่วนหนึ่งของห้องสมุด¹¹

สำหรับประเทศในแถบทวีปอเมริกาและอาฟริกาก็เช่นเดียวกัน งานจดหมายเหตุเป็นส่วนหนึ่งของห้องสมุดและตั้งอยู่ภายในอาคารเดียวกัน ตัวอย่างมหาวิทยาลัยชิบบิงเวย์ ชิบบีเย มาลาวิ และบอสวานา¹² สำหรับในประเทศไทย มหาวิทยาลัยหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช มหาวิทยาลัยบูรพา มหาวิทยาลัยขอนแก่นก็ได้จัดงานจดหมายเหตุไว้เป็นส่วนหนึ่งของห้องสมุด มีบรรณารักษ์เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบการปฏิบัติงาน อันที่จริงแล้วก็ก็เป็นเหตุผลอันสมควร หากงานจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยจะเริ่มต้นจากการเป็นส่วนหนึ่งของห้องสมุด เพราะในระยะแรกต้องอาศัยทั้งสถานที่จัดเก็บเอกสารที่สามารถรองรับน้ำหนักเอกสาร และครุภัณฑ์เพื่อให้มีการจัดเก็บที่เหมาะสม นอกจากนี้ยังต้องมีอัตรากำลังบุคลากร รวมทั้งงบประมาณการดำเนินงานอย่างเหมาะสม แต่เมื่อภาระงานจดหมายเหตุเพิ่มขึ้น ก็ควรจะแยกตัวออกมาเป็นเอกเทศ หรือหากยังสังกัดอยู่ในห้องสมุด ก็ควรดำเนินงานจดหมายเหตุให้เป็นไป

¹⁰ ดาวเรือง แนวทอง, “อาคารหอจดหมายเหตุในภูมิภาคเขตร้อน,” *โดมทัศน์* ปีที่ 23 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2545) : 54 - 65.

¹¹ นฤมล เจริญเผ่า, “หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย: แนวทางเพื่อการเริ่มต้น,” : 39 - 41.

¹² Jacob Kufa, “Whither university archives?,” : 78.

ตามหลักวิชาการจดหมายเหตุอย่างแท้จริง นอกจากนี้ต้องกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์การดำเนินงานให้ชัดเจน และต้องระมัดระวังในการที่จะนำหลักวิชาการบรรณารักษะมาใช้¹³ ในบางขั้นตอนโดยเฉพาะงานทางด้านเทคนิคจดหมายเหตุ เช่น การจัดเรียงและจัดทำคำอธิบาย ต้องกระทำโดยยึดหลักการจดหมายเหตุจัดตามแหล่งที่มาและแหล่งกำเนิดของเอกสารเป็นหลักสำคัญ ส่วนการจัดทำเครื่องมือช่วยค้นในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อบริการ สามารถกระทำโดยการปรับประยุกต์หลักวิชาการบรรณารักษศาสตร์หรือสารสนเทศศาสตร์ใช้ให้เหมาะสมกับงานจดหมายเหตุ แต่ไม่ว่างานจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยจะสังกัดอยู่กับห้องสมุด หรือแยกตัวออกมาเป็นเอกเทศ การบริหารและดำเนินงานจดหมายเหตุควรต้องแยกตัวออกมาอย่างชัดเจนต่างหาก โดยเฉพาะระบบบริหารงานเอกสารที่หมายถึง การจัดเก็บและรวบรวมเอกสารเพื่อนำมาจัดเรียงและจัดทำคำอธิบาย จนถึงขั้นตอนการใช้ประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า และอ้างอิง

ใบบังทำงานให้หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย

บุคลากรกลุ่มแรกที่ทำเนิงานจดหมายเหตุ ก็คือ นักจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องการบริหารและดำเนินงานจดหมายเหตุอย่างดี มีคุณวุฒิทางจดหมายเหตุและได้รับการฝึกอบรมหรือมีประสบการณ์ในการทำงานจดหมายเหตุเป็นพื้นฐาน ควรมีความรู้หรือได้ศึกษาเรื่องประวัติของมหาวิทยาลัยการบริหารงานและเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยมาเพียงพอที่จะนำมาใช้ปฏิบัติงานได้ มีวิจรณ์ญาณและการตัดสินใจที่ดีในเรื่องการประเมินคุณค่าเอกสาร เพราะเอกสารจดหมายเหตุมีเพียงฉบับเดียว หากการประเมินคุณค่าเอกสารผิดพลาดจะทำให้เอกสารมีค่าขึ้นนั้นถูกทำลายไม่สามารถเรียกกลับคืนมาได้ นักจดหมายเหตุจึงควรมีคุณสมบัติเฉพาะที่สามารถจะประเมินคุณค่าเอกสารได้ถูกต้อง¹⁴ นักจดหมายเหตุต้องเป็นเจ้าหน้าที่ประจำและทำงานเต็มเวลา ควรมีนักจดหมายเหตุระดับหัวหน้างานรับผิดชอบการบริหารและดำเนินงาน และผู้ช่วยนักจดหมายเหตุซึ่งอาจมีความรู้ทางด้านบรรณารักษศาสตร์ หรือประวัติศาสตร์ก็ได้¹⁵ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานธุรการ ในกรณีที่หอจดหมายเหตุขาดแคลนเจ้าหน้าที่ สามารถจ้างนักศึกษปริญาตรีมาช่วยได้ ด้วยการสัมภาษณ์ผู้มีหลัง บุคลิกลักษณะ ทักษะ และความคิดเห็นที่มีต่องานจดหมายเหตุ เพื่อพิจารณาความเหมาะสมตลอดจนกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบงานให้เหมาะสม

ห้องเก็บเอกสารในหอจดหมายเหตุ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹³ สมสรวง พุดติกุล, “จดหมายเหตุหน่วยที่ 5,” หน้า 27.

¹⁴ นฤมล เจริญเฝ้า, “หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย: แนวทางเพื่อการเริ่มต้น,”: 43.

¹⁵ William J. Maher, *The management of college and university archives*, p. 29

กับความสามารถของคน งานที่สามารถจ้างนักศึกษาผู้ช่วยได้คือ การเตรียมการจัดนิทรรศการ งานสำนักเลขานุการ การรับ-ส่งจดหมาย การจัดแฟ้ม การจัดชั้นเอกสาร งานจัดพิมพ์บัญชีช่วยค้นและฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ เป็นต้น¹⁶

นอกจากผู้ปฏิบัติงานประจำแล้ว กลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและบริหารงานจดหมายเหตุร่วมกับนักจดหมายเหตุคือ คณะกรรมการบริหารหอจดหมายเหตุที่น่าจะประกอบด้วย ผู้แทนจาก 4 หน่วยงาน คือ ส่วนงานสำนักเลขานุการหรืองานธุรการ ส่วนงานบริหาร นักประวัติศาสตร์ นักกฎหมาย ผู้บริหารมหาวิทยาลัย ทั้งนี้ นักจดหมายเหตุปฏิบัติงานประจำทำหน้าที่เป็นเลขานุการ¹⁷ ตัวอย่างกรณีของมหาวิทยาลัยยอนไซ (Yonsei) ในเกาหลี ได้กำหนดไว้ในแผนงานการจัดตั้งหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยว่า มีคณะกรรมการหอจดหมายเหตุและเอกสารต้นฉบับตัวเขียนจำนวน 6 คน คือ รองอธิการบดี ทำหน้าที่เป็นประธานโดยตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักหอสมุด ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์ และผู้แทนจากคณะต่าง ๆ 3 คน เป็นกรรมการ ผู้แทนจากคณะต่าง ๆ จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปทุกคณะคราวละ 4 ปี โดยมีนักจดหมายเหตุทำหน้าที่เป็นเลขานุการ¹⁸ หรือตัวอย่างของหอจดหมายเหตุและศูนย์เก็บเอกสารมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย (Pennsylvania) มีคณะกรรมการหอจดหมายเหตุจำนวน 10 คน ประกอบไปด้วย ผู้แทนจากหน่วยงานในสำนักงานอธิการบดี ผู้แทนจากสำนักงานเลขานุการมหาวิทยาลัย/ผู้บริหาร และที่ปรึกษาจำนวน 3 คน มาจากคณะต่าง ๆ แต่งตั้งโดยคณะกรรมการบริหารของคณะ และผู้แทนจากคณะอีกจำนวน 3 คนแต่งตั้งโดยอธิการบดี ที่ปรึกษาและผู้แทนจากคณะต่าง ๆ ดำรงตำแหน่งคราวละ 3 ปี คณะกรรมการควรประชุมกันอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง¹⁹ หรือกรณีการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยในเมืองไทย ตัวอย่างหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประกอบด้วย อาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ นักวิจัย ผู้อำนวยการกองกลาง สำนักงานอธิการบดี หัวหน้างานสารบรรณ ผู้แทนจากกองแผนงาน บรรณารักษ์ รวมทั้งคณาจารย์จากสาขาต่าง ๆ ที่มีความพร้อมและความสนใจอุทิศเวลาให้กับกิจการงานจดหมายเหตุอย่างเต็มที่

อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการ คือ เสนอบทประมาณ จัดหารายได้ กำหนดนโยบายและวางแผนงานประจำปี การควบคุมดูแลการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามนโยบาย

¹⁶ Barbara L. Floyd and Richard W. Oram, "Learning by Doing : Undergraduates as Employees in Archives," *American Archivist* vol.55/Summer (1992): 442.

¹⁷ Nicholas C. Burckel, *College and University Archives: Selected Reading* (Chicago: The Society of American Archivists, 1979), p. 41.

¹⁸ Young Yun, "A study of organization for a university archives,": 263 – 264.

¹⁹ (Web Site The University of Pennsylvania Archives and Records Center Available on 12/3/47)

และแผนงานที่กำหนด จัดทำรายงานประจำปี รวมทั้งแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานต่าง ๆ ที่มีขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคต

อย่างไรก็ตาม การแต่งตั้งบุคคลเป็นคณะกรรมการบริหารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยจากหลากหลายสาขา เป็นความจำเป็นเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ กลุ่มบุคคลที่ขาดไม่ได้คือ ผู้บริหารระดับสูงของมหาวิทยาลัยและระดับหน่วยงาน บุคคลเหล่านี้มีอำนาจในการตัดสินใจกำหนดนโยบายและการวางแผนงานของมหาวิทยาลัยในภาพรวมทั้งหมด ซึ่งจะส่งผลให้การบริหารและดำเนินงานหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยเป็นไปอย่างราบรื่น เป็นการแสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารระดับสูงของมหาวิทยาลัยให้ความสำคัญกับจดหมายเหตุของสถาบันตัวเอง และยังเป็นตัวอย่างให้กับเจ้าหน้าที่ในระดับปฏิบัติงานด้วย

อะไรบ้างเป็นเอกสารจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย

ประเภทของเอกสารจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยที่มีความสำคัญควรค่าแก่การจัดเก็บไว้ถาวรเพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า และวิจัย ได้แก่ เอกสารในส่วนการบริหารงานมหาวิทยาลัย นโยบาย แผนงาน เอกสารสำนักงานอธิการบดี รายงานสำนักงานกลาง จดหมายติดต่อและโต้ตอบต่าง ๆ ทั้งภายในมหาวิทยาลัยและการติดต่อกับหน่วยงานภายนอก หนังสือเวียน ระเบียบวาระการประชุม รายงานการประชุมสภามหาวิทยาลัย รายงานการประชุมคณบดี พระราชบัญญัติ ประกาศ ระเบียบข้อบังคับ คำสั่ง เอกสารจากภาควิชาต่าง ๆ รายงานโครงการวิจัยของสถาบัน ข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับมหาวิทยาลัย สิ่งพิมพ์ของหน่วยงานทุกแห่งในมหาวิทยาลัย วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัยโดยเฉพาะหน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารงานมหาวิทยาลัย เอกสารการก่อตั้งคณะ สำนัก สถาบัน หลักสูตรการเรียนการสอน เอกสารสำนักทะเบียน ตารางเรียน สถิติจำนวนนิสิตนักศึกษา อาจารย์ บุคลากร เอกสารและสิ่งพิมพ์ของนักศึกษา เอกสารขององค์การนักศึกษา ชมรม สมาคม และเอกสารของศิษย์เก่า ฯลฯ

นอกจากนี้ ยังมีวัสดุจดหมายเหตุที่อยู่ในรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น เครื่องแบบนักศึกษา เข็ม กระดุม เสื้อเชิ้ต แขนงัด แขนงัด ภาชนะ ภาชนะ ภาชนะ พิมพ์-เขียว ภาพถ่ายทางกายภาพเกี่ยวกับอาคารทางสถาปัตยกรรมของมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ ยังรวมถึงวัตถุสิ่งของที่อยู่ในรูปของวัสดุทัศนวัสดุ เช่น แลบบันทึกเสียงกิจกรรมต่าง ๆ ประวัติศาสตร์บอกเล่า วัตถุทัศน ฟิล์มภาพยนตร์ สไลด์ ฟิล์มจากกล้องที่วิวจรรปิดเกี่ยวกับการดูแลรักษาความปลอดภัยในมหาวิทยาลัย สิ่งประดิษฐ์ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์และประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัย วัสดุย่อส่วน และยังรวมถึงรูปปฏิมากรรมที่เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกประวัติ และความเป็นมาของมหาวิทยาลัยในอดีต²⁰ ปัจจุบันเอกสาร

วัสดุจดหมายเหตุ เช่น หมวกและเสื้อ
ที่จัดเก็บในหอจดหมายเหตุ
มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

²⁰ นฤมล เจริญผา, “หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย: แนวทางเพื่อการเริ่มต้น,”: 43. และ Jacob Kufa, “Whither university archives?,”: 78.

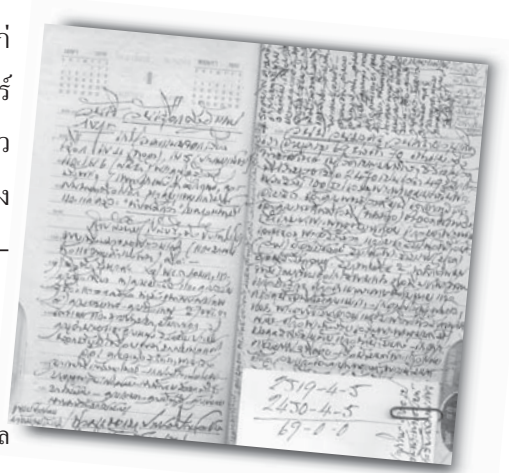
อิเล็กทรอนิกส์ซึ่งเป็นการบันทึกข้อมูลด้วยสื่อสมัยใหม่ก็ถือเป็นวัสดุจดหมายเหตุด้วย เอกสารและวัสดุทั้งหมดข้างต้นเกิดจากการบริหาร และดำเนินงานตามหน้าที่ของ มหาวิทยาลัยถือเป็นเอกสารที่มีคุณค่าและเป็นทรัพย์สินของมหาวิทยาลัย ควรค่าแก่ การจัดเก็บไว้ถาวรเพื่อประโยชน์ในการบริหาร และดำเนินงานของมหาวิทยาลัยต่อไป ในอนาคต

นอกจากนี้ พบว่าเอกสารอีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเอกสาร การบริหารและดำเนินงานมหาวิทยาลัยคือ เอกสารส่วนบุคคลของบุคคลสำคัญของ มหาวิทยาลัยประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น เอกสารผู้บริหารมหาวิทยาลัยตำแหน่งต่าง ๆ ในอดีต เอกสารของอธิการบดี เอกสารคณบดี อาจารย์ นักศึกษา ศิษย์เก่า และบุคลากร ของมหาวิทยาลัย เอกสารส่วนบุคคลเหล่านี้อาจมาจากการสะสม รวบรวม และเป็นภาระ งานของส่วนบุคคลคนหนึ่ง ซึ่งหมายถึงเอกสารการบริหารงานในตำแหน่งผู้บริหาร เอกสารการประชุม เอกสารคำสอน ข้อมูลการวิจัย สมุดจดบันทึกความทรงจำ ภาพถ่าย เก่าเกี่ยวกับบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ และกิจกรรมสำคัญต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย จดหมายโต้ตอบส่วนตัว สุนทรพจน์ ต้นฉบับลายมือเขียน ข่าวดัดหนังสือพิมพ์รวมเล่ม โบสถ์เตอร์เหตุการณ์ทางการเมืองและกิจกรรมของนักศึกษา โครงร่างคำบรรยาย ตัวอย่าง รายงานดีเด่นของนักศึกษา ใบจดคะแนน ผลงานเก่า ๆ ของนิสิตนักศึกษา เอกสารของ สโมสรนิสิตหรือสมาคมศิษย์เก่า รูปถ่ายกิจกรรมของชมรม ค่าย หรือหอพัก หนังสือ บัณฑิต การแข่งขันกีฬา การรับน้องใหม่ ปาฐกถา ผลงานวิจัย หนังสือที่ระลึกประจำรุ่น หนังสือครบวาระต่าง ๆ เอกสารประวัติศาสตร์คำบอกเล่า เอกสารเกี่ยวกับกิจกรรมทาง สังคม เช่น หนังสือเชิญประชุม บัตรเชิญ บัตรอวยพร บัตรแสดงความยินดี รายงาน การประชุม คณะกรรมการมูลนิธิ สมาคม องค์กรต่าง ๆ เอกสารเหล่านี้หาดูได้ยาก มีความแตกต่างจากเอกสารราชการ เป็นภาพสะท้อนส่วนหนึ่งของประวัติความทรงจำ มหาวิทยาลัย ที่จะเป็ประโยชน์อย่างยิ่งในการใช้เป็นข้อมูลเทียบเคียง หรือใช้เชื่อม สัมพันธ์ หรือเกี่ยวโยงกับเอกสารมหาวิทยาลัยในกลุ่มอื่น ๆ เป็นข้อมูลความรู้ทางการ ศึกษา และความรู้เฉพาะสาขาวิชาที่บุคคลผู้นั้นเชี่ยวชาญ ข้อมูลเหล่านี้ยังทำให้เข้าใจ ถึงประวัติบุคคลสำคัญของมหาวิทยาลัยได้อีกด้วย เอกสารที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งคือ เอกสารคอลเลคชันพิเศษที่หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยควรรวบรวมจัดหาเข้ามา ได้แก่ เอกสารส่วนบุคคลภายนอกที่มีความเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย เอกสารประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับมหาวิทยาลัย เหตุการณ์สำคัญในอดีตที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย เอกสารและสิ่งพิมพ์ของชุมชนเมือง และสังคมแวดล้อมใกล้เคียง มหาวิทยาลัย รวมทั้งสิ่งประดิษฐ์คิดค้นที่เกิดจากการกิจกรรมทางวิชาการของมหา- วิทยาลัย และนักศึกษาด้วย ²¹

บัตรเชิญ เอกสารส่วนบุคคล อ.สัญญา ธรรมศักดิ์

ภาพเอกสารต้นฉบับลายมือ ไดอารี่ พ.ศ. 2518 ของ อ.สัญญา ธรรมศักดิ์ เอกสารส่วนบุคคลที่จัดเก็บไว้ใน หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

²¹ นฤมล เจริญเผ่า, “หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย: แนวทางเพื่อการเริ่มต้น,”: 43; อุบล

จะจัดการทรัพยากรจดหมายเหตุได้อย่างไร

จากการที่เอกสารจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยเป็นเอกสารที่เกิดจากการปฏิบัติงานของบุคลากรในมหาวิทยาลัยตามพันธกิจและหน้าที่ รวมถึงเอกสารของอาจารย์ นักศึกษา และผู้เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยตั้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย จะจัดหาเอกสารได้จากการโอนย้ายและการรับมอบ (Transfer Process and Received/Acquisitions) ตามกระบวนการบริหารงานเอกสารมหาวิทยาลัย แต่ทั้งนี้ไม่มีเอกสารใดที่ได้มาจากการจัดซื้อ หรือจัดหาเข้ามา โดยปราศจากความเห็นชอบและการพิจารณาของคณะกรรมการบริหารหอจดหมายเหตุ²² เอกสารมหาวิทยาลัยต้องผ่านการประเมินคุณค่าจากคณะกรรมการฯ แล้วจึงจะกลายเป็นเอกสารจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยที่มีคุณค่าต่อเนื่อง และถือเป็นทรัพย์สินของมหาวิทยาลัย โดยจัดเก็บไว้ถาวร ทั้งนี้หน่วยงานเจ้าของเอกสารจะต้องโอนย้ายเอกสารส่งมอบให้หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย โดยขั้นตอนการโอนย้ายหน่วยงานเจ้าของเอกสารจะต้องจัดทำบัญชีเอกสารส่งมอบ จัดใส่กล่อง นับจำนวน และกำหนดวันขนย้ายเอกสารโดยประสานงานกับนักจดหมายเหตุล่วงหน้า

เมื่อได้รับเอกสารพร้อมบัญชีส่งมอบแล้วนักจดหมายเหตุจะดำเนินการลงทะเบียนรับมอบเพื่อควบคุมเอกสารในขั้นต้นไว้ก่อน ข้อมูลสำคัญที่ควรบันทึกไว้ในรายการรับมอบได้แก่ ชื่อหน่วยงานเจ้าของเอกสาร ที่อยู่ ชื่อเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบ ข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาของเอกสารโดยสังเขป จำนวนแฟ้ม ประเภทเอกสาร สภาพของเอกสาร และกำหนดสถานที่รอฟักชั่วคราว เป็นต้น รายละเอียดเหล่านี้เป็นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการรับมอบเพื่อการควบคุมเอกสารในขั้นต้นก่อนการจัดเรียงและจัดทำคำอธิบายโดยละเอียด และเพื่อการสืบค้นของหน่วยงานเจ้าของเอกสารก่อนนำไปจัดหมวดหมู่และจัดทำบัญชีเพื่อนำออกให้บริการในขั้นตอนต่อไป

นอกจากการรับมอบเอกสารจากหน่วยงานในมหาวิทยาลัยแล้ว นักจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยยังมีหน้าที่ในการจัดหา และเสาะแสวงหาเอกสารที่จัดเป็นจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยจากแหล่งอื่น ๆ เช่น เอกสารส่วนบุคคล เอกสารนักศึกษา สิ่งพิมพ์ของมหาวิทยาลัยและนักศึกษา ข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์ ฯลฯ เอกสารเหล่านี้อาจจะได้มาค่อนข้างยาก ต้องอาศัยการประสานงานที่เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว หรือเครือข่ายในการจัดหา

การเตรียมการจัดตั้งหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย โดยประมวลข้อสังเกตบางประการจากประสบการณ์การทำงานและการค้นคว้าของผู้เขียน องค์ประกอบขั้นพื้นฐาน

ใช้สงวน. “เอกสารจดหมายเหตุมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ,” *สารกรมศิลปากร* ปีที่ 3 ฉบับที่ 11 (2533): 22. และ สวินีย์ วิเศษสินธุ์, “การจัดการจดหมายเหตุ,”: 11.

²² Young Yun, “A study of organization for a university archives,”: 268.

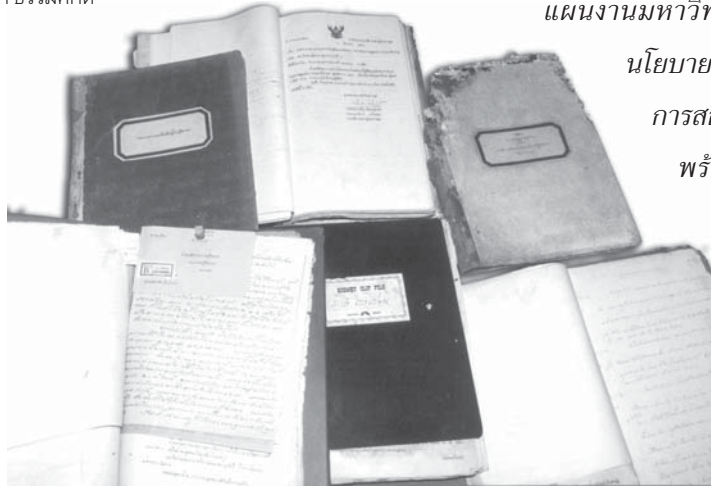

คำกรอง ลิ่งพิมพ์นักศึกษา
ชุมนุมวรรณศิลป์ ปี 2526

ที่สำคัญด้านอาคารสถานที่รวมทั้งโครงสร้างการบริหารงาน บุคลากร เอกสารและวัสดุ
จดหมายเหตุ และการจัดหาทรัพยากรจดหมายเหตุ

ดังได้กล่าวมานี้เป็นข้อเสนอแนะประกอบการนำไปพิจารณาเพื่อเป็นแนวทาง
เริ่มต้นในการจัดตั้งหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ต่อไปนี้การจะสามารถจัดตั้ง
งานจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยได้อย่างราบรื่นประสบผลสำเร็จต้องอาศัยความสนับสนุน
อย่างเต็มที่และต่อเนื่อง จากผู้บริหารมหาวิทยาลัยโดยกำหนดให้งานจดหมายเหตุอยู่ใน

สมุดจดบันทึกรายงานการประชุม
เอกสารส่วนบุคคล ลอ.สัญญา ธรรมศักดิ์

แผนงานมหาวิทยาลัย และถือเป็นส่วนหนึ่งของ
นโยบายหลักที่สำคัญเช่นเดียวกับการเรียน
การสอน หากงานจดหมายเหตุได้เริ่มไป
พร้อม ๆ กับการจัดตั้งมหาวิทยาลัย
ด้วยแล้ว มหาวิทยาลัยจะ
สามารถเก็บรักษาเอกสารการ
บริหารและดำเนินงานไว้ได้
อย่างครบถ้วนตามที่ควรจะเป็น²³

²³ เกษม วัฒนชัย, “ปริทัศน์หอจดหมายเหตุ,” จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ปีที่ 1 (สิงหาคม 2539): 5.